

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANAYASA MAHKEMESİ
VE
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARI ÇERÇEVESİNDE
MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI**

EZGİ YILDIRIM TÜRKEN

1208208102

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN SABRİ ÇELİKİYAY

EDİRNE, 2025

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANAYASA MAHKEMESİ
VE
AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARI ÇERÇEVESİNDE
MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI**

EZGİ YILDIRIM TÜRKEN

1208208102

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN SABRİ ÇELİKİYAY

EDİRNE, 2025

Tezin Adı: Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları
Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Hazırlayan: Ezgi Yıldırım Türken

ÖZET

Çalışmamızda makul sürede yargılanma hakkı Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları çerçevesinde ele alınmıştır. Konuyu açıklarken Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasamızda yer alan düzenlemeler ile uluslararası metinlerin düzenlemelerine de yer verilmiştir. Makul sürede yargılanma hakkını incelemeye başlamadan evvel, hakka bu güvenceleri veren ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m. 6'da düzenlenen adil yargılanma hakkı incelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi içtihatlarına başvurularak bu mahkemelerde verilen kararlar neticesinde oluşan kriterler ele alınmıştır.

Çalışmamızda adil yargılanma hakkı kavramının önemi ve hukuki niteliği, tarihsel gelişimi ile hakkın Osmanlı Devletinde ve Cumhuriyet dönemindeki gelişimi, adil yargılanma hakkının kapsamı ve norm alanındaki medeni haklar ve yükümlülükler ile bir suç isnadına yönelik uyuşmazlıklara uygulanabilir oluşu, adil yargılanma hakkının unsurları, makul sürede yargılanma hakkının amacı ve hukuki niteliği, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk hukuku bakımından makul sürede yargılanma hakkına yönelik düzenlemeler, makul sürenin belirlenmesindeki kriterler ile bu hakka yönelik başvurular açısından iç hukuk yollarının tüketilmesinin gerekmemesi ve makul sürenin ihlal nedenleri ile 6384 sayılı Kanun ile kurulan Tazminat Komisyonu ve yargıda hedef süre konuları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makul süre, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Adil Yargılanma

Title: Right to Trial Within a Reasonable Time Within the Decisions of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights

Author: Ezgi Yıldırım Türken

ABSTRACT

This study examines the right to a trial within a reasonable time was addressed within the decisions of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights. In addressing the topic, reference is made to the relevant provisions of the European Convention on Human Rights, our Constitution, and other international legal instruments. Before delving into the analysis of the right to a trial within a reasonable time, the right to a fair trial, as guaranteed by these instruments and outlined in Article 6 of the European Convention on Human Rights, is first examined. The criteria formed as a result of the decisions made in these courts were discussed by referring to the precedents of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court.

In this thesis, the importance and legal nature of the concept of the right to a fair trial, its historical development and the development of the right in the Ottoman State and the Republic of Türkiye period, the scope of the right to a fair trial and its applicability to civil rights and obligations in the normative field and disputes regarding a criminal charge, the elements of the right to a fair trial, the purpose and legal nature of the right to a fair trial, the regulations regarding the right to a fair trial in a reasonable time in terms of the European Convention on Human Rights and Turkish law, the criteria for determining a reasonable time and the fact that domestic remedies are not required to be exhausted in terms of applications regarding this right, the reasons for violations of a reasonable time and the Compensation Commission established by Code No. 6384 and the implementation of target durations in judicial processes were examined.

Key Words: Reasonable time, European Court of Human Rights, Constitutional Court, Fair Trial

ÖN SÖZ

Adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının en önemli görünümlerinden biri olmasına ve uygulamada en çok hak ihlallerinin yaşandığı hak olmasına rağmen bu konuyu temel alan ve adil yargılanma hakkı ile birlikte kapsamlı şekilde ele alan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Çalışmamızın günümüzdeki uygulamalar yönünden güncel oluşu bu anlamda son derece önemlidir. Konunun önemi ve hukuk sistemi uygulamamızda sıkça karşımıza çıkıyor olması sebebiyle güncel ve kapsamlı bir çalışma yapmayı amaçladık.

Bu tez ile birlikte makul süre hakkının ihlali konusu AİHM ve Anayasa Mahkemesi içtihatları çerçevesinde kalınarak incelenmiş ve bu içtihatlar ışığında ortaya konulan kriterlerin önemi üzerinde durulmuştur. Makul sürenin ihlal nedenleri üzerinde durulmuş, iç hukukumuzda 6384 sayılı Kanun ile eklenen ve makul süre yargılamaları için getirilen yeni bir basamak olarak görülen Tazminat Komisyonunun ortaya çıkışı ve amacı ile yargıda hedef süre uygulaması açıklanmaya çalışılmıştır.

Konu seçiminden itibaren çalışmamın son haline gelene kadarki sürede şahsıma yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sabri Çelikyay hocama şükranlarımı sunarım.

Hayatta aldığım her kararda yanımda olan ve sonsuz desteğini hissettiğim annem Saniye Yıldırım'a tez süreci boyunca da yanımda olduğu ve bana inandığı için teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans yıllarımdan bu yana yapmak istediğim yüksek lisans için ilham kaynağı olan ve tez yazım sürecindeki desteği ve inancı ile her zaman yanımda olan eşim Şafak Türken'e teşekkür ederim. Tüm süreçte ilgisini ve sevgisini hissettiğim değerli arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMA LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

ADİL YARGILANMA HAKKI

1. ADİL YARGILANMA HAKKI KAVRAMI.....	4
1.1. Genel Olarak.....	4
1.2. Adil Yargılanma Hakkının Önemi.....	7
1.3. Adil Yargılanma Hakkının Hukuki Niteliği	10
2. ADİL YARGILANMA HAKKININ GELİŞİMİ.....	13
2.1. Genel Olarak	13
2.2. Osmanlı Devleti Döneminde Adil Yargılanma Hakkı.....	16
2.3. Cumhuriyet Döneminde Adil Yargılanma Hakkı	22

3. ADİL YARGILANMA HAKKININ KAPSAMI VE NORM ALANI.....25

3.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa 25

3.1.1. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı..... 32

3.1.2. Suç İsnadı Kavramı..... 37

3.2. Uluslararası Belgelerde Adil Yargılanma Hakkı 39

4. AİHS VE AİHM İÇTİHA TLARI ÇERÇEVESİNDE ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI..... 41

4.1. Mahkemeye Erişim Hakkı 43

4.2. Kanunla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme Tarafından Yargılanma Hakkı 48

4.3. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı..... 54

4.4. Aileni Yargılanma Hakkı..... 61

4.5. Masumiyet Karinesi..... 64

4.6. Sanığa Tanınan Asgari Haklar 66

4.7. Makul Sürede Yargılanma Hakkı 68

BÖLÜM II

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

1. MAKUL SÜREDE YARGILANMA KAVRAMI	69
1.1. Genel Olarak	69
1.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Amacı	72
1.3. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Hukuki Niteliği	74
2. AİHS VE TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER.....	77
2.1. AİHS’ de Yer Alan Düzenlemeler	77
2.2. 1982 Anayasası’nda Makul Süreye İlişkin Düzenlemeler.....	84
2.3. Medeni Usul Hukukunda Makul Süre	89
2.4. Ceza Yargılamasında Makul Süre	93
2.5. Tutuklulukta ve Yargılamada Makul Süre Ayrımı.....	99
2.6. İdari Yargıda Makul Süre	104
3. AİHM’İN MAKUL SÜRE DEĞERLENDİRMESİ	107
3.1. Makul Sürenin Başlangıcına İlişkin AİHM İçtihatları	110
3.1.1. Ceza Yargılaması Bakımından Sürenin Başlangıcı.....	111

3.1.2. Hukuk Yargılaması Bakımından Sürenin Başlangıcı.....	113
3.1.3. İdari Yargı Bakımından Sürenin Başlangıcı.....	116

4. MAKUL SÜRENİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK KRİTERLERE İLİŞKİN AİHM İÇTİHATLARI 119

4.1. Dava Konusunun Karmaşıklığı.....	122
4.2. Başvurucunun Tutumu.....	127
4.3. Görevli Mercilerin Tutumu.....	130
4.4. Dava Konusunun Başvurucu Açısından Önemi	132

5. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL EDİLMESİ İDDİASIYLA YAPILAN BAŞVURULARDA BAŞVURU YOLLARININ TÜKETİLMESİNİN GEREKMEMESİ 135

6. MAKUL SÜRENİN İHLAL NEDENLERİ VE UYGULAMADAKİ İHLALLER..... 141

6.1. Makul Sürenin İhlal Nedenleri	141
6.2. Uygulamadaki İhlaller	144
6.3. AİHM ve Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen İhlal Kararlarından Sonraki Süreç.....	149

**7. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL
EDİLMESİ NEDENİYLE İÇ HUKUKA GETİRİLEN YENİ
DÜZENLEMELER..... 159**

7.1. 6384 Sayılı Kanun ile Kurulan İnsan Hakları Tazminat
Komisyonu 159

7.2. Yargıda Hedef Süre Uygulaması 171

SONUÇ.....176

KAYNAKÇA..... 182

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.t.	:Adı geçen tez
AİHS	:Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi
AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AÜHFD	:Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz	:Bakınız
BM	:Birleşmiş Milletler
B. No	:Başvuru numarası
C.	:Cilt
CMK	:Ceza Muhakemesi Hukuku
D.E.Ü.	:Dokuz Eylül Üniversitesi
E.	:Esas
GK	:Genel kurul
H.D.	:Hukuk Dairesi
HMK	:Hukuk Muhakemeleri Kanunu
ICOMEF	:International Congress of Management Economy and Policy
İHEB	:İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İÜHFM	:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	:Karar
m.	:Madde
No	:Numara

NJW	:Neue Juristische Wochenschrift
R.G.	:Resmi Gazete
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
SBF	:Siyasal Bilimler Fakóltesi
TAAD	:Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TÜSİAD	:Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
T.B.M.M.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
U.S.	:United States
YHGK	:Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
yy	:Yüzyıl

GİRİŞ

Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası ile ilk kez hukuk sistemimizde yerini almıştır. Anayasa Mahkemesinin mevcut yetkilerinin yanında 12.09.2010 tarihli referandum ile kabul edilen 5982 sayılı Kanun¹ ile 1982 Anayasasının bazı maddelerinde değişiklik yapılarak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları inceleme görevi ve yetkisi de getirilmek suretiyle yeni bir mekanizma olarak iç hukukumuzda yerini almıştır². Türk hukukunda daha önce bulunmayan bir yöntem olarak 2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği neticesinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu açılmıştır.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru usulünün hayata geçirilmesi ile kamu gücünü kullanma yetkisine sahip olan kişilerle kurumların neden oldukları hak ihlalleri neticesinde 23 Eylül 2012 tarihiyle birlikte Anayasal yargı denetiminde bireysel olarak başvuru imkanı getirilmiştir. Buna göre herkes Anayasada güvence altında olan temel hak ve özgürlüklerle ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS, Sözleşme) dahilindeki herhangi bir hakkın ihlal edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurabilmektedir. Bunun neticesinde hem Anayasada güvence altına alınmış hem de AİHS’de hüküm altına alınan bir hakla ilgili olarak bireyler ihlal iddiasıyla yalnızca yerel mahkemeler ve üst mahkemeler nezdinde bir yargılama ile sınırlı kalmamakta, Anayasaya uygunluk denetiminin yapılmakta olduğu Anayasa Mahkemesi önünde de bireysel başvuru yoluyla bu iddialarını taşıyabilme imkanı bulmuşlardır.

Kişi hak ve özgürlükleri konusunda uluslararası düzenlemeler getirerek bu hakları bölgesel düzeyde korumayı amaçlayan AİHS, 1950 yılında imzalanmış ve 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye’nin de aralarında bulunduğu kurucu

¹R.G.: 13.05.2010, S. 27580.

²İbrahim Çınar - Sinan Çınar, “Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi ile Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 4, 2014, s. 265.

Ülkelerin hepsi sözleşmeyi imzalamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) 18.05.1954 tarihinde 6366 sayılı Kanun³ ile Sözleşmeyi onaylamıřtır⁴.

AİHS m. 6 ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkı herhangi bir kişi hakkında yapılan yargılamaya dair en önemli temel haklardan biridir. Buna paralel olarak 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının (1982 Anayasası)⁵, “*Hak arama hürriyeti*” başlıklı 36. maddesi; “*Herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.*” şeklinde bir düzenlemeye yer vererek adil yargılanma hakkını açıkça hüküm altına almıştır. Adil yargılanma hakkı, 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun⁶ değişikliğinin 14. maddesi uyarınca, Anayasa m. 36’ya eklenen “*ile adil yargılanma*” ibaresiyle Anayasada yerini almıştır.

Yargılama esnasında yasalar karşısında adil olarak yargılanma hakkının tanınması herkes için geçerlidir. Anayasanın 36. maddesinde tanınan bu hak yargı mercileri önünde yargılanan herkesi kapsayıcı niteliktedir. Bu hakkın kapsamına ilişkin açıklamalar madde metninde açıkça yer almadığı için bu açıklamalar AİHS m. 6 çerçevesinde deęerlendirilmektedir⁷.

Bu çalışmada ilk olarak adil yargılanma hakkı kapsamındaki haklardan genel olarak bahsedilecek olup, esas olarak makul sürede yargılanma hakkı üzerinde durulacaktır. Son olarak da 6384 sayılı Kanun⁸ ile kurulan İnsan Hakları Tazminat Komisyonu konusuna ve Yargıda Hedef Süre uygulamasına değinilecektir. Zira çalışmanın dar kapsamlı olması, makul sürede yargılanma hakkının incelenmesi açısından oldukça önemlidir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda ihlali en fazla olan ve başvuruya konu olan haklar içinde olan makul sürede yargılanma hakkı Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları da

³R.G.: 19.03.1954, Sayı 8662

⁴Gkhan ayan, *Adil Yargılanma Hakkı*, Birinci Basım, Legal Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 11.

⁵R.G.: 09.11.1982, Sayı 17863.

⁶R.G.: 17.10.2001, Sayı 24556.

⁷Gkhan ayan, *a.g.e.*, s. 17.

⁸R.G.: 19.01.2013, Sayı 28533.

incelenerek ele alınacaktır. Tez iki ana bölümde ele alınacak olup, birinci bölümde adil yargılanma hakkına, öncelikle kavramsal açıdan bakılarak önemi üzerinde durulacak, ardından adil yargılanma hakkının gelişimi Osmanlı Devleti dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak iki alt başlıkta incelenecektir. Adil yargılanma hakkının kapsam ve norm alanı AİHS ve Anayasada ele alınış şekliyle medeni hak ve yükümlülükler ile kişiye karşı bir suç isnadı olup olmadığı incelemesiyle ele alınarak daha sonra uluslararası belgelerde adil yargılanma hakkının nasıl ortaya çıktığına bakılacaktır. Birinci bölümün son başlığında ise AİHS düzenlemesi ve AİHM içtihatları çerçevesinde adil yargılanma hakkının unsurları incelenecektir.

Tezin ikinci bölümünde tezin ana konusunu oluşturan makul sürede yargılanma hakkı, kavramsal olarak hakkın amacı ve hukuki niteliği ele alınarak incelenecek olup, AİHS ve Türk hukuku bakımından makul sürede yargılanma hakkına ilişkin düzenlemelerin nasıl olduğuna dair incelemeler yapılacaktır. AİHM'in makul süre değerlendirmesinde makul sürede yargılanma hakkının ihlali bakımından ceza, hukuk ve idari yargı bakımından, başvurularda dikkat edilmesi gereken başlangıç ve bitiş süreleri ele alınacaktır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair yapılan başvurular bakımından başvuru yollarının tüketilmesinin neden gerekmediği konusu üzerinde durulacak ve AİHM içtihatları ile makul sürenin belirlenmesindeki kriterler inceleme konusu yapılacaktır. Makul sürenin ihlal nedenleri ile uygulamada ne gibi ihlaller ile karşılaşıldığına dair bir inceleme yapılarak AİHM ve Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlar sonrası sürece bakılacaktır. Ayrıca makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesi nedeniyle iç hukuka getirilen yeni düzenlemeler ele alınacak olup, İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun kuruluşu ve çalışma şekli incelenip son olarak da yargıda hedef süre uygulaması incelenerek çalışmamız sonlandırılacaktır.

BÖLÜM I

ADİL YARGILANMA HAKKI

1. ADİL YARGILANMA HAKKI KAVRAMI

1.1. Genel Olarak

Adil yargılanma hakkı AİHS m. 6 ile güvence altına alınmıştır. Bu hak, yargılama hukukuna⁹ dair getirilmiş temel haklar içinde yer almakta ve bunlardan en önemlisi olarak kabul edilmektedir. Türk hukukunda uygun bulma kanunu yoluyla adil yargılanma hakkı iç hukukumuzda yerini almıştır. Adil yargılanma hakkı Anayasanın 36. maddesi ile düzenlenmiş ve adil yargılanma hakkına herkesin sahip olduğuna dair vurgu yapılmıştır¹⁰.

İnsan hakları, insanın insan olması neticesinde sahip olduğu haklardır ve toplumdaki herkese aittir¹¹. İnsan hakları hukukuna teknik açıdan bakıldığında, hak ve özgürlüklere duyulması gereken saygıyı hayata geçirerek, onu kurumsallaştıracak bölgesel ve uluslararası mekanizmaları içerdiği kabul edilmektedir. Ulusal hukuk düzenleriyle de bağı ve etkileşimi olmasına karşın uygulanmasındaki görece güçsüzlük, bu hukuk dalını diğerlerinden ayıran bir unsur olarak kabul edilir. Aslında bu hukuk, ulusal hukukla bütünleştiği ölçüde güçlü hale gelmektedir. İnsan hakları hukukunun getirdiği standartlar ulusal hukuk düzeninin bir parçası haline gelebildiği kadar işlevsel ve etkin hale gelmektedir¹².

⁹Yargılama hukukuna etki eden diğer haklar Anayasa m. 36-40 arasında sayılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Esra Atalay, “Yargısal Temel Haklar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof. Dr. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan*, 1997, s. 442.

¹⁰Süha Tanrıver, “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *TBB Dergisi*, Sayı 53, 2004, s. 191.

¹¹Semih Batur Kaya, “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2022, s. 54.

¹²Mehmet Semih Gemalmaz, “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, No:18, İstanbul 1990, s. 157-158.

İnsan haklarının uluslararası düzlemde korunması ve bunun için gereken önlemlerin alınması son derece önemlidir. Ancak bu hakların bir koruma sağlayabilmesi için ulusal hukuk tarafından da karşılığının olması gerekmektedir. İç hukukumuzda öngörülen usullere uygun olarak tanınmayan uluslararası sözleşmelerin, ülkemizin egemenlik alanında uygulanması da mümkün olmayacağından, bu konuda ulusal hukukta yapılacak düzenlemelerin hayati önem taşıdığını belirtmek gerekir.

AİHS ile güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkı en temel insan haklarından biri olarak görülmektedir. Sözleşmede güvence altına alınmış olan diğer haklar arasında bu hakkın en önemli hak olarak görülmesinin pek çok nedeni vardır. Örneğin adil yargılanma hakkı sayesinde yargılamaların adil ve hakkaniyet ilkeleri gözetilerek yürütülmesi amaçlanır. Madde ile getirilen haklar, Sözleşmenin temelinde kilit rol alırlar. Altıncı madde diğer hakların korunabilmesi için merkezi bir yerde konumlanmaktadır. Adil bir yargılamayla, görülen davalarda yargılamaya yönelik ilkeler ortaya konularak hukuk devletinin temel unsuru oluşturulmaktadır. Adil yargılanma hakkı aynı zamanda Sözleşmeye taraf olan devletler açısından ortak miras olarak kabul edilmektedir¹³. Eğer adil bir yargılama sağlanamazsa Sözleşmede yer alan diğer hakların korunması talebiyle yapılan başvurularda bu hakların da ihlal edileceğinden bahsetmek mümkün hale gelecektir.

Adil yargılanmayı düzenleyen AİHS'in 6. maddesinin aynı zamanda demokratik bir devletin temel kabullerinden olan hukukun üstünlüğü ilkesini de içerdiği kabul edilmektedir¹⁴. Adil yargılanma hakkının Sözleşmedeki karşılığı “*right to a fair trial*” olarak belirlenmiştir. “*Fair trial*” teriminin Türkçe çevirisinin “*hakkaniyetli yargılama*” yahut “*hakkaniyete uygun yargılama*” şeklinde olduğu kabul edilmektedir. Ancak hakkaniyetli yargılama 6. maddedeki pek çok haktan sadece biridir. Bu nedenle maddede yer alan tüm unsurlar dikkate alındığında “*adil*

¹³Sibel İncoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Tıpkı 4. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 4; Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2007, s. 28-29.

¹⁴A. Şeref Gözübüyük- Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 11. Ek Protokole Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016, s. 284.

yargılanma” teriminin kullanılması daha doğru olacaktır¹⁵. Zira “*adil yargılanma*” terimi ile Sözleşmenin 6. maddesinde düzenlenen güvencelerin bir bütün halinde düşünüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Aksinin düşünülmesi halinde, Sözleşmede düzenlenen hakların hepsini bir bütün halinde karşılayacak bir terimden söz edilmesi mümkün olmayacaktır.

Adil yargılanma hakkını düzenleyen AİHS m. 6/1 ile, maddede açıklanan hak ve ilkelerle ilgili genel kurala yer verilmiştir. Buna göre maddede; yargılamaların kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde, makul sürede, aleni bir şekilde ve hakkaniyete uygun şekilde yapılması gerektiği hususları yer almaktadır. Ancak ne var ki AİHM bu hakları yorumlarken, açıkça sayılmamış olan birtakım başka hak ve ilkeleri de m. 6/1 bakımından zımni olarak kabul etmektedir. Bunları; mahkemeye başvuru hakkı, silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılama ilkesi, gerekçeli karar ilkesi, delillere ilişkin ilkeler, hukuki kesinlik¹⁶ ilkesi, susma ve kendini suçlamama hakkı, duruşmada hazır olma ve etkili katılım¹⁷ olarak sayabiliriz¹⁸.

Kanaatimizce adil yargılanma hakkını düzenleyen AİHS m. 6’da açıkça yer alan haklar dışında, Mahkemenin yargılama esnasında vereceği kararlarda esas aldığı birtakım zımni hakların bulunması, hakkaniyete uygun karar verme noktasında hâkimin takdiri olarak gözetmiş olduğu birtakım haklar olarak düşünülmemeli, aksine bunların madde metninde açıkça yazılı hakları destekleyen son derece önemli haklar olarak ele alınması gerekmektedir. Zira bahsedilen hakların içerikleri hukuk devleti ilkesi bakımından da son derece önemlidir. Yargılamanın kilit noktasını oluşturan yargıçların, yargılama faaliyeti esnasında hukuk devleti ilkesinden uzaklaşmaması gerekmektedir.

¹⁵Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 2.

¹⁶Hukuki kesinlik ilkesi aynı zamanda hukuki belirlilik adıyla da kullanılmaktadır. (Bkz: Mehpere Çaptuğ, “Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 17, Haziran 2021, s. 3. Detaylı bilgi için bkz: Selda Çağlar, *Hukuk Devletinin Hukuki Belirlilik İlkesi Üzerinden Değerlendirilmesi*, 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2013, s. 181.)

¹⁷AİHM, 1994, *Case of Stanford/The United Kingdom*, Application no: 16757/90, §26. <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57874%22%5D%7D>, (20.03.2023).

¹⁸Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, 1. Baskı, Ankara, 2018, s. 3.

1.2. Adil Yargılanma Hakkının Önemi

Adil yargılanma hakkı Sözleşmede en kapsamlı şekilde düzenlenen haklardan biri olmakla beraber, bir ülkede temel hak ve özgürlüklerin de teminatı konumunda görülmektedir. Sözleşmede düzenlenmiş olan başta işkence görmeme hakkı ile yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğü gibi birçok hakkın korunması için elzem olan adil yargılanma hakkı Sözleşme sistemi içinde oldukça önemli bir özelliktedir. Adil yargılanma hakkının uygulaması olmadığı takdirde bahsi geçen diğer hakların da güvencede olduğunu söylemenin mümkün olmayacağı kabul edilmektedir. Bir kişi, hakkında bulunan bir suç isnadı ile mahkemeye çıktığında devlet ile karşı karşıya gelmektedir. Devlet bir kişiye suç isnadında bulunursa yahut bir suça karıştığını iddia ederse o kişi öncelikle özgürlüğünü kaybetme tehlikesi altına girer. Hatta bundan başka birtakım yaptırımların dahi uygulanması söz konusu olabilir. Kişinin toplum nezdinde suçlu kabul edileceği düşüncesi ile manevi olarak da birtakım baskılar hissetmesi ihtimali ortaya çıkar. Adil yargılanma hakkının bu anlamda kişilerin haksız yere ceza almasını engelleyebilmek adına temel bir koruma işlevine sahip olduğu kabul edilmektedir¹⁹.

Temel haklar Anayasamızın ikinci kısmının birinci bölümünde düzenlenmektedir²⁰. Adil yargılanma hakkının da temel insan haklarının düzenlenmiş olduğu bu bölümde yer aldığını belirtmemiz gerekir. Bu haklar, bireylerin kendilerini geliştirmeleri ve insanca yaşayabilmeleri için toplumdaki diğer bireylerin haklarını ihlal etmeden özgür bir şekilde yaşamalarına olanak veren haklar olarak kabul edilmektedir²¹.

Temel haklar uluslararası ve iç hukuk olmak üzere iki boyutta gelişmekte ve aynı zamanda bu haklar bir iç hukuk sorunu olmaları ve uluslararası kaynaklarda

¹⁹Hüseyin Turan, "Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki Yeri ve Önemi", *TBB Dergisi*, Sayı 84, 2019, s. 218.

²⁰T.C. 1982 Anayasası, m. 12-40.

²¹Mustafa Demirkol, "Kişi Hak ve Hürriyetlerinin Korunması Karşısında Anayasa Madde.13, Bu Hükme Aykırı Yasal Düzenleme ve Faaliyetlerin Anayasa Madde 11 Açısından Değerlendirilmesi", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi ICOMEP Özel Sayı*, 2017, s. 20.

düzenlenmeleri nedeniyle uluslararası organlar tarafından da denetlenen bir özelliktedir. Böylelikle temel hakları teminat altına alan klasik kaynak olan anayasaların bu alandaki tek kaynak olma özellikleri ortadan kalkmaya başlamıştır. Ancak bu kabulde birlikte, temel hakların uluslararası hukuka dayalı rejimi, her devleti aynı derecede bağlamamaktadır. Bunun en temel nedeni olarak iç hukuk ile uluslararası hukukun iki farklı düzeyde sistemler olarak görülmesi şeklinde açıklanan “*ikili düzen*” (conception dualiste) anlayışıdır. Bu anlayışa göre; taraf devletin uluslararası bir antlaşmaya, sadece uluslararası boyutta bağlı olduğu, iç hukuk bakımından bağlı olması için antlaşmanın iç hukuka da sokulması gerektiği görüşü mevcuttur. Bunun karşısında konumlanan “*tek düzen*” (conception moniste) anlayışında ise iç hukuk ile uluslararası hukuk bir bütün olarak kabul edilmekle, uluslararası hukukta yer alan bir hukuk kuralının uygulama esnasında iç hukukta yerine göre uygulanacağı belirtilmiştir. “*Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma*” başlıklı Anayasa m. 90/5’e göre; “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir.*” Bu hükmün yorumu, Anayasanın “*tek düzen*” yaklaşımını benimsediği şeklinde yapılmaktadır. Anılan maddenin yorumuyla; uluslararası antlaşmaların iç hukukta bağlayıcılığı sağlanmış olup, ayrıca yeni bir düzenleme yapılmasına gerek kalmaksızın bu sonuca ulaşıldığı ifade edilmektedir²².

Anayasa m. 90/5 ile kanun hükmünde kabul edilen AİHS, iç hukukumuza 10.03.1954 tarih ve 6366 sayılı Kanun²³ ile girmiştir. Bununla birlikte AİHS m. 6’da düzenlenen adil yargılanma hakkı kavramı da bu tarihten beri iç hukukumuzda yer almaktadır. 2001 Anayasa değişikliği ile Anayasamıza eklenen adil yargılanma hakkından yukarıda bahsetmiş olduğumuz için bu kısımda tekrar ele almıyoruz.

Sözleşmenin 6. maddesi iç hukukta ve AİHM önünde²⁴ en çok bireysel başvuru yapılan ilk üç maddeden biri olma özelliğini taşımaktadır. Anayasa m. 90/5’e göre AİHS’in de iç hukukun bir parçası olarak görülmesi nedeniyle hem ilk derece

²²Tekin Akıllıoğlu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 44, Sayı 3, 1989, s. 157.

²³R.G.: 19.03.1954, Sayı 8662.

²⁴European Court of Human Rights Annual Report 2023, s. 110, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>, (01.12.2024).

mahkemelerinde hem de üst derece mahkemelerinde görülen yargılama süreçlerinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiği ve maddede yer alan haklara uyulması gerektiği konusu çokça ileri sürülmektedir. Yapılan başvurularda mahkemelerin yargılama boyunca AİHS’deki hakların usulî güvencesini teşkil eden 6. maddeyi göz önünde bulundurmaları gerektiği hatırlatılmakta ve vurgulanmaktadır. Şayet iç hukuk yargılamaları esnasında mahkemeler önünde bu hakkın ihlal edildiği ileri sürülmeden AİHM’e başvuru yapıldığı bir durumda, başvuru iç hukuk yollarını tüketmediği itirazı ile karşılaşacağı için, bu taleplerin ilk derece mahkemeleri ve kanun yolu incelemelerinde de yapılıyor olması son derece önemlidir²⁵.

AİHS’in getirmiş olduğu mekanizma ile devletin egemenliği fikrine karşı hukukun egemenliği kavramı ortaya çıkmıştır. Bir ülkenin iç hukukunda, hukuk devleti sisteminin yerleştiği oranda iki egemenlik alanının birbirlerine yaklaştığı hatta belirli durumlarda örtüşebilecekleri ifade edilmektedir²⁶. Egemenlik anlayışına hâkim olan sakıncaları önlemek adına hukuksal egemenliğin siyasal egemenlikten ayrı tutulmasının daha doğru olacağı ve hukuksal egemenliğin de hukuku yaratan organ olarak düşünülmesiyle gerçekleşeceğinden bahsedilmektedir. Örneğin İngiltere’de parlamentonun egemenliğinden bahsedilirken burada parlamentonun hukuk kurallarını koyan organ olduğu ifade edilmektedir²⁷.

Ülkemizde iç hukuk yargılamaları esnasında hukuk egemenliğinin benimsenmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle yargı yetkisini kullananların verdikleri kararlarda siyasal egemenlik yerine hukuk egemenliğini temsil ettiklerini bilerek hareket etmeleri gerekmektedir.

AİHS m. 6/1’de belirtildiği üzere; “*Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen*

²⁵Hüseyin Turan, *a.g.m.*, s. 215.

²⁶İbrahim Özden Kaboğlu, “Yargıç, Demokrasi ve Egemenlik”, *Yargıtay’da Düzenlenen İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, Ankara, 26-27 Eylül 2003, s. 36, <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/insan-halari-avrupa-sozlesmesi-ve-adli-yargi.pdf> (24.12.2021).

²⁷Mehmet Turhan, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, 2003, s. 219.

suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemeye bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.”

Sözleşmedeki haliyle maddenin düzenleniş şekli, yargılama sürecinde adil yargılanma hakkının ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Maddede sayılan unsurların varlığı yargılamanın adil bir düzende yapılması için son derece önemlidir. Adil yargılanma hakkının unsurlarına daha detaylı olarak ilerleyen başlıklarda yer verileceği için bu başlıkta kısaca bahsetmenin uygun olacağını düşünmekteyiz.

1.3. Adil Yargılanma Hakkının Hukuki Niteliği

19. yy’dan başlayarak günümüze kadar uzanan bir şekilde hem insan hakları kavramının içeriğinde hem de devletin fonksiyonu anlamında sosyal yönde bir gelişme ve genişlemenin olduğu kabul edilmektedir. İnsan artık soyut bir varlık olarak değil, içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak sosyal koşullar ile çevrili ve ihtiyaç sahibi vatandaş olarak görülmektedir. Salt devlet tarafından ileri sürülen müdahalelere karşı öne çıkan negatif haklar dışında, devletten bir hizmet ya da yardım isteme yetkisini içeren pozitif haklar da bireylere tanınmaya başlamıştır. Bununla birlikte bireyler sadece yaşam hakkına sahip olmakla kalmadan, aynı zamanda insan onuruna yakışan şekilde yaşama koşullarını da hak olarak talep edebilir hale gelmiştir²⁸. İnsan haklarının kat ettiği yol düşünülecek olursa bireylerin pozitif haklar talep edebileceği bir döneme girilmesinin ne kadar yakın tarihli olduğunu anlayabiliriz. Kişinin ihtiyaçlarının farkına vararak devletten bu yönde bir talepte bulunabilecek olduğunu

²⁸Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Yedinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 52.

fark etmesiyle, yaşadığı toplumun bir bireyi olduğu bilincinin yerleşmeye başlamasının aynı zamanlara denk geldiğini ifade edebiliriz.

Adil yargılanma hakkından bahsederken, aynı zamanda adil yargılanma hakkının hukuki niteliğinden de bahsetmek gerekir. Zira hukuki niteliği gereği adil yargılanma hakkı karşımıza bir “hak” olarak çıkmaktadır. Haklar, özelliklerine göre farklı sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflandırmanın temelinde, devlet ve bireyin yükümlülükleri, devletin müdahalede bulunma yetkisi, kullanım sınırları gibi hususlar yer almaktadır²⁹.

İnsan hakları alanında yaşanan gelişmeler sonucu demokratik toplumlar tarafından ve birçok yazılı anayasada kabul gören klasik sınıflandırmanın Georg Jellinek’in 1893 tarihli “*System der subjektiven Öffentlichen*” kitabında yer aldığı ve kişilerin devletle ilişkileri bakımından üçlü bir ayrıma gidildiği görülmektedir³⁰.

Jellinek’e göre negatif, pozitif ve aktif statü hakları olarak yapılan bu ayırım, insan haklarının klasik sınıflandırılması olarak kabul edilmektedir. Statü kavramı burada birey ve devlet arasındaki durumu ayırmak için kullanılmaktadır. Devletten beklenen, “*müdahale etmeme*” ve “*engellememe*” tutumu, negatif bir hak olarak görülürken, pozitif haklar ise devletin müdahalede bulunurken pozitif yönde hareket etmesini gerektiren haklar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu haklar yalnızca devlet yardımı ile kullanılabilir. Son olarak aktif statü hakları ise bireyin siyasi alanda devlet yönetimine katılımı ve oy hakkı şeklinde kendini göstermektedir³¹. Ancak

²⁹Sedat Erdem Aydın, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasında Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022, s. 11.

³⁰Mahmut Gökpinar, “Bir Kavram Olarak İnsan Haklarının Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması”, *TBB Dergisi*, Sayı 120, 2015, s. 40.

³¹Kişisel hakların negatif statü hakkı özelliğinde olduğu belirtilmektedir. Örneğin, yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı gibi hakların kullanılabilmesi için devlet müdahalesine ihtiyaç yoktur. Pozitif statü hakları ise devletin olumlu müdahalesini gerektirir. Örneğin, sağlık hakkı, eğitim hakkı ve sosyal yardım gibi haklar bu kategoriye girmektedir. Aktif statü hakları aynı zamanda bireylerin siyasi iktidar oluşumuna ve bunun kullanımına katılabilmesini sağlayan haklar olarak görülmektedir. Seçme ve seçilme, siyasi parti kurarak aynı zamanda partiye üye olma gibi haklar bu kategoride sayılmaktadır. Bu sayede bireyler sahip oldukları bu haklar aracılığıyla siyasi karar mekanizmasına etkiye bulunabilmektedirler. Bu haklar devlete pozitif ve aktif olarak hareket etme yükümlülüğü getirebilir. Bkz: Aydın Turhan, “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013, s. 368.

Jellinek tarafından yapılan bu sınıflandırma birtakım eleştiriler almıştır. Bunlar içinde en önemlisi, devletin yüklenmiş olduğu bir edimin her zaman görüldüğü gibi olmadığı ve bu yükümlülükler net sınırlar çizmenin de mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Bu hakların sınıflandırılmasının insan haklarının doğasına ilişkin olarak değil, biçimsel bir sınıflandırma şeklinde yapıldığı belirtilmektedir³².

Ancak yaptığımız bu açıklamalara göre insan haklarının pozitif ve negatif boyutlarının olması kadar, bu haklara yüklenen pozitiflik ve negatiflik boyutlarının her bir somut olay açısından ne kadar farklı olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Şayet yapılan bir değerlendirmede hakları sadece pozitif veya negatif haklar olarak nitelendirecek olursak hatalı bir değerlendirme yapmamız kaçınılmaz olacaktır.

Bu açıklamalar ışığında bakılacak olursa adil yargılanma hakkının bir taraftan negatif statü hakkı, bir taraftan ise pozitif statü hakkı özelliği taşıdığı kabul edilmektedir. Örnek olarak, adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak görülen kişinin kendini savunma hakkı ve ispat hakkının negatif statü haklarının özelliklerini taşıdığı kabul edilmektedir. Yani devletin egemenliği altında yaşayan bireylerin kendini savunma haklarına herhangi bir sınırlandırma getirilmeyerek, bu hakların hukuken geçersiz kalmaması adına herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerekmektedir. Aynı zamanda devletin, bireylerin kendilerini savunabilmeleri adına gereken zamanı ve koşulları tanıma yükümlülüğünün bulunmasıyla bu hakların pozitif statü hakkı olarak yer aldığı görülmektedir³³.

³²Bülent Algan, *Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Hakların Korunması*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s. 35.

³³Sedat Erdem Aydın, *a.g.e.*, s. 12.

2. ADİL YARGILANMA HAKKININ GELİŞİMİ

2.1. Genel Olarak

Adil yargılanma hakkı kavramının doğuşu ilk olarak “*Common Law*” hukuku bağlamında olmuş ve burada gelişim göstermiştir. Sözcüğün kökeninin İngiltere’de kabul edilen Magna Carta’ya kadar gittiği ifade edilmektedir. Amerikan hukukunda yasal süreçler işletilmeden kimsenin özgürlüğünden mahrum bırakılamayacağını belirten ABD Anayasasının 14. ek maddesiyle³⁴ hiçbir federe devlette yasal süreç olmaksızın herhangi bir kişinin yaşamdan, özgürlükten veya mülkiyetten mahrum bırakılamayacağı güvence altına alınmıştır³⁵.

Hükümdarın yetkilerine sınır getirmek, kralın yürürlükte bulunan kanunlara uymasını sağlamak, kişilere birtakım haklar tanımak ve bunların korunması amacıyla 1215 tarihli Büyük Hürriyet Fermanı “*Magna Carta Libertatum*” ortaya çıkmıştır. Monarşinin sınırsız gücünü kısıtlı şekilde de olsa sınırlayabilmek, kral ve baronların görev ve yetkilerini belirlemek adına bunlar arasında yapılan bir anlaşma şeklinde kabul edilmektedir. Altmış üç maddeden oluşan bu hukuki metinde üç konu oldukça önemlidir. Bunların ilki kişi dokunulmazlığı ve güvenliğine ilişkindir. Hâkim tarafından verilmiş bir karar olmadıkça kişilerin yakalanamayacakları ve tutuklanamayacakları düzenlenmiştir. İkincisi, kişilerin vergi ödevlerine ilişkindir. Kişilere keyfi olarak mali yükümlülükler getirilemeyeceği ve vergilerin konulması konusunda kralın tek başına karar alamayacağı belirtilmektedir. Son olarak, kral ve onun işlerini yürüten devlet memurlarının gerçekleştirdiği faaliyetlerin denetim altına alınacak olmasıdır. Bu sayede kralın kontrol altında olması yönünde önemli bir gelişme yaşanmıştır³⁶.

³⁴U.S. Constitution, Amendment XIV, Section 1, <https://www.law.cornell.edu/constitution/amendmentxiv>, (31.03.2023).

³⁵Hakan Pekcanitez, “Medeni Yargıda Adil Yargılanma”, *İzmir Barosu Dergisi*, Sayı 2, 1997, s. 36-37.

³⁶Recai G. Okandan, “1215 Büyük Hürriyet Fermanı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 31, Sayı 1-4, 1965, s. 4-5.

Üzerinde önemle durulması gereken bir husus olarak; Magna Carta'nın önemi, salt getirmiş olduğu yeni hak ve hürriyetler sistemi değil, bir milletin hukukun üstünlüğü ilkesini tespit ve teyit ederek gelişimi yönünde sürekliliğini sağlayan tarihi bir metin olmasıdır. Kral kendi iktidarına sınırlama getiren bu belgeyi hemen ortadan kaldırmak istemiş ve hatta Papa III Innocent'tan bu Fermanın hükümsüzlüğüne dair bir yazı almasına karşın Magna Carta günümüze gelebilmiştir³⁷.

Aslında Magna Carta ile yönetim ve halk arasında bir yargı güvencesi getirildiğinden söz etmek mümkündür. Hâkim tarafından bir karar verilmedikçe kişilerin yakalanamaması ve tutuklanamaması ilkesi günümüzde de halen geçerliliğini koruyan bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Anayasanın 19. maddesinin 3. fıkrasında “*Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir.*” denilmektedir. Maddenin yorumuyla, bir kişinin hâkim kararı olmaksızın ve tutuklama tedbirini zorunlu kılan hallerin varlığı dışındaki hallerde keyfi olarak tutuklanamayacağını ifade edebiliriz.

1628 yılında İngiltere’de kabul edilen İngiliz Haklar Bildirisi “*Petition of Rights*”³⁸ ile hukuka uygun olarak yapılan yargılamalar esnasında sanık haklarına ilişkin ilkeler kabul edilmiştir. Bu metnin yayınlanmasının en önemli sebeplerinden biri Magna Carta’nın krallar tarafından ihlal edilmesi ve halkın, kralın sınırsız imtiyazlarına sınır getirmek istemesidir. İngiliz Haklar Bildirisi Magna Carta’yla aynı amaca sahiptir ve bunlar; kralın gücünü ve yetkilerini sınırlamaktır. Bu metinde Magna Carta’ya atıfta bulunulmuş olmasıyla Magna Carta’nın kendisinden sonra ortaya çıkan pek çok önemli bildiriye öncülük etmiş olduğu kabul edilmektedir³⁹.

³⁷Ersan İlal, “Magna Carta”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 34, Sayı 1-4, 1968, s. 211.

³⁸Petition of Rights, 1628, https://archive.csac.history.wisc.edu/2_The_Petition_of_Right.pdf, (07.04.2023).

³⁹Coşkun Can Aktan, “Tavsiyeciler Manifestosu: Bir Sivil Anayasa Önerisi Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2019, s. 103.

1679 tarihli Habeas Corpus⁴⁰ ile yine İngiltere’de vatandaşlara tutuklama tedbiriyle ilgili olarak birtakım güvenceler getirilmiştir. Bunlar tutuklama ve cezalandırmaların keyfi olarak yapılmama güvencesi ile hâkimin tutuklamanın hukuka uygun şekilde yapılıp yapılmadığına karar verebilmesi için 3 gün içinde sanığın getirilmesini talep etme yetkisi olarak kabul edilmiştir⁴¹. Böylelikle artık tacın emirlerinin mahkemenin otoritesinden üstün olamayacağı hususu kabul edilmiştir⁴². Kişilerin alıkonulmasının hukuka uygun olup olmadığının bir an önce saptanması ve kendisine suç isnat edilen kişilerin en kısa zamanda yargılanabilmesi için kabul edilen Habeas Corpus ilkelerinin günümüzde de geçerliliğini koruduğunu ifade edebiliriz.

İngiltere’de insan haklarına dair yaşanan bu gelişmeler karşısında Kuzey Amerika’da 1776 tarihinde Virginia Haklar Bildirgesi⁴³ ilk yazılı insan hakları bildirgesi olarak kabul edilmiştir. Bu Bildirge ile kişi hak ve hürriyetleri açısından üstün hukuk kuralı olarak kabul edilen ilkeler getirilmiştir. Bildirgede adil yargılanma hakkına ilişkin; isnat edilen suç ile ilgili bilgi alma hakkı, suçu isnat edenler ve tanıklarla yüzleşme hakkı, lehe delil sunma ve aleyhe delil sunmaya zorlanmama hakkı, yargılamanın bağımsız bir jüri ile yapılarak hızlı bir şekilde yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Bu haklar 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasasında da güvence altına alınmıştır⁴⁴. 1776 tarihinden itibaren kabul edilen Amerikan insan hakları bildirgelerinde klasik hak ve hürriyetlerin yer aldığı ve Virginia Haklar Bildirgesi’nin bunların hepsine ilham kaynağı olduğu kabul edilmektedir⁴⁵.

Bu özgürlüklerin güvencesi Amerikan hukukunda “*due process*” terimi ile karşılanmaktadır. Kavram içerisinde usul hukukuna ilişkin vazgeçilmez kurallar yer alırken, aynı zamanda adil yargılanma konusuyla ilgili olarak mahkemeler önünde

⁴⁰Habeas Corpus Act, 1679, <https://www.legislation.gov.uk/aep/Cha2/31/2/data.pdf>, (07.04.2023).

⁴¹Başar Başaran, *Adil Yargılanma Hakkı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara 2007, s. 8.

⁴²Metin Feyzioğlu, “Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu”, *AÜHFD*, Cilt 44, Sayı 1, 1995, s. 673.

⁴³The Virginia Declaration of Rights, <https://gunstonhall.org/learn/george-mason/virginia-declaration-of-rights/the-virginia-declaration-of-rights-ratified-version/>, (31.10.2023)

⁴⁴Başar Başaran, *a.g.t.*, s. 7-9.

⁴⁵Münci Kapani, *a.g.e.*, s. 45.

hakkaniyete uygun bir şekilde dürüst bir yargılama süreci için anayasal teminat sağlamaktadır⁴⁶. Due process kavramının hukuki usule göre davranılmasını emrettiği kabul edilmekle birlikte, bu emrin devletin hangi organına yönlendirilmiş olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak devletin üç organını da kapsadığı yönünde bir kabul olduğu ifade edilmiş ve mahkemelerin görmekte olduğu ceza yargılamalarında kişilerin yaşam veya hürriyet haklarına dokunulduğunda ya da bir hukuk davasında mülkiyet hakkına yönelik bir müdahale olduğu takdirde usule uygun hareket edilmesi, idare çalışanlarının da yaptıkları işlemi bir tebligatla bildirmeleri gerekliliği ve aynı zamanda adil bir duruşma yapılması gerektiği kabul edilmektedir⁴⁷.

2.2. Osmanlı Devleti Döneminde Adil Yargılanma Hakkı

İslam hukuku adalete önem verdiği için yargıçların yargılama faaliyetleri sırasında müdahale ile karşılaşmayacakları kabul edilmiştir. Aleyhlerine açılan davalarda devlet başkanları dahi ayırım gözetilmeksizin yargılanmışlardır. Bununla birlikte yargı görevini yerine getiren hâkimlerin de tarafsız ve adil olma yükümlülükleri vardır. Keza Osmanlı Devleti’nde yargılama yapılırken bu konulara özen gösterilmesi adına Mecelle m. 1792’de⁴⁸; hâkimlerin dürüst, doğru hüküm verebilen, iradesi sağlam ve güvenilir olması gerektiği kabul edilmiştir⁴⁹.

Osmanlı Devleti’nin yapısı gereği İslâm devleti olması nedeniyle hâkimlerin tarafsızlığı konuları incelenirken İslâm hükümlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. İslâm hukukunda kuvvetler ayrılığı anlayışı olmadığı için yasama yürütme ve yargı erklerinin devlet başkanında toplandığı kabul edilmektedir⁵⁰.

⁴⁶Hakan Pekcanıtez, *a.g.m.*, s. 36-37.

⁴⁷Kerem Altıparmak, “Due Process of Law” Kavramının Amerikan Hukukundaki Yeri Üzerine bir İnceleme”, *AÜHFD*, Cilt 45, Sayı 1, 1996, s. 220-221.

⁴⁸Atilla Pınar, “Yerelden Evrensele Mütevazı Bir Türk Katkısı Türk Hukukunda Hâkimin Vasıfları, Ahlak ve Adabı”, *TBB Dergisi*, Sayı 104, 2013, s. 340.

⁴⁹Nevin Ünal Özkorkut, “Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı’da ve Günümüz Türkiye’sinde Yargıya Genel Bir Bakış”, *AÜHFD*, Cilt 57, Sayı 1, 2008, s. 231-232.

⁵⁰Gökçen Topuz – Belkis Konan, “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 66, Sayı 4, 2017, s. 765.

Osmanlı Devleti’nde ağırlıklı olarak şer’i hukuk yürürlükteydi. Şeriat kurallarına göre padişaha koşulsuz olarak itaat etmek gerekmektedir. Bu nedenle padişaha mutlak itaat etme anlayışı yüzünden, padişahın bir konuda talepte bulunmanın zor olduğu kabul edilmektedir⁵¹. Ayrıca şer’i hukuk çerçevesinden çok çıkmamakla birlikte hükümdarın iradesine dayalı ayrı bir hukuk düzeni geliştirilmiştir ve bu prensip örf ismini almıştır⁵². Osmanlı hukukunun, ağırlığı şer’i hukuk olmak üzere, bazı sınırlar dahilinde örfi hukuktan oluşan bir görünümünün olduğu ifade edilmektedir⁵³.

Osmanlı Devleti’nde yargı yetkisinin padişahın olduğu kabul edilmekle birlikte, sistemdeki yargılama yetkisi bakımından bir istisnadan bahsetmek gerekir. Şer’i konular için yargılama yetkisi, hükümdarın atamış olduğu kadı adı verilen devlet görevlisinde bulunmaktadır. Kadının şeriat adına vermiş olduğu hükümler kesin kabul edilmektedir. Örfi hukuk için ise padişahın kendisinin yetkili olduğu belirtilmektedir. Padişah şeriat kurallarına aykırı olmayacak şekilde toplum düzeni adına kabul etmiş olduğu kurallar nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümünü kendisi üstlenmekte ya da görevlendirdiği bir başka kişi ile çözüm sağlamaktadır⁵⁴. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Osmanlı Devleti’nde esasen ve ağırlıklı olarak şer’i hukukun yürürlükte olduğu ve bunun bir sonucu olarak hükümdara mutlak suretle itaat edilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

Mutlak monarşi⁵⁵ ile yönetilen Osmanlı Devleti’nde tüm yönetim gücünü elinde tutan bir hükümdar varken, padişah tarafından kendilerine atanan görevleri yerine getiren kadıların olması, padişahın yargı yetkisinin kadı tarafından kullanıldığına işaret etmektedir. Bu durumu, Osmanlı Devleti’nde hem İslâm

⁵¹Adil Bucaktepe, “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, 2014, s. 46.

⁵²Halil İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş – Örfi Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 1958, s. 103.

⁵³Ahmed Akgündüz, “Osmanlı Hukuku – Kanunnâmeler ve Şeri’at”, *Köprü Dergisi*, Sayı 65, 1999, <https://www.koprudergisi.com/kis-1999/osmanli-hukuku-kanunnameler-ve-seriat/>, (21.01.2024).

⁵⁴Şeniz Anbarlı Bozatay – Konur Alp Demir, “Osmanlı Adli ve İdari Sistemde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, 2014, s. 75.

⁵⁵Adil Bucaktepe, *a.g.m.*, s. 49.

hukukunun geçerli olması hem de devletin mutlak monarşi ile yönetilmesinin ortak bir sonucu olarak görmekteyiz.

Kuruluş dönemi Osmanlı padişahları her ne kadar sahip olmak istedikleri iktidar gücüne erişemeseler de, Fatih Sultan Mehmet döneminden sonra Osmanlı devlet teşkilâtının padişahın mutlak egemenliğini gerçekleştirmek adına hareket ettiği belirtilmektedir. Tüm gücün padişahta toplandığı, tek otoritenin padişah olduğu mutlak bir yönetim sistemiyle yönetilmiş ve devletin tüm birimleri de padişaha bağlı olarak teşekkül etmiştir⁵⁶.

İslâm hukukunda kadıların verdikleri kararlarda adil ve tarafsız olmalarına yönelik bazı tedbirler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en önemlisi, kadının tarafsız olmasına engel olacak uyuşmazlıklar bakımından o olaya yönelik bir karar vermesinin yasaklanması olarak görülmektedir. Kadıların, usul ve fûruu ya da akraba, eş, ortak gibi tarafsızlığını sürdüremeyeceği davalara bakmaları yasaktır. Bununla birlikte kadının tarafsızlığını tehlikeye düşürebilecek her türlü çıkar sağlaması, rüşvet alması veya hediye kabul etmesi de kadıların kaçınması gereken davranışlar olarak kabul edilmektedir⁵⁷.

Yargılamanın yalnızca hukuk kurallarını bilmek olmadığı, bununla birlikte kuralın maddi olaylara uygulanışının önemli olduğu kabul edilmektedir. Hâkimin hem uygulanacak hukuk kuralını bilmesi hem de önündeki maddi olayı tüm boyutlarıyla ele alarak hukuk kuralını olaya uygulaması gerektiği ifade edilmektedir⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nde ilk anayasal belge olarak da görülen 1808 tarihli Sened-i İttifak'ın düzenlenmesiyle ve padişahın yetkilerinin az da olsa sınırlandırılmasıyla Magna Carta benzeri bir metin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu belgede; sadrazamın iktidarın kullanımına katılım sağlayarak sorumluluk alacak olması,

⁵⁶Abdüllatif Armağan, “Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 9, 2011, s. 147.

⁵⁷Gökçen Topuz – Belkis Konan, *a.g.m.*, s. 769.

⁵⁸Mustafa Avcı, “Mecelle’ye Göre Hâkimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği”, *TAAD*, Sayı 27, Temmuz 2016, s. 35.

bununla birlikte hukuka aykırı karar vermemesi ve kanuna aykırı işlemler yapmaması, suç işlenmesi durumuna soruşturma yapılmaksızın bir karar verilmemesi gerektiği gibi konular yer alır. Ayrıca yetkisini kötüye kullanması söz konusu olduğu takdirde ayanlara güvence verilerek padişahın vekili olan sadrazam Senet ile bağlı kılınmıştır. Bu gibi düzenlemeler neticesinde onun insan hakları bakımından önemli bir konumda olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu belgenin Magna Carta'yla biçimsel bir benzerliğinin olduğu da belirtilmektedir. Magna Carta ile hükümdardan koparılan yetkiler feodal tabaka aracılığıyla halka mal edilmiştir. Ancak padişahın yetkilerine getirilmek istenen sınırlama ayanlar tarafından yapılmıştır⁵⁹.

Bu belge ile her ne kadar insan hakları alanında bir gelişme yaşanmış olduğu şeklinde yorum yapılsa da, aslında hukuk devleti olma yolunda bir adım atıldığına ilişkin bir gerçeklik olmadığını belirtmemiz gerekir. Zira hukuk devletinden bahsedebilmek için getirilen bir insan hakları düzenlemesinin sadece belli bir kesime değil herkese uygulanıyor olması gerekir.

1856 yılında çıkarılan Islahat Fermanı'yla, insan haklarını daha adil bir hale getirebilmek adına tutukluluk ve hükümlülüğe dair koşulların derhal iyileştirilmesi, işkence ve eziyet uygulamalarına son verilmesi ve şayet bunlar devlet memurları tarafından yapılır ise ciddi şekilde cezalandırılmalarına ilişkin hükümler de fermana yer almaktadır⁶⁰. 1875 tarihli Adalet Fermanı'nda ise, halkın birtakım özgürlüklere kavuşması adına mahkemelerin tarafsızlığı ve yurttaşlar arası eşitliğin sağlanması gibi kurallar öngörülmüştür⁶¹. Ferman'a göre, adaletin yerine getirilmesi ve halka güven verilmesi için adli ve idari işlerin ayrılması gerektiği, yürütmenin yargıya müdahale

⁵⁹Caner Özler, *AIHM Kararları Işığında Türk Ceza Yargılamasında Soruşturma ve Kovuşturma Evrelerinde Makul Süre*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kocaeli 2021, s. 4-5; Kadir Çüçen, "İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi", *Kayı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 2, 2003, s. 33; Aybars Pamir, "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 2, 2004, s. 76; Timur Demirbaş, "Kişi Güvenliği", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 43, Sayı 1-4, 1977, s. 158; Esra Bahar, "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı", *Adalet Dergisi*, Sayı 68, 2022, s. 259.

⁶⁰Belkıs Konan, "İnsan Hakları ve Temek Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 4, 2011, s. 276

⁶¹Adalet Fermanı (Ferman-ı Adalet), 2021, <https://hukukbook.com/adalet-fermani-ferman-i-adalet/> (05.04.2023).

etmemesi ve yasaların kötüye kullanılmaması gerekir. Ferman'ı uygulayacak memurların görevlerinde adil ve dürüst olmaları gerektiğine de vurgu yapılmıştır⁶².

1876 tarihli Kanun-i Esasi, yargı organını bir “*kuvvet*” olarak nitelendirmek yerine, yargıya ilişkin bölüm başlığında mahkemeler deyimini kullanmıştır. Monarşik sistemle yönetilen bir devlette egemenliğin hükümdara ait olduğu bir durumda yargıyı bir kuvvet olarak nitelendirmenin doğru olmayacağı belirtilmektedir. Ancak Kanun-i Esasi metninde yargı bağımsızlığına ilişkin maddeler yer almıştır⁶³. 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 81. ve devam eden maddelerinde hâkimlerin azledilemeyeceği, yargıların alenen görüleceği ve mahkemelere müdahale edilemeyeceğine dair hükümler getirilmiştir⁶⁴. Kanun-ı Esasi'de, 1982 Anayasasında yer alan pek çok hak ve özgürlüğün yer aldığı ifade edilmiştir. Kanun-i Esasi'nin 8-26. maddeleri arasında Osmanlı vatandaşlarına ilişkin genel haklar düzenlenmiş, bu hak ve özgürlükler yalnızca Müslümanlara değil, bütün vatandaşlara tanınmıştır⁶⁵.

Osmanlı Devleti döneminde kabul edilen ve ilk Anayasa olarak bilinen Kanun-ı Esasi ile adil yargılanma hakkına ilişkin hükümler getirildiği görülmektedir. Oldukça eski tarihli olan bu Anayasa ile adil yargılanma hakkındaki çalışmaların erken bir dönemde ele alınmaya başladığından ve bu yönüyle Kanun-ı Esasi'nin öneminden bahsedebiliriz.

Osmanlı yurttaşlarına 1876 tarihli Kanun-ı Esasi ile insan hakları ve özgürlükleri bakımından getirilen bazı maddeler şöyledir; kişi özgürlüğü, kişi dokunulmazlığı, basın özgürlüğü, ticaret serbestisi, dilekçe hakkı, eğitim özgürlüğü, kanun önünde eşitlik, memuriyete girme hakkı, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, doğal hâkim güvencesi, müsadere, angarya ve para cezası yasağı ile işkence ve kötü muameleye maruz kalmama hakkı. Getirilen bu güvencelere rağmen Sultan II.

⁶²Kübra Fettahoğlu, “Bir “Ölü Doğum” Hikayesi: 1875 Adalet Fermanı ve Meclî-i Âlî-i İcrâât'ın Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 62, 2023, s. 189.

⁶³Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, s. 359.

⁶⁴1876 Kânûn-ı Esâsî, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsî/>, (05.04.2023).

⁶⁵Adil Bucaktepe, *a.g.m.*, s. 52.

Abdülhamid kişileri sürgüne göndermiş, Osmanlı-Rus savaşını bahane olarak kullanıp Meclisi kapatmış ve uzun süreli olarak baskı ortamı yaratmıştır. II. Abdülhamid Meşrutiyet yönetimini sonlandırırken kendisine karşı gelecek bir güç bulunmamaktaydı. Ancak 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile 1876 Anayasasında değişikliğe gidilerek padişaha tanınmış olan yetkinin Anayasadan çıkarılmasına karar verilmiştir⁶⁶.

İnsan hakları alanında batıdaki düzenlemeler ile Osmanlı Devleti'nde yaşanan gelişmeleri karşılaştırmak gerekirse batıdaki gelişmelerin tarih bakımından öncelik gösterdiğinden bahsedebiliriz. Osmanlı Devleti'nde de batıdaki gibi insan hakları alanında yaşanan gelişmeler, ortaya çıktıkları dönemden sonra gelişerek artmaya devam etmiştir. Ayrıca dönemi açısından bakıldığında insan hakları açısından oldukça kapsayıcı düzenlemeler getirilmeye çalışılmış ve bilhassa bu kurallar sınırsız güç olarak görülen tacın/hükümdarın yetkilerini kısıtlamaya kadar giden yolu açmıştır. Gücü sınırlandığında tepki gösteren hükümdar, her ne kadar bu gelişmeleri yok saymaya yönelik uygulamalar getirmiş olsa da halkın gücünün azımsanmayacak şekilde fazla olması karşısında deyim yerindeyse yenilgiye uğramıştır.

Krallar tarafından ihlal edilen Magna Carta kurallarına karşı İngiliz Haklar Bildirgesi ile kralın imtiyazlarının sınırlandırılması bu duruma örnek verilebilir. Aynı şekilde Osmanlı'da Sultan II. Abdülhamid'in meclisi kapatarak baskı ortamı kurması neticesinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile kendisine tanınan yetkilerin Anayasadan çıkarılması da bu duruma örnektir. İlerleyen tarihlerde insan haklarının yükselen bir ivmeyle geliştiğini görmek mümkündür. Özellikle insan hakları alanında getirilen düzenlemelerin kendinden sonraki dönemlerde daha detaylı düzenlemeler geliştirecek şekilde etki gösterdiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli neticesinde insan hakları alanındaki gelişmeler ise, yönetim gücünü tamamıyla elinde tutan padişahın yetkilerini

⁶⁶Durmuş Tezcan- Mustafa Ruhan Erdem- Oğuz Sancakdar- Rifat Murat Önok, *İnsan Hakları El Kitabı*, 9. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2021, s. 45; Yılmaz Kızıltan, "I. Meşrutiyet'in İlânı ve İlk Osmalı Meclis-i Mebusan'ı", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006, s. 271.

sınırlamanın zorluğu sebebiyle daha yavaş bir şekilde olmuştur. Ancak yukarıdaki açıklamalar ışığında Kanun-ı Esasi ile getirilen düzenlemelere bakıldığında, eski tarihli bir Anayasada bu şekilde güvenceler olması son derece önemlidir. Ayrıca getirilen insan hakları düzenlemelerinin kapsayıcılığıyla, Osmanlı Devleti'nde yaşayanlar arasında bir ayırım yapılmadığından bahsedebiliriz.

2.3. Cumhuriyet Döneminde Adil Yargılanma Hakkı

Cumhuriyet dönemi Anayasalarına bakmadan önce, 23 Nisan 1920'de T.B.M.M.'nin kuruluşundan sonraki dönem ile Cumhuriyetin ilânı öncesinde, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, adil yargılanma hakkı bakımından kişilere Anayasal güvence getiren düzenlemeler yer almamıştır. Bununla birlikte 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin yürürlükten kaldırılmaması sebebiyle, Kanun-ı Esasi ile getirilen güvencelerin devam ettiği kabul edilmektedir⁶⁷. Öyleyse insan hakları ve özgürlükleri bakımından Kanun-ı Esasi ile getirilen güvencelerin 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu döneminde devam ettiğini belirtebiliriz.

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bağımsız mahkemelere ilişkin ilkeler düzenlenirken hukuk devleti olmanın gereklerinden olan adil yargılanma hakkının ortaya konulması adına bağımsız mahkemeler ile hâkim teminatı başta olmak üzere birtakım hak ve ilkeler düzenlenmiştir. Adil yargılanma hakkının yargılamalarda gerçek anlamıyla kullanılabilmesi için yargı bağımsızlığı kadar önemli bir ilke olarak hâkimin tarafsızlığının da son derece önemli olduğu kabul edilmektedir. Bağımsız mahkemeler mevcut olsa dahi yargılamayı gerçekleştiren hâkimin tarafsız olmaması halinde, adil yargılanma hakkının mevcut olduğundan söz edilemeyecektir⁶⁸. Zira bu hususun yalnızca 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu dönemini kapsamadığı, her dönem için geçerliliğini koruyan bir konu olduğu söylenebilir. Her ne kadar Anayasa ve kanunlarla bağımsız mahkemeler ve hâkimlik teminatı getirilmiş olsa da,

⁶⁷Esra Bahar, *a.g.m.*, s. 260.

⁶⁸Adnan Küçük, "1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler", *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 82, 2016, s. 20.

yargıçların bağımsızlıklarını ve tarafsızlıklarını, dönemde hakim olan sistemin bozması tehlikesi her zaman mevcuttur. Bunun önüne geçebilmek adına hukuk devleti ilkesinden ve adil yargılanma hakkının gerekliliklerinden taviz verilmemesi gerekir.

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu⁶⁹ ile hâkimlerin yargılama esnasında ve verdikleri kararlarında her türlü müdahaleden bağımsız, yalnız kanun hükmüne bağlı oldukları ve Kanunda yer alan şartlar dışında azledilemeyeceklerine dair güvence getirilmiştir. Aynı zamanda mahkemelerdeki yargılamaların aleni olduğu, herkesin kendisini ve haklarını savunmak için gerekli olduğunu düşündüğü meşru yollar vasıtasıyla savunmasının serbest olduğu hüküm altına alınmıştır. 1961 Anayasası döneminde yargı yetkisinin bağımsız mahkemeler tarafından kullanıldığı, yakalama ve tutuklamaların belirli şartlarda ve hâkim kararı ile yapılacağı ve bu kişilere yakalama ve tutuklanmaları hakkındaki sebepleri ve kendileri hakkındaki iddiaların yazılı olarak derhal bildirilmesi gerektiği ve ayrıca mahkemelerin işleyişiyle ilgili de birtakım düzenlemelerin getirildiği kabul edilmektedir⁷⁰.

İnsan hakları kavramı Cumhuriyet dönemi Anayasaları içerisinde ilk kez 1961 Anayasasında⁷¹ yer almış olup, Anayasanın “*Cumhuriyetin nitelikleri*” başlıklı 2. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Anılan maddede; “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirlenen temel ilkelere dayanan, milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.*” şeklinde düzenlenmiştir.

Buradan hareketle insan haklarının ilk kez Anayasa tarafından güvence altına alındığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Anayasanın “*hak arama hürriyeti*” başlığı altında yer alan 36. maddesine göre; “*Herkes meşru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı merciileri önünde davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma hakkına sahiptir. Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.*” denilmek suretiyle adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan

⁶⁹Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, Kanun No: 491, Kabul Tarihi 20.04.1340 (1924), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> (06.04.2023).

⁷⁰Başar Başaran, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 12.

⁷¹R.G.: 20.07.1961, Sayı 10859, m. 2.

ilkelere yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte 1961 Anayasasının 145. madde hükmü gereğince Türk hukukunda ilk kez Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.

Anayasa Mahkemesinin 04.11.1963 tarih ve 1963/113 E. 1963/261 K. sayılı kararında⁷²; “*Anayasa’nın 31 inci maddesinde, herkesin meşru bütün vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip olduğu ve hiçbir mahkemenin görev ve yetkisi içindeki dâvaya bakmaktan kaçınmayacağı..*” denilmiştir. Verilen bu karar ile Kanunda yer alan düzenleme dikkate alınarak adil yargılanma hakkının gözetilmiş olduğunu ifade edebiliriz.

Adil yargılanma hakkı, “*ile adil yargılanma*” ibaresi şeklinde 1982 Anayasasının 36. maddesine 2001 yılındaki Anayasa değişikliğiyle⁷³ eklenerek anayasal güvence altına alınmıştır. Maddede herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. 10 Mart 1954 tarihli 6366 sayılı Kanun ile onaylanan ve Anayasanın 90. maddesiyle kanun hükmünde kabul edilen AİHS, 1954 yılından bu yana iç hukukumuzda yer almakta⁷⁴ ise de, “*adil yargılanma*” ibaresi Anayasamıza ancak 2001 tarihli değişiklik ile getirilmiştir. Aynı zamanda 2001 Anayasa değişiklikleri ile 1982 Anayasasında yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelere verilmiş, yakalama ve tutuklamalara ilişkin koşullar düzenlenmiş, duruşmaların aleni ve kararların gerekçeli olması ile hâkimlik savcılık teminatına ilişkin adil yargılanma ile ilgili birtakım hükümler⁷⁵ getirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi 13.07.2015 tarihinde vermiş olduğu bir kararda; “*Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında, "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve*

⁷²Anayasa Mahkemesi Kararı, 04.11.1963., E.1963/113, K.1963/261, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/261?Donemler_id=1&KelimeAra%5B0%5D=meşru%20bütün&page=6, (18.11.2023).

⁷³R.G.: 17.10.2001, Sayı 24556, m. 14.

⁷⁴Erol Çiçek, “AİHS M. 6 Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Hukukunda Uygulanması”, *TBB Dergisi*, Sayı 72, 2007, s. 234.

⁷⁵1982 Anayasasının, mahkemelerin bağımsızlığı başlıklı m. 138, hakimlik ve savcılık teminatı başlıklı m. 139, hakimlik ve savcılık mesleği başlıklı m. 140 hükümleri, bu hususta getirilmiş düzenlemelerdendir.

savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir." hükmüne yer verilmiştir. Maddeyle güvence altına alınan hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı, kendisi bir temel hak niteliği taşımasının yanında, diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanılmasını ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden biridir." şeklinde bir açıklamaya yer vererek adil yargılanma hakkının diğer temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından da etkili bir güvence sağladığından bahsedilmiştir.

3. ADİL YARGILANMA HAKKININ KAPSAMI VE NORM ALANI

3.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa

Anayasanın 36/1. maddesinde adil yargılanma hakkından bahsedilmekle birlikte maddede adil yargılanma hakkının kapsamına dair bir düzenleme getirilmediği için hakkın kapsamıyla ilgili açıklamaları AİHS'in adil yargılanma hakkını düzenlediği m. 6 gereğince ele almak gerekir. AİHS m. 6'da, adil yargılanma hakkı kapsamındaki hak ve ilkelerin geçerli olduğu durumlar olarak; *"medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıkların"* ve *"suç isnadının"* karara bağlanması belirtilmiştir. Bu şekildeki bir nitelendirme ile adil yargılanma hakkının kapsamına sınır getirilmiştir. Bireysel başvuruda hak arama hürriyetinin ihlal edildiği iddiası ile başvuruda bulunulması için başvurusunun başvurusuna konu olayda medeni hak ve yükümlülüklerle alakalı bir uyuşmazlıkta taraf olması veya başvurucuya dair bir suç isnadına yönelik bir karar verilmiş olması hususu aranır. Bu hallerin dışında kalan durumlarda başvurusunun adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair iddiası Anayasanın ve AİHS'in kapsamında olmadığı için bireysel başvurusu inceleme konusu dışında kalacaktır⁷⁶.

⁷⁶Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 10.

Bu husus, Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu (B. No: 2012/917, 16/4/2013, § 21) bir kararda⁷⁷; “...AİHS’in adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinde adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerin “medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyumsuzlukların” ve bir “suç isnadının” esasının karara bağlanması esnasında geçerli olduğu belirtilerek hakkın kapsamı bu konularla sınırlandırılmıştır. Hak arama hürriyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilmek için, başvurucunun ya medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili bir uyumsuzluğun tarafı olması ya da başvurucuya yönelik bir suç isnadı hakkında karar verilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen hâller dışında kalan adil yargılanma hakkının ihlali iddiasına dayanan başvurular Anayasa ve AİHS kapsamı dışında kalacağından, bireysel başvuruya konu olamaz...” denilerek hüküm altına alınmıştır.

Anayasa Mahkemesinin bir diğer örnek kararında da⁷⁸; “Sözleşme’nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinde adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerin “medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyumsuzlukların” ve bir “suç isnadının” esasının karara bağlanması esnasında geçerli olduğu belirtilerek hakkın kapsamı bu konularla sınırlandırılmıştır. Bu ifadeden, hak arama hürriyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilmek için, başvurucunun ya medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili bir uyumsuzluğun tarafı olması ya da başvurucuya yönelik bir suç isnadı hakkında karar verilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır.” şeklinde bir ifade ile bu kararda Anayasa Mahkemesince AİHS m. 6’ya gönderme yapılarak verilen kararda AİHS hükümlerinin dikkate alındığına dair vurgu yapılmıştır.

Konuyla ilgili AİHM’in vermiş olduğu bir kararda ise⁷⁹; Sözleşmenin m. 6/1 hükmü gereğince herkese, medeni hak ve yükümlülüklerine ilişkin her türlü talebin bir

⁷⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.04.2013, Adnan Oktar, B. No: 2012/917, §21, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/917>, (15.10.2021).

⁷⁸Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.11.2013, S.S.A, B. No: 2013/2355 §19, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2355?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=2355>, (18.12.2021).

⁷⁹AİHM, 2008, *Case of Kehoe/The United Kingdom*, Application No: 2010/06, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#?%22fulltext%22:%22civil%20rights%20and%20obligations%22,%22>

yargılama makamı önünde ileri sürülebileceği güvencesi getirilmiştir. Madde, medeni konular bakımından mahkemeye gitme hakkını somutlaştırmaktadır. Ancak sözleşmecî devletlerin maddi hukukundaki haklar ve yükümlülükler bakımından bir içeriğin garantisini oluşturmamaktadır. Bununla birlikte, m. 6/1'in, bir hakkın fiili varlığı ve bu hakkın uygulanma biçimiyle ilgili gerçek ve ciddi nitelikteki uyuşmazlıklara uygulanacağı ifade edilmektedir. Yine de bu hak mutlak bir hak değildir, sınırlamalara tabi olabilir. Devletlerin belirli bir takdir yetkisine sahip oldukları ifade edilebilse de Sözleşme hükümlerine uygun davranılıp davranılmadığına yönelik nihai kararı Mahkeme verecektir.

Anayasa Mahkemesinin norm alanı bakımından adil yargılanma hakkını, AİHM kararlarında yer alan 6. maddenin norm alanıyla ilgili içtihatlarıyla paralel şekilde belirlediği kabul edilmektedir. Ancak öte yandan adil yargılamanın, hukuk veya ceza davaları dışında belirli ölçülerde idare hukuku davalarında da yargılamaya dair ilkeleri belirlemesiyle, hukuk devletinin temel unsurunu oluşturduğu ve adil yargılanma hakkının aynı zamanda demokratik toplumlarda önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir⁸⁰. AİHM'e göre⁸¹; adil yargılanma hakkının demokratik bir toplumda sahip olduğu önemli yer, bu alandaki inceleme amaçları doğrultusunda mahkemeyi, davaya konu usulün gerçeklerini incelemeye sevk etmektedir.

Bu açıklamalar ışığında Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bir karar ile uygulamada yer alan tutumunu somut olarak açıklamak doğru olacaktır. Anayasa Mahkemesine yapılan bir bireysel başvuruda⁸²; *“Hukuk sisteminde yer alan mevzuat hükümleri gereğince “kamu hukuku” alanına dâhil olan, ancak sonucu itibarıyla özel nitelikteki haklar ve yükümlülükler üzerinde belirleyici olan uyuşmazlıkları konu alan davalar da, Anayasa'nın 36. maddesi ve Sözleşme'nin 6. maddesinin koruması*

[2documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%222001-86980%22\]”, \(18.11.2023\).](#)

⁸⁰Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 4.

⁸¹AİHM, 1983, *Case of Pretto and Others/Italy*, Applicaiton No:7984/77, [⁸²Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.01.2016, *Selin Mirkelam*, B.No: 2013/7472, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7472>, \(18.11.2023\).](https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:[%22pretto%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%222001-57561%22]”, (24.01.2024).</p>
</div>
<div data-bbox=)

kapsamına girmektedir. Bu anlamda, belirtilen düzenlemelerde yer verilen güvenceler, başvurunun haklarına zarar verdiği iddia edilen idari bir kararın iptali talebiyle açılan davalara da uygulanacaktır.” denilmek suretiyle Anayasa m. 36 ve AİHS m. 6’da yer alan güvencelerin, başvurunun haklarına zarar verildiği iddiasıyla, bir idari kararın iptalinin talep edildiği davalarda da uygulanacağı karar altına alınmıştır. Anılan kararda, başvuruya konu davada başvurunun katılmış olduğu sınavda başarısız sayılması işleminin iptali isteminin, medeni hak ve yükümlülükleri konu alan bir yargılama olduğundan şüphe duyulamayacağından bahsedilmektedir.

Adil yargılanma hakkının sağladığı güvencelerin uygulanabilmesi için öncelikle hakkın kapsamının bilinmesi yani koruma altına alınan güvencenin sınırlarının tespit edilmesi gerektiği ifade edilmektedir⁸³. Adil yargılanma ilkesi sadece ulusal anayasa hukuku ve muhakeme hukukunun değil, ortak Avrupa anayasal düzeninin bir değeri olarak kabul edilmiştir. Zira insan haklarını güvence altına almak tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda bu hakların etkili bir şekilde korunmasını talep etme hakkını da güvence altına almak gerekir. AİHM tarihinde, hem ülkemiz açısından hem de diğer devletler bakımından en çok adil yargılanma hakkı ihlal edilmiştir⁸⁴. Her ne kadar adil yargılanma hakkı hem ulusal düzeyde Anayasa hem de uluslararası düzeyde AİHS ile güvence altına alınmaya çalışılsa da, AİHM tarihinde en çok adil yargılanma hakkının ihlal edilmesiyle görülmektedir ki, insan haklarını ulusal veya uluslararası düzeyde normlarla teminat altına almanın yeterli olmadığı, bu güvencelerin tam olarak gerçekleşebilmesi için kişilerin bu haklarını korumaları için yapacakları taleplerin teminatını da sağlamak gereklidir.

Yargılama sırasında herkes adil yargılanma hakkına sahiptir. Adil yargılanma hakkı genel usulî bir hak olarak taraflara, Anayasaya uygun şekilde hukuki koruma temini için talepte bulunma imkânı sağlamaktadır. Adil yargılanma hakkı ile kişilere efektif bir hukuksal koruma sağlanması amaçlanmaktadır⁸⁵.

⁸³Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 24.

⁸⁴Durmuş Tezcan- Mustafa Ruhan Erdem- Oğuz Sancakdar- Rifat Murat Önok, *a.g.e.*, s. 313-314.

⁸⁵Edzard Schmidt-Jortzig: Effektiver Rechtsschutz als Kernstück des Rechtsstaatsprinzips nach dem Grundgesetz. In: *Neue Juristische Wochenschrift, NJW* 1994, s. 2569. (Naklen: Hakan Pekcanitez, *a.g.m.*, s. 39).

Ancak buradan, hukuki korunma talebinin adil yargılanma hakkı ile aynı anlama geldiği sonucu çıkarılmamalıdır. Hukuki korunma talebi, medeni usul hukuku açısından, tarafın maddi ve usul hukukuna uygun hukuki korunmasını sağlamaya ilişkindir. Hukuki korunma talebi yalnızca davanın bir tarafına ait olup, bu taraf mahkemece kendi lehine bir karar verilmesi isteğinde olan kişidir. Oysa adil yargılanma hakkı davanın her iki tarafına verilmiş bir hak olarak görülmektedir⁸⁶. Adil yargılanma hakkı, özü gereği, davacı ve davalının yargılamaya aktif bir şekilde katılmasına, iddia ve savunmasını karşılıklı olarak yapmasına ve alınan kararda etkisinin olabilmesine imkân tanıyan bir hak olarak kabul edilmektedir⁸⁷.

Anayasanın temin ettiği güvence ile temel insan haklarının, devletin tüm fonksiyonları tarafından korunması gerekmektedir. Adil yargılanma hakkının anayasalarda açıkça yer almadığı durumlarda dahi bu temel hak yargı organı tarafından korunmalı ve yargılamalar bu hakkı ihlal etmeyecek şekilde yapılmalıdır. Mahkemelerin gerçek hukuki korunmayı temin etmekle yükümlü olduğu ve adil yargılanma hakkının gerçek hukuki korumayı içerdiği kabul edilmektedir. Aksi takdirde yargılama hukuk devleti ilkelerine göre yürütülmemiş olacaktır. Adil yargılanma hakkının Anayasa tarafından güvence altına alınmadığı hallerde, hukuk devleti ilkesi ile böylesine temel bir hakkın içeriğini dolduracak olan haklar ve ilkeler hukuk sistemlerinin parçası haline getirilmektedir⁸⁸.

Buraya kadar yapılan açıklamalara bakarak AİHS m. 6 ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkı, anayasalar tarafından açıkça teminat altına alınmamış olsa dahi⁸⁹ yargılamanın adil yargılanma hakkını ihlal etmeyecek şekilde yapılabilmesi için

⁸⁶Hakan Pekcanitez, *a.g.m.*, s. 37.

⁸⁷Süha Tanrıver, *a.g.m.*, s. 192.

⁸⁸Hakan Pekcanitez, *a.g.m.*, s. 37; Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 2.

⁸⁹Zira 1982 Anayasası md. 90/5 ile usulüne göre yürürlüğe konulmuş olan milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu ön kabulü ile adil yargılanma hakkı Anayasada açıkça yer almıyor olsaydı dahi kanun hükmünde sayılan AİHS ile birlikte vatandaşlara adil yargılanma hakkı korumasının sağlanması gerekliliği söz konusudur. Ancak Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilmesi açısından söz konusu hakkın hem Sözleşmede hem de Anayasada teminat altına alınması gerektiği için,

devletin tüm kurumlarında insan haklarına özen gösterilmesi gerekmektedir. Bir ülkede hukuk devleti ilkesinden söz edilebilmesi için yargılamaların bağımsız mahkemelerce yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte vatandaşlara gerçek hukuki korunmanın temini için son derece önemli olan adil yargılanma hakkı hukuk sistemlerine entegre edilmelidir.

Adil yargılanma hakkı aynı zamanda hukuki dinlenilme hakkını da kapsamı içine almaktadır. Pekcanıtez'e göre; hukuki dinlenilme hakkı, adil yargılanma hakkının en önemli unsuru olarak görülmektedir. Adil yargılanma hakkı ile yargılama boyunca taraflar arasında tam bir eşitlik sağlanması gereklidir. Bu ifadeden, taraflara eşit ve objektif davranılması gerektiği çıkarılmaktadır. Bununla birlikte adil yargılanma hakkının hukuki dinlenilme hakkından daha geniş olduğu kabul edilmektedir. Hukuki dinlenilme hakkının adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olması nedeniyle bu sonuç çıkarılmaktadır⁹⁰.

Özekes de bu açıklamalara paralel olarak⁹¹; hukuki dinlenilme hakkı ile adil yargılanma hakkının birbirinden ayrılamayacak iki hak olduğunu belirtmektedir. Adil yargılanma hakkı gerçekleştirilmeden hukuki dinlenilme hakkının uygulamasının tam olarak gerçekleşemeyeceğini ifade etmiştir. Etkin bir şekilde hukuki dinlenilme hakkını gerçekleştirmekle adil yargılanma hakkını sağlamanın temelde aynı hukuki güvence anlayışından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Ancak adil yargılanma hakkı bu kadar temel bir öneminin olmasıyla beraber mutlak bir hak değildir. “*Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma*” başlıklı AİHS m. 15'te, olağanüstü durumlarda adil yargılanma hakkının belirli sınırlar içerisinde askıya alınması kabul edilmiştir. Bu durumlar maddede; “*Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her yüksek Sözleşmecisi taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka*

bu paragrafta vurgusu yapılmaya çalışılan konu, adil yargılanma hakkı Anayasada yer almasa dahi devlet tarafından vatandaşın bu hakkının korunmasının teminatının sağlanması gerektiğidir.

⁹⁰Hakan Pekcanıtez, “Hukuki Dinlenilme Hakkı”, *Prof Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000, s. 760.

⁹¹Muhammet Özekes, *Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Birinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2003, s. 56.

yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.” şeklinde ifade edilmiştir.

Sözleşme m. 15’e göre askıya alma hali için gereken üç şart olduğunu ifade edebiliriz. Bunlar; savaş veya ulusun varlığını tehdit eden bir tehlike halinde, buna karşılık alınan önlemlerin kesin olarak durumun gerektirdiği ölçünün ötesine geçmemesi ve bu önlemlerin, devletlerin uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine ters düşmemesi olarak düzenlenmiştir. Hangi türden olursa olsun önemli bir şiddet olayı veya kargaşa yaşanması, maddede yer alan “savaş” kelimesinin kapsamında görülüp, tüm ulusun varlığını tehdit eden bir genel tehlike hali sayılarak, m. 15 kapsamında ele alınabilir⁹².

Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurunun esas yönünden incelemeye tabi tutulabilmesi için öncelikle ihlal edildiği ileri sürülen hakkın Anayasada hüküm altına alınmasıyla birlikte AİHS ile Türkiye’nin de taraf olarak yer aldığı ek protokoller kapsamında olması gerekmektedir. Başka bir anlatımla ele alacak olursak Anayasa ve AİHS’in ortak koruma alanına girmeyen bir hakkın ihlal edildiği iddiası ileri sürüldüğü takdirde, yapılan bireysel başvurunun kabul edilebilirlik kriterlerinden ilk hususu içermemesi nedeniyle kabul edilmesine dair karar verilmesi mümkün değildir. Yapılan bireysel başvuru hakkında esas incelemesi yapılabilmesi için öncelikle bu şartı bünyesinde barındırıyor olması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilemeyecektir⁹³.

Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bir kararda⁹⁴; başvuru suç işlediğini düşündüğü üçüncü kişi hakkında soruşturma açılması için suç duyurusunda bulunmuş ve başvurudaki talebi üçüncü kişinin cezalandırılmasıyla sınırlı kalmıştır. Başvurucunun, Anayasa m. 36’ya dayanan ve ihlal edildiğini iddia ettiği hakkın

⁹²Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 15. Maddesine İlişkin Rehber, Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020, s. 6, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/482020114224Guide%20Art%2015-TUR.pdf>, (27.01.2025).

⁹³Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 9.

⁹⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.10.2013, *Adnan Oktar* (3), B. No: 2013/1123, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1123>, (28.01.2025).

konusu, Anayasamız ve AİHS kapsamında yer alan temel hak ve özgürlüklerin dışında kaldığı gerekçe gösterilerek, konu bakımından yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna dair karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunacak başvuruçular için önemli bir kıstas olan bu hususta son derece dikkatli olunması gerekmektedir. Aksi takdirde mahkemeden kabul edilebilirlik yönünde bir karar çıkması mümkün olmayacağı için Başvurunun sonuçlanmasını beklemekle birlikte başvuruçular açısından bir zaman kaybı söz konusu olacaktır. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kararlarında bir hakkın bireysel başvuruya konu edilebilmesi için AİHS’deki düzenleme ile birlikte AİHM içtihatlarına da bakmakta, bunlarla uyumlu olmayan başvurular hakkında “*konu bakımından yetkisizlik*” nedeniyle kabul edilemezlik kararı vermektedir. Bu nedenle hangi uyuşmazlıkların AİHS m. 6/1 kapsamında olduğunu belirlemek son derece önemlidir. Adil yargılanma hakkı Sözleşme’de düzenlenen en kapsamlı maddelerden biri olarak, bu maddenin hangi konulara ilişkin uyuşmazlıklara uygulama alanı getirdiğine de madde metninde yer verilmiştir. Takip eden iki alt başlıkta bu iki konunun ne olduğundan bahsedilecektir.

3.1.1. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı

AİHS m. 6, medeni hak ve yükümlülükler bakımından herkesin adil yargılanma hakkını garanti altına almaktadır. Ancak kapsama alınan hak, kişilerin taraf oldukları her türlü dava için geçerli değildir. Sözleşme metninden de anlaşıldığı gibi “*medeni hak ve yükümlülükler*” ile ilgili olan davalar kapsam içerisine alınmıştır. Buna göre öncelikle bir davada “*medeni hakkın*” mevcut olup olmaması konusu değerlendirilirken somut olayın incelenmesi ön plandadır⁹⁵.

⁹⁵Cüneyd Altıparmak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları”, *TBB Dergisi*, Sayı 63, 2006, s. 245.

Anayasa Mahkemesi, AİHS’te yer alan bu düzenlemeyle paralel şekilde kararlar vermektedir. Mahkemenin vermiş olduğu bir kararda⁹⁶; “*Anayasa’nın 36. maddesi ve Sözleşme’nin 6. maddesi uyarınca, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzlukların makul sürede karara bağlanması gerekmektedir. Başvuru konusu olayda, hizmet tespitine ilişkin açılan davada, 1086 sayılı mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, 5521 sayılı Kanun ve 6100 sayılı Kanun’da yer alan usul hükümlerine göre yürütülen somut yargılama faaliyetinin, medeni hak ve yükümlülükleri konu alan bir yargılama olduğunda kuşku yoktur.*” diyerek medeni hak ve yükümlülüklerle dair yargılamalar hususunda, anılan maddeyi somut olayı inceleyerek ele almıştır.

Konuyla ilgili olarak AİHM’in vermiş olduğu bir kararda⁹⁷; 6. maddenin 1. fıkrası açısından, bir davaya itiraz edilebilmesi için her iki tarafın da özel kişi olması gerekli değildir, Fransızca “*contestations sur (des) droits et obligations de caractère civil* - (Türkçesi: *medeni haklar ve yükümlülükler konusundaki anlaşmazlıklar*)” ifadesi özel hak ve yükümlülükler bakımından tüm işlemleri kapsadığını ifade eder ve İngilizce olarak da “*determination of civil rights and obligations*” yani medeni hak ve yükümlülüklerin belirlenmesi ifadesi bu yorumu doğrulamaktadır. Konuyu belirleyecek olan mevzuatın (medeni hukuk, ticaret hukuku, idare hukuku vb.) niteliği ve konuyla ilgili yargı yetkisine sahip olan otoritenin (olağan mahkeme, idari organ) niteliği bu nedenle çok önemli değildir.

Yukarıdaki mahkeme kararından da anlaşıldığı gibi Mahkeme davanın iç hukukta nasıl nitelendirildiği üzerinde durmamaktadır. Aynı zamanda davanın özellikleri de belirleyici sayılmamaktadır. Mahkeme bakımından maddenin uygulanabilirliğini belirleyen en önemli nokta, yargılama sonunda özel hukuk hak ve yükümlülükleri açısından belirleyici olup olmamasıdır. Davaya konu olayda yer alan

⁹⁶Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.11.2014, Mehmet Salih Ayyıldız, B. No: 2012/397, §22, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/397>, (05.10.2024).

⁹⁷AİHM, 1971, *Case of Ringeisen/Austria*, Application No: 2614/65, §94, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22Ringeisen%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57565%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22Ringeisen%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57565%22]}), (28.12.2021).

hakkın doğal bir hak olması yanında, iç hukuk açısından nasıl nitelendirildiği değil, içeriğine ait değerlendirmeler önem taşımaktadır.

AİHM'in vermiş olduğu bir diğer örnek nitelikte kabul edilebilecek König/Germany kararında⁹⁸; “Sözleşmede yer aldığı şekliyle bir hakkın “medeni” kabul edilip edilmeyeceği hususu, bahsi geçen hakkın söz konusu devletin iç hukukunda yer alan yasal sınıflandırmaya göre değil esasa ait içeriğine ve etkilerine gönderme ile belirlenmelidir.” şeklinde bir açıklama yapılmıştır. König/Germany kararında Mahkemeye göre bir hakkın, Sözleşmedeki bu ifadenin anlamı dahilinde medeni olarak kabul edilip edilmeyeceği, ilgili devletin iç hukuku kapsamında hakkın -yasal sınıflandırmasına değil- maddi içeriğine ve etkilerine atıfta bulunularak belirlenmelidir. Mahkeme her somut olayı kendine özel olan şartları bakımından inceleyerek yargılamayı doğru bulmaktadır.

Buna göre AİHM'in m. 6 kapsamında yargılama yaptığı medeni hak ve yükümlülükleri; özel hukuk kişileri arasındaki ilişkiler, devlet ile bireyin taraf olduğu ilişkiler ve idarenin tutumundan kaynaklanan zararlardır⁹⁹. Öte yandan AİHS, adil yargılanma hakkının norm alanını daraltmış ve adil yargılanmaya dair hak ve ilkelerin medeni hak ve yükümlülükler ile bir suç isnadının karara bağlandığı olaylar bakımından geçerli olduğundan bahsetmiştir. Bu iki durumun söz konusu olmadığı olaylar bakımından adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası Mahkeme tarafından koruma alanı içinde görülmeyerek değerlendirilmemektedir¹⁰⁰.

Adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin bir iddiaya dayanarak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmak isteyen başvurusunun başvurusunun inceleme kapsamında değerlendirilebilmesi için birtakım koşullar olduğu ortadadır. Öncelikle esas incelemesinin yapılabilmesi için ihlal iddiasında ileri sürülen hakkın

⁹⁸AİHM, 1978, *Case of König/Germany*, Application No: 6232/73, §89, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22könig%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-62070%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22könig%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-62070%22]}), (15.04.2023).

⁹⁹Cüneyd Altıparmak, *a.g.m.*, s. 246-247.

¹⁰⁰Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa – Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, 3. Baskı, Beta, İstanbul 2013, s. 210.

gerekir. İkinci olarak uyuşmazlık, en azından savunulabilir bir şekilde iç hukukta tanınmış olduğu söylenebilecek “haklar ve yükümlülükler” ile ilgili olmalıdır. Üçüncü olarak uyuşmazlık konusu “haklar ve yükümlülükler”, Sözleşme’deki anlamıyla “medeni” olmalıdır. Son olarak adil yargılanma hakkının kapsamına alınması istenen usulün, medeni hak ve yükümlülüğü karara bağlaması gerekir...”

Sözleşme m. 6’ya göre yapılan yorum Mahkeme içtihatlarına göre geniş değerlendirilebilse de, uyuşmazlık konusunun medeni konulara uygulanabilirliği için taşınması gereken özellikler bulunmaktadır. Bu özellikleri taşımayan başvurular açısından bu kapsamda bir inceleme yapılmaması son derece doğaldır. Başvuruda, iç hukukta savunulabilir şekilde, haklar ve yükümlülükleri içeren bir konuya sahip olan bir uyuşmazlık mevcut değilse bu durumda Mahkemenin yapacağı inceleme neticesinde vereceği karar da, konu bakımından yetkisizlik¹⁰⁴ nedeniyle kabul edilemezlik kararı şeklinde olacaktır.

AİHM geliştirdiği bu “dinamik” yorum ile AİHS m. 6’da yer alan medeni hak ve yükümlülükler dair soyut bir açıklama yapmaktan imtina etmektedir. Sözleşme m. 6 kapsamına özel hukuk davalarını alan kavram, medeni hak ve yükümlülük kavramıdır. Ancak AİHM içtihatları, özel hukuk kişileri arasındaki uyuşmazlıklar dışında kamu hukuku özelliği olan, devlet ve kişiler arasındaki uyuşmazlıklar için de bu kavramı dahil ederek Sözleşme’nin 6. maddesinin kapsamında olduğunu belirtmektedir. AİHM bu şekilde bir yaklaşım ile Avrupalı devletlerin kamu gücüne dayalı ayrıcalıklarını kullandığı durumlardaki hukuk yolları sunma yönelimleriyle de bir uyum içine girmiştir¹⁰⁵.

Bir insan hakkı olarak kavranan adil yargılanma hakkı kapsamında AİHM’in içtihatları vasıtasıyla medeni hak ve yükümlülükler deyiimi, kapsam olarak genişlemiştir ve bunun sonucu olarak adil yargılanma hakkının norm alanı da genişlemiştir. Bu şekilde bir gelişme ile bireyler de hak sahibi olduklarını düşündükleri

¹⁰⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.03.2013, Onurhan Solmaz, B. No: 2012/1049, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1049>, (12.02.2025)

¹⁰⁵Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 10-11.

yasal haklar ve yükümlülükleri devletten talep edebilirken, bir yandan da devletin bu hak ve yükümlülüklerle müdahale etmesi durumunda yargı mercileri karşısında itiraz etme hakkına sahip olurlar¹⁰⁶.

Bahsedilmesi gereken bir diğer önemli husus, m. 6’da bahsedilen medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ve suç isnadına ilişkin olan uyuşmazlıklar açısından uygulanacak ilkelerin farklı şekilde düzenlenmiş olduğudur. Bu düzenlemenin nedeni, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ile bir suç isnadına yönelik olan uyuşmazlıklar arasında bulunan doğal farkın bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Öyleyse AİHS m. 6’da güvence altına alınan hakların, suç isnadı dışında kabul edilen medeni hak ve yükümlülüklerle ait uyuşmazlıklar için hangi şekilde uygulanacağını belirlenmesi gerekmektedir¹⁰⁷.

Sözleşmede bahsedilen hak ve yükümlülükler ifadesinin neleri kapsadığını belirlemek adına Sözleşme organlarını ve AİHM içtihatlarını incelemek gerekir¹⁰⁸. Doktrinde m. 6 metninde yer alan “*civile*” ifadesinin “*non-criminal*” olarak anlaşılması ve cezai suçlamaların dışında kalan tüm haklarla ilgili olan davaların bu kapsamda yer alması gerektiği vurgulanmıştır¹⁰⁹.

3.1.2. Suç Isnadı Kavramı

AİHS m. 6/1. ile koruma altına alınmış olan medeni hak ve yükümlülükler hakkındaki uyuşmazlıkların dışında kalan bir başka alan ise, bir suç nedeniyle kişi

¹⁰⁶ Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁰⁷ Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 25-26.

¹⁰⁸ Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Birinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, s. 53.

¹⁰⁹ Pieter Van Dijk, *The Interpretation of Civil Rights and Obligations by the European Court of Human Rights: One More Step to Take*, F. Matscher & H. Petzold, *Protecting Human Rights: The European Dimension- Essays in Honour of G. Wiarda*, Köln 1988, s. 131-143. (Naklen Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 53), Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 22, Durmuş Tezcan – Mustafa Ruhan Erdem – Oğuz Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması*, Birinci Baskı, Ankara Açık Cezaevi, Ankara 2004, s. 190.

aleyhinde soruşturma açılması veya kovuşturma yürütülmesi olarak açıklanan suç isnadı halidir. Maddeye göre bir suç ile itham edilmiş olan kişi, yapılan ithamdan itibaren adil yargılanma hakkının sunmuş olduğu güvenceden yararlanabilecektir. AİHM, medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin uyuşmazlıklarda geliştirmiş olduğu yorum şeklini bu konu bakımından da uygulamaktadır. Yani dava konusu olayı ulusal hukukta yer alan nitelendirmenin dışında farklı ve bağımsız bir şekilde, her olayın kendi özelliklerine göre değerlendirmektedir¹¹⁰.

Konuya ilişkin olarak AİHM tarafından Hollanda'daki bir yargılamaya ilişkin verilen karar oldukça önemli görölmektedir. Engel and Others/Netherlands¹¹¹ davasında başvurulara verilen cezalar, Hollanda hukuk sistemine göre disiplin hukuku çerçevesinde görölmektedir. Ancak Mahkeme, suç isnadına ilişkin olarak AİHS kapsamında geliştirmiş olduğu kriterler ve özerk yorum nedeniyle uyuşmazlığın m. 6 kapsamında değerlendirilmesini uygun bulmuştur¹¹².

¹¹⁰Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 37.

¹¹¹Nitekim Mahkemenin vermiş olduğu karara göre; Hollanda'da orduya mensup ve farklı rütbelere sahip olan ve zorunlu askerlik görevlerini yerine getiren başvurulara, askeri disipline karşı suçlar nedeniyle komutanları tarafından çeşitli cezalar verilmiştir. Hollanda'da disiplin yasası dışında askeri ceza yasası da bulunmaktadır. Askeri Ceza Kanunu kapsamındaki davalar ilk derece Askeri Mahkeme ile uygun görüldüğü takdirde Yüksek Askeri Mahkemede görölmektedir. Yapılan açıklamaya göre başvuruları kapsamı içine alan Askeri Disipline Karşı Suçlar yasasının 2. maddesi şöyledir; 1- Herhangi bir resmi düzen ya da düzenlemeye aykırı veya askeri disiplin ve düzen ile bağdaşmayan, herhangi bir ceza yasasında yer almayan fiiller, 2-Askeri disiplin ve düzen ile bağdaşmadığı müddetçe askeri yargıcın yetkisine giren ve aynı zamanda ceza yargılaması dışındaki yargılamalarda görölebilecek kadar önemsiz nitelik taşıyan türde suç fiilleri. Başvuruların verilen cezaya itirazları üzerine kendilerine verilen ceza Askeri Mahkeme tarafından onanmıştır. Bunun üzerine Komisyon'a yaptıkları başvuru ile bu yaptırımların AİHS'in 5 ve 6. maddelerine aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Komisyon yaptığı inceleme sonucu m. 5'e dair bir aykırılık görmezken verilen oda hapsi ve ağır oda hapsi gibi özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların AİHS m. 6'ya aykırılık oluşturduğunu ancak maddede yer alan adil yargılanma hakkına ait kuralların disiplin cezalarını kapsamadığını karara bağlayarak uyuşmazlığı Divan'a taşımıştır. Divan yaptığı incelemeler sonucu, eğer mevzuatta disiplin cezası olarak hürriyeti bağlayıcı ceza öngöröldüyse bu cezanın artık disiplin cezası şeklinde nitelendirilemeyeceğini belirtmiş ve m. 6 hükümlerine tâbi bir suç isnadı kapsamında değerlendirmiştir. Somut olay açısından ağır oda hapsi verilmesinin bu kapsamda kabul edilmesi nedeniyle 6. maddenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Kararı detaylı incelemek için bkz:

AİHM, 1976, *Case of Engels and Others/Netherlands*, Application no: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72,

İç hukukumuzda Anayasa m. 36 ile, medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili olan uyuşmazlıkların yanı sıra, kişilere bir suç isnadının yöneltildiği durumlarda da bu tür suçlamaların karara bağlanmasını isteyebilme imkânı tanınmıştır. Suç isnadı ise yetkili makamlar tarafından kişiye bir suç işlediği iddiasının bildirilmesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca kişiye yöneltilen suçlamanın gerçekten suç isnadı niteliğine sahip olup olmadığı hususunu belirlemek için iddia edilen suçun ulusal hukuk bakımından tasnifine, suçun gerçek niteliğine, suç için öngörülen cezanın niteliğine ve ağırlığına bakılması gerekmektedir. Ancak isnat edilen suçun ceza kanunlarında nitelendirildiği ve yargılama sırasında ceza hukuku kurallarının uygulandığı durumlarda kendiliğinden adil yargılanma hakkı kapsamına girdiğine dair bir içtihadi yorum gelişmiştir¹¹³.

Anayasa Mahkemesi konuyla ilgili vermiş olduğu bir kararında¹¹⁴; “*Somut olayda başvurusunun, suç işlemek amacıyla örgüte üye olma ve örgüt faaliyeti kapsamında değişik zamanlarda yurt dışına uyuşturucu madde ihraç etmek suçlarından İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesinin 14/6/2012 tarih ve E.2000/220, K.2012/98 sayılı kararıyla toplam 36 yıl hapis cezasıyla cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede başvuru hakkındaki suç isnadına dayalı yargılamanın Anayasa’nın 36. maddesinin kapsamına girdiği konusunda kuşku bulunmamaktadır.*” şeklinde bir açıklama ile ceza hukuku kuralının uygulanmış olduğu bir olayı yukarıdaki açıklamaya paralel şekilde adil yargılanma hakkı kapsamı içinde değerlendirmiştir.

3.2. Uluslararası Belgelerde Adil Yargılanma Hakkı

İnsan hakları alanında yaşanan gelişmeler ve ayrıca ülkelerin ulusal nitelik taşıyan metinleriyle birlikte insan hakları hukuku zaman içerisinde gelişmiş ve küresel

¹¹³Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, *Cevdet Genç*, 09.01.2014, B. No: 2012/142, §36, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/142>, (18.04.2023).

nitelikte önem arz eden birtakım uluslararası belge düzenlenmiştir¹¹⁵. Adil yargılanma hakkı ise insan hakları ile ilgili gelişmeler sonucu düzenlenen bu belgelerde yer verilen hakların başında kabul edilmektedir. Adil yargılanma hakkının gelişimi başlığında bahsedilen Magna Carta Libertatum'dan başlayarak, Amerikan Bağımsızlık Bildirisinden ve Amerikan Anayasasının esas alınmış olduğu Virginia Haklar Bildirisi'ne ve hatta 1789 tarihli Fransız İhtilali sonucunda düzenlenen Fransız Anayasasının temelinde yer alan İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nden ve ülkemizin de aralarında olduğu 48 devletçe kabul edilerek Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne (İHEB) kadar pek çok insan hakları metninde adil yargılanma hakkından bahsedildiği görülmektedir¹¹⁶.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde yapılan oylama sonucu kabul edilmiştir. Bu yönüyle tavsiye niteliğindeki bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır ve devletleri bağlayıcı bir etkisi bulunmamaktadır¹¹⁷. Bildirgenin 10. maddesinde “*Herkes, haklarının ve yükümlülüklerinin veya kendisine yöneltilen herhangi bir suçlamanın saptanmasında, tam bir eşitlikle davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkemece adil (düzgün) bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.*” denilerek adil yargılanma hakkından bahsedilmektedir¹¹⁸.

İnsan hakları alanında, İHEB sonrası iki taraflı veya çok taraflı uluslararası sözleşme imzalandığı ifade edilmektedir. İnsan hakları konusunda evrensel boyutta önemli kabul edilen bir diğer belge 23.03.1976 tarihinde yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin amacının İHEB'de mevcut hakların somut bir şekilde düzenlenmesi ve denetim güvencesi getirmesi olduğu kabul

¹¹⁵İlhan Doğan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma Hakkı “6. Madde”*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Diyarbakır 2008, s.11.

¹¹⁶A. İpek Sarıöz Büyükalp, *AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 19.

¹¹⁷Rona Aybay, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, 1. Baskı, Şen Matbaa, Ankara 2006, s. 5-6.

¹¹⁸Rona Aybay, a.g.e., s. 14.

edilmektedir. Sözleşmeye taraf devletler, ayrım yapmaksızın Sözleşmede yer alan hakları tanıyıp bunları güvence altına almayı ve ulusal hukuklarını da Sözleşmeyle uyumlu bir hale getirmeyi üstlenmektedirler. Ülkemiz de bu Sözleşmeyi 15.08.2000 tarihinde imzalamıştır¹¹⁹. Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. maddesi adil yargılanma hakkından bahsetmektedir. Buna göre; “*Herkes mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes, hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve yükümlülükleri ile ilgili bir hukuki uyuşmazlığın karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir*”¹²⁰.” denilmektedir.

Aynı zamanda Sözleşme ile öngörülen hakların koruma altına alınabilmesi adına dönemsel raporlar ve devletlerarası şikayete dayanan bir denetim mekanizması da kurulmuştur. Sözleşmenin 28. maddesi gereği, taraf devletlerin Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklere saygılı olup olmadığını denetlemek üzere bir İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur¹²¹. İnsan Hakları Komitesi, Kişisel ve Siyasal Uluslararası Sözleşmesi'nde yer alan hakların ve özgürlüklerin, Sözleşmeye taraf devletler tarafından uygulanışını izlemek ve denetlemek için kurulmuştur¹²².

4. AİHS VE AİHM İÇTİHATLARI ÇERÇEVESİNDE ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI

Vatandaşların temel haklarını sağlamak ve korumak, hukuk devletinin en önemli görevleri arasında yer alır. Bunun için hukuk devletinde yapılması gerekli birtakım yasal düzenlemeler ve bunun uygulamasını gerçekleştirme yükümlülüğü mevcuttur¹²³.

¹¹⁹Durmuş Tezcan – Mustafa Ruhan Erdem - Oğuz Sancakdar – Rifat Murat Önok, *a.g.e.*, s. 38.

¹²⁰Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093321bm_05.pdf (05.12.2023) s. 6.

¹²¹Durmuş Tezcan – Mustafa Ruhan Erdem - Oğuz Sancakdar – Rifat Murat Önok, *a.g.e.*, s. 38.

¹²²Didem Aytekin, “*Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin Geri Göndermeme İlkesi İle İlgili Olan Kararlarının İncelenmesi*”, Yaşar Hukuk Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2020, s. 35.

¹²³İlyas Karahan, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk Hukukunda Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, 1. Baskı, Platon Plus Yayıncılık, İstanbul 2021, s. 36.

AIHS m. 6, adil yargılanma hakkının açık bir tanımını yapmamıştır, maddede sadece bu hakka ilişkin unsurlar yer almaktadır¹²⁴. Sözleşme m. 6/1’e göre; “*Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.*” Yapılan bu düzenleme ile adil yargılanma hakkının genel olarak dört unsuru içerdiği kabul edilmektedir¹²⁵. Buna göre adil yargılanma hakkının unsurları olarak; yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma, aleni şekilde yargılanma, makul sürede yargılanma ve hakkaniyete uygun olarak yargılanma hakkını sayabiliriz. Tüm yargılama sürecinde bu ilkelerin dikkate alınması önem taşımaktadır. Bu maddenin kapsamı ile yargılama sürecine ait genel bir çerçeve çizilmektedir.

Adil yargılanma hakkının genel kuralını belirleyen ve Sözleşme m. 6/1’de yer alan adil yargılanma hakkının yukarıda sayılan unsurları dışında, fıkranın birinci cümlesi davanın aynı zamanda “*hakkaniyete uygun surette*” dinlenilmesi gerektiğine de yer vermiştir. Strasbourg organları¹²⁶ buradan yola çıkarak, adil yargılanma kavramının AIHS m. 6’da açıkça belirtilen unsurları dışında, bu hak ve ilkelerin yorumu doğrultusunda gelişen ve AIHM içtihatları ile maddede açıkça sayılmayan birtakım başka ilkelerin de m. 6/1 içinde zımni unsurlar olarak yer aldığı sonucuna varmışlardır. Mahkemeye başvuru hakkı madde içerisinde zamanla kabul edilen haklardan birisidir. Aynı şekilde hakkaniyete uygun yargılanma hakkından yola çıkılarak birçok farklı hak ve ilke ortaya çıkmıştır. Silahların eşitliği ilkesi, kişinin kendi aleyhinde beyanda bulunmaya zorlanamama hakkı ile gerekçeli karar hakkı bu yolda tespit edilen haklara örnek verilebilir. Aynı şekilde m. 6/2’de yer alan masumiyet

¹²⁴Süha Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku Cilt I*, Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2021, s. 434.

¹²⁵Hakan Pekcanitez – Oğuz Atalay – Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 11. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 199.

¹²⁶Ali Rıza Çoban, “Strasbourg’da Herküllere İhtiyacımız Var Mı? Ulusal Takdir Yetkisi ve Evrensel Standartlar Arasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 57, Sayı 3, 2008, s. 189.

karinesi ve 3. fıkrada düzenlenen sanığa tanınan asgari haklar, genel kuralın doğal sonuçları olarak kabul edilmektedir¹²⁷.

Güvence altına alınan hakların yalnızca Sözleşmede yazılı haklarla sınırlı olmadığı, Sözleşmeye ek protokollerle de birtakım haklar tanındığı kabul edilmektedir. AİHM kararları da zamanla birlikte hem Sözleşmedeki hem de ek protokollerle tanınan hakların uygulama alanını genişletmiştir. Buna bağlı olarak bir hak veya özgürlüğün iç hukukta ihlal edilip edilmediğinin Avrupa düzleminde korunup korunmadığını görmek açısından AİHM kararlarını da incelemek gerektiği ifade edilmektedir¹²⁸. Adil yargılanma hakkının kişilere sağladığı güvencelerin hem zaman içinde hem de uygulamada ortaya çıkan somut olaylarla birlikte kapsama alanını genişlettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yine aynı şekilde Sözleşmeye eklenen ek protokollerin, Sözleşmenin uygulama alanını genişletmiş olması, maddenin uygulanmasında Mahkeme yorumlarına da önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu konunun devamındaki başlıklarda, yalnızca adil yargılanma hakkına ilişkin olarak madde lafzında açıklanan haklar değil, AİHM içtihatları ışığında ortaya çıkan ve ek protokollerde yer verilen birtakım haklar incelenecektir.

4.1. Mahkemeye Erişim Hakkı

Mahkemeye erişim hakkı, medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin uyuşmazlıklarda, taraflar için mahkemede dava açabilme ve uyuşmazlık hakkında karar verilmesini isteme, suç isnadına yönelik uyuşmazlıklar için ise isnat altındaki kişinin, hakkında bir karar verilmesini isteme hakkı olarak kabul edilmektedir¹²⁹.

¹²⁷Feyyaz Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılanma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 49, Sayı 1, 1994, s. 200-201; Murat Kaymak, *Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Bu Hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Türk Hukukuna Yansıması*, (Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 26.

¹²⁸İbrahim Ö. Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Yenilenmiş ve Sadeleştirilmiş 17. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2023, s. 307.

¹²⁹Gökhan Çayan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 28, 2016, s. 238.

Mahkemeye erişim hakkının adil bir yargılamanın ön koşulu olduğu kabul edilmektedir. Mahkemeye erişim hakkı ile amaçlanan, kişilerin, medeni hak ve yükümlülükler ile bir suç isnadının karara bağlanmasıyla ilgili yargılamalarda korunmasıdır¹³⁰.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda¹³¹; “Sözleşme’nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinde, mahkemeye erişim hakkına açıkça yer verilmemişse de maddenin (1) numaralı fıkrasındaki “herkes medeni hak ve yükümlülükleri ile ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, ... bir mahkeme tarafından davasının ... görülmesini istemek hakkı...” ifadeleri çerçevesinde ve hakkın doğası gereği mahkemeye erişim hakkını da kapsadığının kabulü gerekir. Aynı kararın devamında; “Mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmek ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilmek anlamına gelmektedir. Kişinin mahkemeye başvurmasını engelleyen veya mahkeme kararını anlamsız hale getiren, bir başka ifadeyle mahkeme kararını önemli ölçüde etkisizleştiren sınırlamalar mahkemeye erişim hakkını ihlal edebilir.” diyerek Sözleşmede açıkça yer almıyor olmasına karşın, m. 6/1’in lafzından yola çıkarak bu maddenin mahkemeye erişim hakkını da kapsamı içerisine almış olduğunu kabul etmektedir.

Daha önce AİHM tarafından birkaç başvuruda mahkemeye erişim hakkına değinilmiş olsa da, Sözleşme m. 6 kapsamında mahkemeye erişim hakkının ayrıntılı olarak ilk kez Golder/The United Kingdom¹³² kararında tanımlandığı görülmektedir. Mahkemenin, Sözleşmenin temelinde yer alan hukukun üstünlüğü ve keyfilüğün önlenmesi ilkelerine yaptığı atıfla, mahkemeye erişim hakkının, Sözleşmenin 6.

¹³⁰Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, *İnsan Hakları Raporu 2018-2019*, 1. Baskı Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2019, s. 230.

¹³¹Anayasa Mahkemesi Kararı, 7.11.2013, Özkan Şen, B. No: 2012/791, §§51-52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/791>, (07.10.2024).

¹³²AİHM, 1975, *Case of Golder/The United Kingdom*, Application No: 4451/70, §§33-35-36, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20GOLDER%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22\].%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\].%22itemid%22:\[%22001-57496%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20GOLDER%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22].%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22].%22itemid%22:[%22001-57496%22]}), (16.04.2023).

maddesiyle getirilen teminatların özünü oluşturduğuna karar verdiği ifade edilmektedir¹³³.

Anayasa Mahkemesi yakın tarihte vermiş olduğu bir kararda¹³⁴; “*Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında, herkesin yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddiada bulunma ve savunma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla mahkemeye erişim hakkı, Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına alınan hak arama özgürlüğünün bir unsurudur. Diğer yandan Anayasa’nın 36. maddesine "adil yargılanma" ibaresinin eklenmesine ilişkin gerekçede, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerce de güvence altına alınan adil yargılanma hakkının madde metnine dâhil edildiği vurgulanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni (Sözleşme) yorumlayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Sözleşme’nin 6. maddesinin (1) numaralı fıkrasının mahkemeye erişim hakkını içerdiğini belirtmektedir.*” diyerek mahkemeye erişim hakkının hem Anayasada hem de AİHS’de güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkının bir unsuru olduğunu kabul etmiş ve somut olay yönünden iddianın kabul edilebilir olduğu yönünde bir karar vermiştir.

Adil yargılanma hakkı kapsamında sayılan güvenceler içerisindeki mahkemeye erişim hakkı yalnızca ilk derece mahkemelerindeki dava açma hakkını değil, itiraz, istinaf ve temyiz gibi kanun yollarına başvuru imkanının tanındığı durumlardaki başvuru hakkını da içermektedir. Mahkemeye erişim, somut ve etkili olmalıdır. Bu erişimin etkili olabilmesi için kişinin, haklarına müdahalede bulunan işleme itiraz edebilmek için açık ve somut bir fırsata sahip olması gerekir¹³⁵.

¹³³Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 49; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesine İlişkin Rehber – Adil Yargılanma Hakkı (Medeni Hukuk Yönü), Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2019, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/301020201146166MaddeRehberiMedeni.pdf>, s. 22, (05.12.2024).

¹³⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 15.03.2023, *Turgay Erdemir*, B.No: 2019/38387, §26. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/38387>, (22.04.2023).

¹³⁵Akif Yıldırım, “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Anayasal Bir Güvence Olarak Ceza Muhakemesinde Gerekçeli Karar Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 71, Sayı 4, 2022, s. 1704.

Konuya bir başka açıdan bakacak olursak, Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda¹³⁶; “Devletlerin başvuruçuların mahkemelere erişimiyle ilgili yargının idaresini sağlamak ve iş yükünü azaltmak amacıyla getirdikleri, hakkın kötüye kullanılmasını engellemeyi hedefleyen ceza niteliğinde düzenlemeler, mahkemeye erişimi engelleyecek kadar yüksek olmadığı ve bariz bir takdir hatası ya da açık keyfilik içermediği sürece mahkemeye erişim hakkının ihlali olarak değerlendirilemez (benzer yöndeki AİHM kararı için bkz. Maillard/Frasa, B. No: 35009 /02, 6/12/2005, §§ 35-37).” şeklinde bir karar vermiştir. Buna göre mahkemeye erişim hakkının ihlali iddiasıyla yapılan bir başvuruda, ortada gerçek bir ihlalin mevcut olup olmadığına ilişkin olarak Mahkemece somut olay bakımından inceleme yapılması gerektiği ve bu inceleme sonucuna göre, başvuruçuya yönelik olarak mahkemeye erişim hakkını engelleyecek nitelikteki düzenlenmelerin varlığı tespit edilirse bu durumda bir hak ihlali oluşmayacağı belirtilmektedir.

Anayasa Mahkemesinin AİHM’e paralel şekilde vermiş olduğu bir başka karara göre¹³⁷; “Mahkemeye erişim hakkı somut ve etkili olmalıdır. Erişim hakkının etkili olabilmesi için bireyin, haklarına müdahale eden bir işleme itiraz etmek üzere açık ve somut bir fırsata sahip olması gerekir.” Verilen bu kararda görüldüğü üzere, mahkemeye erişim hakkının somut ve etkili olması gerektiğine yapılan vurgu pek çok Anayasa Mahkemesi kararında ele alınmıştır. Kişiler sahip oldukları bu haklara müdahale eden işlemlere itiraz edebilmek için açık ve somut bir fırsata sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde maddede tanınan güvencelerin yerine getirilmediği iddiası ortaya atılabilecektir.

Burada önemle üzerinde durulması gereken husus, mahkemeye erişim hakkının her ne kadar adil yargılanma hakkının vazgeçilmez unsurlarından biri olsa da mutlak, yani koşulsuz ve sınırsız bir hak olmadığıdır. Devletler özellikle bu hakkın suistimal edilmesini önlemek maksadıyla gereken tedbirleri alabilmektedirler. Ancak bu

¹³⁶Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.02.2014, Faik Gümüş, B.No: 2012/603, §34, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/603>, (07.10.2024).

¹³⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.11.2016, Ünsal Karabulut, B.No: 2014/12045, §26, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/12045>, (20.04.2023).

sınırlamaların orantılı olması ve hakkın özüne dokunmaması gerekir. Devletlere verilen bu takdir yetkisi kullanılırken ulaşılmak istenen amaçla orantılı olmayan ve hakkın özünü anlamsız kılacak şekilde getirilen sınırlamalar, mahkemeye erişim hakkına ve AİHS'e yönelik ihlal oluşturabilir¹³⁸.

Bahsedilen sınırlama, Mahkemenin konuyla ilgili vermiş olduğu bir kararda¹³⁹; mahkemelere erişim hakkının mutlak olmadığı, ancak sınırlamalara tabi olabileceği ve uygulanan sınırlamaların, bireye bırakılan erişimi, hakkın özüne zarar verecek şekilde kısıtlamaması veya azaltmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bir başka AİHM kararında¹⁴⁰; mahkemeye erişim hakkının mutlak olmamasıyla ilgili olarak, hakkın doğası gereği, devletin bu konuda düzenleme yapmasını gerektirdiği için birtakım sınırlamalara tabi olabileceğinden bahsedilmiştir.

Bununla birlikte yargılama başında gider avansı veya harçların alınmasının, bu hakkın sınırlandırılması olarak görülmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Mahkemeler yargılama sonucunda bireylerin özel hukuk ilişkilerine yönelik hususlar bakımından karar vereceği için, bu görevin yerine getirilmesine ilişkin masrafların bir kısmının bu hizmetten faydalananlar tarafından karşılanıyor olmasının sosyal hukuk devletinde kabul gördüğü ifade edilmektedir. Ancak AİHS m. 6 ve Anayasa m. 10'da yer alan kanun önünde eşitlik ilkesi gereği, kişilerin ekonomik olarak sıkıntı yaşamadan mahkemeye başvurabilmeleri gerekmektedir¹⁴¹.

¹³⁸Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m.*, s. 209; Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 54; Murat Kaymak, *Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Bu Hakkı...*, s. 28.

¹³⁹AİHM, 1985, *Case of Ashingdane/The United Kingdom*, Application No: 8225/78, §57, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22ashingdane%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57425%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22ashingdane%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57425%22]}), (20.04.2023).

¹⁴⁰AİHM, 1991, *Case of Philis/Greece*, Application No: 12750/87, 13780/88, 14003/88, §59, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-57541%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-57541%22]}), (30.01.2025).

¹⁴¹Ayşe Büşra Göktaş, *Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Bir Ögesi Olarak Yargılamaların Makul Sürede Sonuçlandırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 13.

4.2. Kanunla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme Tarafından Yargılanma Hakkı

AIHS m. 6/1’de; “...yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından...” denilerek söz konusu hak güvence altına alınmıştır. Kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı, Anayasa m. 36’da düzenlenen adil yargılanma hakkının zımni unsurlarından biridir. Bunun dışında Anayasanın başka maddelerinde de bu hakka ilişkin hükümler yer almaktadır. Anayasanın 138., 139., ve 140., maddeleri bunlardandır. Bu maddeler sırasıyla mahkemelerin bağımsızlığı, hakimlik ve savcılık teminatı ile hakimlik ve savcılık mesleği başlıklarını taşımaktadır. Aynı şekilde Anayasa m. 37’de kanuni hâkim¹⁴² teminatı yer almaktadır.

Sözleşmenin 6. maddesinde yer alan mahkeme deyimi, Divan içtihadında; yetkili, bağımsız¹⁴³ ve tarafsız, aynı zamanda yargılama usulünün getirmiş olduğu güvenceleri bünyesinde barındıran bir makamı ifade eder. Bir mahkemeden bahsetmek için öncelikle mevcut bir dava olmalı ve kişilerin bu mahkemeye başvurma hakkı olmalıdır. Kısacası kişilerin iddialarını ortaya koyabilmeleri için imkânları olmalıdır. Şayet ortada bir dava yoksa hakkaniyete uygun, aleni bir yargılanma ile kişinin gecikmeksizin dinlenilmesinden söz edilemeyecektir¹⁴⁴. Kişiler davalarını mahkemeye taşımak için kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye ihtiyaç duyarlar. Ancak öncelikle ortada mahkemeye taşınabilecek bir uyuşmazlık olmalıdır. Kişiler, dava açabilmeleri için gerekli tüm koşullar sağlandıktan sonra hukuka bağlı, bağımsız ve tarafsız mahkemelerde davalarının görülmesini isteyebileceklerdir.

¹⁴²Kanuni hâkim güvencesi 1961 Anayasasının ilk metninde m. 32’de düzenlenmiştir. Buna göre; “Hiç kimse, tabii hâkiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi tabii hâkiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.” Bahsi geçen madde 1971 yılında değiştirilmiş ve hala 1982 Anayasasında yer alan ifade kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Ergun Özbudun, a.g.e., s. 134; Sibel İnceoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, s. 69.

¹⁴³Feridun Yenisey – Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2023, s. 91.

¹⁴⁴Feyyaz Gölcüklü, a.g.m., s. 210; Adem Çelik, a.g.e., s. 49; TÜSİAD, *AIHS ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu*, 1. Baskı, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.

Anayasa Mahkemesi bir kararında¹⁴⁵; “*Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına alınan hak arama özgürlüğü, bir temel hak olmanın yanında diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanılmasını ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden biridir. Bu bakımdan davanın bir mahkeme tarafından görülebilmesi ve kişinin adil yargılanma hakkı kapsamına giren güvencelerden faydalanabilmesi için ilk olarak kişiye iddialarını ortaya koyma imkânının tanınması gerekir. Diğer bir ifadeyle dava yoksa adil yargılanma hakkının sağladığı güvencelerden yararlanmak mümkün olmaz.*” diyerek davanın yargıç önünde incelenemesinin ön koşullarından biri olarak kişilere iddialarını ortaya koyma imkânı tanınması gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla ortada bir dava yoksa adil yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediğine ilişkin bir iddianın Mahkeme tarafından incelenmesi gündeme gelemeyecektir.

Bir devlette hukuk devleti ilkesinden bahsedilebilmesi için sadece yasama ve yürütme organlarında hukuka bağlılık yetmez, devletin yargı organının da hukukla bağlı olması aranır. Zira yargı organı yasama ve yürütmeyi denetleyen ve hukuk kurallarının ne anlama geldiğini ortaya koyan yegâne organdır. Hukuka bağlılığı olmayan, hukuk kurallarını keyfi olarak yorumlayan bir devletin hukuk devleti olamayacağı ve kişilerin de hukuki güvenliklerinin olmadığı kabul edilmiştir¹⁴⁶. Bu konuda üzerinde önemle durulması gerektiğini düşündüğümüz bir husus olarak, yargı organının hukuka bağlı olması, yürütme ve yasama organlarının hukukla bağlı olmalarından çok daha önemlidir. Yargı organının diğer iki organı denetleyen ve hukuk kurallarının anlamını yorumlayan bir konumda olması onu yasama ve yürütmeden ayıran özelliğidir.

Güran’a göre; parlamento, cumhurbaşkanı, hükümet ve idarenin elinde bulunan erkin, kendileri dışında bağımsız, tarafsız ve teknik bir kuruluşa tanınan

¹⁴⁵Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.02.2016, *Mohammed Aynosah*, B.No: 2013/8896, §33, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/8896>, (22.04.2023).

¹⁴⁶Ayhan Döner, *Türk Anayasa Hukuku*, 5. Baskı Yetkin Yayınları, Ankara 2024, s. 159-160.

yetkiler aracılığıyla dengelenmesi gerekmektedir. Bu dengeyi ise “*yargı denetimi*” sağlayacaktır¹⁴⁷.

Anayasanın 11. ve 138. maddeleri ile yargı organının hukuka bağılılığı açıkça düzenlenmektedir. Madde 11’e göre: “*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.*” ve madde 138’e göre: “*Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.*”

Bir hukuk devletinde, devletin eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olduğu kabulüyle yargı organının vereceği kararların da denetiminin yapılması gerekmektedir. Anayasa m. 125’te idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğundan bahsedilmektedir. Bu denetim ise kanun yolları aracılığıyla yapılmaktadır. CMK¹⁴⁸’da olağan kanun yolları; itiraz (m. 267), istinaf (m. 272) ve temyiz (m. 286), olağanüstü kanun yolları ise; Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının itirazı (m. 308), kanun yararına bozma (m. 309) ve yargılamanın yenilenmesi (m. 311) olarak düzenlenmiştir. HMK¹⁴⁹’da olağan kanun yolları; istinaf (m. 341) ve temyiz (m. 361), olağanüstü kanun yolları ise; kanun yararına temyiz (m. 363) ve yargılamanın iadesi (m. 374) olarak düzenlenmektedir. Böyle bir düzenleme ile, verilen bir kararın hukuka uygunluğunun denetimi yapılmaktadır¹⁵⁰.

Yargının bağımsız olması, toplanan delillerin, iddia ve savunmanın da katkısıyla iç ve dış etkilere uzak bir şekilde güvenli bir ortamda yargılama faaliyeti ile sürdürülmesiyle, yargının tarafsız olması ise, yapılan yargılama işi ile herhangi bir çıkar ilişkisinin olmaması anlamına gelen ‘*bağımsızlık*’ kavramının ayrılmaz bir unsurudur. Birbirinden ayrılamayan bu ilkeler iç hukukta ve AİHS tarafından teminat altına alınan temel haklardan olan adil yargılanma hakkının esas ilkelerinden biridir.

¹⁴⁷Sait Güran, Yargı Denetiminin Kapsamı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 52, Sayı 1-4, 1987, s. 36.

¹⁴⁸R.G.: 17.12.2004, Sayı 25673.

¹⁴⁹R.G.: 04.02.2011, Sayı 27836.

¹⁵⁰Ayhan Döner, *a.g.e.*, s. 160.

Anayasada düzenlenen yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi, yargı organında bulunması gereken en temel özelliklerden biridir. Bu derece önemli bir niteliği haiz olan yargılama tasarrufunun sonuçları kesin hüküm gücünde olduğu için hukuk düzeni içerisinde de bir doğruluk karinesi oluşturmaktadır¹⁵¹.

Tanör/ Yüzbaşıoğlu'na göre; yargının bağımsız olması, hukuk devleti olmanın ön koşullarından biri olarak Anayasanın güvencesi altına alınmıştır¹⁵². Bu yetki Anayasa m. 9 gereği Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından kullanılmaktadır.

Mahkemenin bağımsız ve tarafsız olması hususu salt Anayasada değil, CMK'da da önemle vurgulanmıştır. Bununla birlikte kanunla kurulan, her anlamda tarafsız ve bağımsız olarak yargılamayı yürüten, yani kişi, madde, yer ve görev açısından yetkili hâkime olağan (tabii, kanunî) hâkim denilmektedir¹⁵³. Hâkimin tarafsızlığına ilişkin olarak HMK¹⁵⁴ ve CMK¹⁵⁵'nin çeşitli maddelerinde hükümler bulunmaktadır.

Anayasa m. 36/2'ye göre, “Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.” Bu madde ile, mahkemelerin kendilerine getirilen davalar eğer görev ve yetkileri içerisinde kalıyorsa bu davaları incelemeleri gerektiği hüküm altına alınmıştır. Mahkemenin, kendi önüne getirilen dava konusunu kesin olarak

¹⁵¹Durmuş Tezcan – Mustafa Ruhan Erdem – Oğuz Sancakdar, *a.g.e.*, s. 201.

¹⁵²Anayasada mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik ve savcılık teminatıyla ilgili ilkeler de öngörülmüş olmasına karşın yargı bağımsızlığı ve güvencesi adına sakıncalı birtakım düzenlemeler de bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Bülent Tanör – Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 20. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul 2020, s. 120.

¹⁵³Bahri Öztürk (Editör), *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 17. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2023, s. 125.

¹⁵⁴HMK m. 36/1'e göre: “Hâkimin tarafsızlığından şüpheyi gerektiren önemli bir sebebin bulunması halinde, taraflardan biri hâkimi reddebileceği gibi hâkim de bizzat çekilebilir..”

¹⁵⁵CMK'nın 23. maddesinde; “Bir karar veya hükme katılan hâkim, yüksek görevli mahkemece bu hükme ilişkin olarak verilecek karar veya hükme katılamaz. Aynı işte soruşturma evresinde görev yapmış bulunan hâkim, kovuşturma evresinde görev yapamaz. Yargılamanın yenilenmesi halinde, önceki yargılamada görev yapan hâkim, aynı işte görev alamaz.” ve 28. maddede; “Ret isteminin kabulüne ilişkin kararlar kesindir; kabul edilmemesine ilişkin kararlara karşı itiraz yoluna gidilebilir. İtiraz üzerine verilen ret kararı hükmüyle birlikte incelenir.” ve son olarak 29. maddede; “Reddi istenen hâkim, ret hakkında bir karar verilinceye kadar yalnız gecikmesinde sakınca olan işlemleri yapar.” denilmiştir. Kanun'un bu şekilde detaylı olarak yapmış olduğu düzenlemeler ile hâkimin tarafsızlığı güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

karara bağlama yetkisinin olması gerekmektedir. Şayet bir mahkemenin vermiş olduğu kararın gereklerini yerine getirip getirmediğine bir başka yetkili merci karışıyorsa, uyuşmazlığı karara bağlayan bir mahkemeden söz edilemeyecektir. Adil yargılanma hakkının ve hukuk devleti olmanın en önemli unsurlarından görülen mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olması aynı zamanda kuvvetler ayrılığı ilkesine de dayanır. Bundan dolayı yargılama faaliyeti yürütülürken mahkemelere karşı hiçbir organ tarafından tavsiye ve telkinde bulunulmaması gerekmektedir. Bu nedenle yargıçların bağımsızlığı, yargı organının bağımsız olmasının olmazsa olmaz koşuludur. Bunun anlamı, yasama ve yürütme organlarının yargıca emir veremeyecekleridir¹⁵⁶. En önemlisi, bir mahkemenin yalnızca tavsiye niteliğinde kararlar almak yerine yasal olarak bağlayıcılığı olan kararlar alma yetkisi olmalıdır. Şayet ilgili makam iç hukuk açısından mahkeme olarak değerlendirilmese de adli işlevi olan ve 6. maddede yer verilen gereklilikleri karşılayan bir disiplin veya ihtisas mahkemesi olabilir¹⁵⁷.

Vatandaşların hukuki güvenliğinden sorumlu olan hukuk devletinin gereklerinden biri olan “*kanuni hâkim güvencesi*” Anayasa m. 37’de yer almaktadır. Buna göre; “*Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.*” Bu güvence 1961 Anayasasının ilk halinde¹⁵⁸ “*Tabii yargı yolu*” başlığıyla düzenlenmiş olup, 1971 yılında değiştirilmiş ve 1982 Anayasasında da yer alan ifade kabul edilmiştir. Tabii hâkim ilkesi; bir uyuşmazlığı yargılayacak mahkemenin, henüz uyuşmazlık ortaya çıkmadan önce kanunen belli olmasıdır. Bu ilkeye göre bir uyuşmazlık doğduktan sonra çıkarılacak kanunla, onu çözmek için görevli ve yetkili bir mahkeme kurulması yasaklanmaktadır¹⁵⁹. Bununla birlikte, “*Görevli olmayan hâkim veya mahkemenin işleri*” başlıklı CMK m. 7 hükmü bu ilkeyi, görev hususu

¹⁵⁶TÜSİAD, *a.g.m.*, s. 55; Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, Düzeltilmiş ve 2020 Değişikliği Yapılmış 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 726; Cem Alper Akdoğan, *Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2022, s. 67-68.

¹⁵⁷Richard Clayton – Hugh Tomlinson, *The Law of Human Rights*, Oxford University Press, New York 2000, s. 655.

¹⁵⁸R.G.:20.07.1961, S. 10859.

¹⁵⁹Ergun Özbudun, *a.g.e.*, s. 134.

bakımından ele almaktadır. Buna göre; “Yenilenmesi mümkün olmayanlar dışında görevli olmayan hâkim veya mahkemece yapılan işlemler hükümsüzdür.”.

Kanunilik unsuru açısından bakacak olursak öncelikle 1982 Anayasasının 142. maddesine bakmak gerekir. İlgili maddeye göre; “Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.” Mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileri ile işleyiş ve yargılama usullerinin kanunla düzenlenmesinden maksat, idarenin, düzenleyici işlemleriyle hatta bu düzenleyici işlemlere göre normlar hiyerarşisi bakımından en üstte sayılan kanun hükmünde kararnameler aracılığıyla dahi mahkemeler kuramaması, kurulu bir mahkemenin görev alanına müdahalede bulunamaması ve işleyen yargılama usullerine ilişkin herhangi bir değişiklikte bulunamamasıdır¹⁶⁰.

Anayasa Mahkemesi de kararlarında kanuni hâkim ilkesine yer vererek örnek bir kararında¹⁶¹; “Kanuni hâkim güvencesi, mahkemelerin kuruluş ve yetkileri ile izleyecekleri yargılama usulünün yasal düzenleme ile ve dava konusu olay ortaya çıkmadan önce belirlenmesini gerektirir. Bu düzenleme Anayasa Mahkemesi kararlarında, kişinin hangi mahkemede yargılanacağını önceden ve kesin olarak bilmesini gerektiren doğal hâkim ilkesini koruyan bir hüküm olarak ele alınmaktadır.” diyerek bu durumu açıklamıştır. Anayasa Mahkemesinin bu kararında benimsemiş olduğu tutum, aynı konuyla ilgili bir yargılamada AİHM’in vermiş olduğu bir karar ile benzer şekildedir. Anılan karara göre¹⁶²; “Demokratik bir toplumda yargı sisteminin örgütlenmesinin yürütmenin takdirine bırakılmasını önlemek ve bu konunun parlamentonun kanunlarına tabi olmasını sağlamak amaçlanmıştır.”

Ancak AİHM, yargı organının teşkilatlanmasına yönelik genel kuralların kanunla düzenlenmesi devam ettiği sürece, ayrıntıların kanunla düzenlenmesinin

¹⁶⁰Süha Tanrıver, “Tabiî Hâkim İlkesi ve Medeni Yargı”, *TBB Dergisi*, Sayı 104, 2013, s. 13.

¹⁶¹Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.03.2014, *Tahir Gökatalay*, B.No: 2013/1780, §79, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1780>, (26.01.2024).

¹⁶²AİHM, 1980, *Case of Crociani, Palmiotti, Tanassi, Lefebvre D’ovidio/Italy*, Application No: 8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79, https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_8603-79_001-74943, s. 178, (26.01.2024).

zorunlu olmadığını kabul etmektedir. Yargı teşkilâtlanması ve organizasyonuna ilişkin hususlar bakımından, yasamanın yürütmeye yetki devri dahi yapabilir olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu gibi durumlar ortaya çıktığında dahi yürütmenin hukuka uygunluğu ile keyfiliğin önlenmesine ilişkin yargı denetiminin engellenmiş olmayacağı kabul edilmektedir¹⁶³. Anılan AİHM kararında¹⁶⁴; “*Ancak bu, yargı teşkilatını ilgilendiren konularda devredilen mevzuatın kabul edilemez olduğu anlamına gelmez. Yasama organının idari organizasyon için en azından örgütsel çerçeveyi oluşturması durumunda, madde 6/1’de düzenlendiği gibi yasama organının her ayrıntıyı parlamento kararı ile düzenlemesini gerektirmez.*” diyerek bu konudaki görüşünü ortaya koymuştur. Buna ilişkin olarak, hukuk sistemimiz açısından bakıldığında mahkemelerin kurulması yönünden yetkili idari organın Adalet Bakanlığı olduğu görülmektedir¹⁶⁵.

4.3. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Hakkaniyete uygun şekilde yargılanma hakkının temel nitelikleri arasında yargılamanın çelişmeli olması ile silahların eşitliğinin sağlanması bulunmaktadır. Çelişmeli yargılama ilkesinde taraflara dosyayla ilgili bilgi alma ve yorumlama hakkı ile tarafların her birinin yargılamanın tüm aşamalarına etkin bir şekilde katılması amaçlanmaktadır. Silahların eşitliği ilkesinde ise davanın taraflarından birinin diğerinden daha zayıf bir duruma getirilmeksizin iddia ve savunmalarını mahkeme önünde dile getirme ve usul hakları bakımından da her iki tarafın eşit olması amaçlanmaktadır. Silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılama ilkesiyle ilişkili bir ilkedir. Bu yüzden de genellikle bir arada incelendikleri görülmektedir. Anayasa Mahkemesi dahi bazı kararlarında bu iki ilkeyi birlikte değerlendirerek bir diğerinin

¹⁶³Burak Taş, “Hukukun Genel Bir İlkesi Olarak Tabii Hakim İlkesi”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, 2021, s. 1770.

¹⁶⁴AİHM, 1978, *Zand/ Austria*, Application No: 7360/76, §69, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-74962%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-74962%22]}), (11.02.2025).

¹⁶⁵Burak Taş, *a.g.m.*, s. 1770.

yerine kullanarak açıklama yapabilmektedir¹⁶⁶. Konuya ilişkin örnek bir Anayasa Mahkemesi kararında¹⁶⁷; “...Mahkemece delillerin bu şekilde gizlenmiş olması, özellikle de devlet sırrı gerekçesiyle delillerin savunma makamına açılmaması ve incelettirilmemiş olması...” ve yine aynı paragrafta geçen “Bu koşullarda Mahkemece izlenen usul ve yöntemin, silahların eşitliği ilkesinin gereklerine uygun olmadığı ve başvurusunun menfaatlerini yeterince koruyan bir güvence içermediği açıktır...” açıklamasına yer verilmiştir.

Yargılama alanında insan haklarına hukuki olarak adil ve gerçek bir koruma sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu hukuki korumanın salt bu hakları tanımak ve düzenlemekle sağlanamayacağı, ancak birtakım usulî koşulların sağlanması vasıtasıyla gerçekleşebileceğinden bahsedilmektedir. Bunu sağlamak için ise yargılamanın adil olması adına gereken tüm olanakları taraflara sunmak ve onların kullanımına hazır hale getirmek gerekmektedir. Ayrıca tarafların psikolojik olarak da yargıya güvensizlik, korku ve endişe gibi nedenlerle hem karşı tarafı hem de mahkemeyi anlamasının önünde bulunabilecek diğer engellerin de kaldırılması gerektiği ifade edilmektedir¹⁶⁸.

Sözleşme m. 6/1’de yer alan “*hakkaniyete uygun*” deyiminin 6. maddenin özünü oluşturduğu ve yargılamanın tümünü kapsadığı ifade edilmektedir¹⁶⁹. Yargılama hakkaniyetli ve adil bir ortamda, yargılama sürecinin başından sonuna kadar yürütülmelidir. Aynı zamanda hakkaniyete uygun yargılanma hakkı hem ceza yargılamalarında hem de medeni hak ve yükümlülüklerin karara bağlandığı yargılamalar açısından geçerlidir. Mahkeme, hakkaniyete uygun yargılanma hakkının açık bir tanımını yapmamış, önüne getirilen davalarda yargılamanın tümüne yönelik bir inceleme yaparak davanın hakkaniyete uygun şekilde görülüp görülmediğine ilişkin inceleme yapmıştır. Buradan hareketle hakkaniyete uygun yargılanma hakkının

¹⁶⁶Cumhur Şahin, “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Cilt 21, Özel Sayı, 2019 s. 3053.

¹⁶⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2015, *Yankı Bağcıoğlu ve Diğerleri*, B.No: 2014/253, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/253>, (08.12.2021).

¹⁶⁸Hakan Pekcanitez, “Medeni Yargıda Adil Yargılanma”, *İzmir Barosu Dergisi*, Sayı 2, 1997, s. 36.

¹⁶⁹Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m.*, s. 218.

unsurları ortaya çıkmaya başlamıştır. Silahların eşitliği, kararların gerekçeli olması, yargılama dilini anlama, duruşmada hazır bulunma, susma ve kendini suçlamama hakkı ve delil kuralları ortaya çıkan bu ilkelere örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca görülmekte olan davayı etkileyebileceği düşünülen davranışlardan uzak durulması gerektiği kuralı da bu hakkın kapsamında sayılmaktadır¹⁷⁰. Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir karara göre¹⁷¹; Sözleşme m. 6/1’de kişilerin davalarının hakkaniyete uygun olarak görülmesini isteme haklarının güvence altına alındığına yer verilmiştir. Ayrıca hakkaniyete uygun yargılamanın temel unsuru olarak, yargılamanın çelişmeli olması ve taraflar arasında silahların eşitliğinin sağlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Duruşma öncesindeki aşamada sessiz kalma hakkının kullanılmasına yönelik olumsuz çıkarımlar yapılması sebebiyle sessiz kalma hakkına getirilen herhangi bir kısıtlamanın zorlama olarak görülüp görülmeyeceğinin ve dolayısıyla şüphelinin adil yargılama görmesinin engellenebilme ihtimali değerlendirildiğinde, ulusal makamlar tarafından verilen değere ve durumun kendi içerisinde yer alan zorlama şekline özel önem verildiği ifade edilmektedir¹⁷².

Silahların eşitliği ilkesi, şüpheli veya sanığa tanınan, savunmasını yapabilmesi için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmasına imkân tanıyan, yargılama sürecinde savunma hakkını kısıtlamayan ve kendisine tanınan hakları bir engelleme veya zorlama olmadan kullanabilmesi olarak kabul edilmiştir. Bu noktada ispat külfetinin iddia makamına ait olduğu ve şüphelinin sadece sanık lehine kullanılabileceği ifade edilmiştir¹⁷³.

¹⁷⁰A. Şeref Gözübüyük – Feyyaz Gölcüklü, *a.g.e.*, s. 309; Durmuş Tezcan – Mustafa Ruhan Erdem – Oğuz Sancakdar, *a.g.e.*, s. 196.

¹⁷¹Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.10.2024, *Adnan Bakıryanık*, B. No: 2021/3389, §15, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/3389>, (05.02.2025).

¹⁷²M. Bedri Eryılmaz, *Arrest and Detention Powers in English and Turkish Law and Practice in the Light of the European Convention on Human Rights*, 1. Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 1999, s. 267.

¹⁷³Bahri Öztürk, *a.g.e.*, s. 133.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir karara göre¹⁷⁸; silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma hakkının unsurlarından bir diğeridir. Buna göre silahların eşitliği ilkesiyle, davanın taraflarının usuli haklar açısından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması gerekir.

Anayasa Mahkemesi bir başka kararında da¹⁷⁹; başvuru kural olarak, davanın karşı tarafına tanınmış olan bir avantajın kendisine zarar verdiğini veya bu durumdan olumsuz etkilendiğini ispat etmek zorunda değildirler. Taraflardan birine tanınan, ancak diğerine tanınmayan avantajın, fiilen olumsuz bir sonuç doğurduğuna ilişkin delil bulunmasa da silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiği kabul edilmektedir. Buna göre anılan karara göre, silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine karar verilebilmesi için başvuru kuralının bu durumu ispat etmesine gerek olmadığı belirtilmektedir.

Silahların eşitliği ilkesi hakkında AİHM tarafından verilen bir kararda¹⁸⁰; “*Adil yargılama kavramının daha geniş unsurlarından birini oluşturan silahların eşitliği ilkesi, her bir tarafa davasını rakibine kıyasla kendisini önemli ölçüde dezavantajlı duruma düşürmeyecek koşullar altında sunması için makul bir fırsat tanınmasını gerektirir.*” şeklinde bir görüş belirtilmiştir. Yargılama sürecinde taraflardan birinin, diğerine göre dezavantajlı duruma düşmesiyle, yargılamanın, silahların eşitliği ilkesine göre yürütülmediği sonucuna varılabilmektedir. Yargılamanın taraflarından her biri, davasını mahkeme önünde ileri sürerken, diğer taraf ile aynı fırsatlara sahip olmalıdır.

¹⁷⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.05.2013, *Yaşasın Aslan*, B. No:2013/1134, §32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1134>, (08.10.2024).

¹⁷⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.02.2014, *Faik Gümüş*, B.No: 2012/603, §46, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/603>, (09.10.2024).

¹⁸⁰ AİHM, 2007, *Case of Zagorodnikov/Russia*, Application No: 66941/01, §30, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22%3A%22CASE%20OF%20ZAGORODNIKOV%20v.%20RUSSIA%22%22%7D%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-80947%22%7D%7B%7D>, (09.10.2024).

Aynı ilkeyle ilgili bir başka AİHM kararında da¹⁸¹; “*Adaletin adil bir şekilde uygulanmasının görünümünü sağlamanın önemi vardır ve hukuk davalarındaki bir taraf, diğerlerinin yanı sıra, iddialarını destekleyen konuları ortaya koyabilme yoluyla etkili bir şekilde katılabilmelidir.*” şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Adil bir yargılamadan söz edilebilmesi için, tarafların iddia ve savunmalarını yaparken, bu iddialarını ortaya koyan delilleri mahkemeye sunmaları konusunda kendilerine engel olunmamalıdır. Bu kararlar ışığında silahların eşitliği ilkesi hakkında AİHM’in tutumunun, yargılama sürecinde başvurucuya mahkeme önünde davasıyla ilgili iddialarını sunabilmesi için makul bir fırsat tanınması gerektiği ve iddialarını destekleyen hususları açıklayarak yargılama sürecine etkili bir şekilde katılması gerektiği yönünde olduğunu belirtebiliriz.

AİHM tarafından verilen bir kararda¹⁸² çelişmeli yargılanma hakkı ile ilgili olarak; “*Bay Vermeulen’in duruşma sonlanmadan önce bunlara cevap vermesinin imkansız olması, kendisinin çelişmeli yargılama hakkını ihlal etmiştir. Bu hak, ilke olarak, bir ceza veya hukuk davasında tarafların, mahkemenin kararını etkilemek için, ulusal hukuk servisinin bağımsız bir üyesi tarafından olsa da, sunulan tüm deliller veya sunulan görüşler hakkında bilgi edinme ve yorum yapma fırsatı anlamına gelir.*” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Buna göre Mahkeme, yargılamanın tüm taraflarına, yargılama sürecinde kendilerine gösterilen deliller ve yapılan savunmalar hakkında bilgi sahibi olmaları ve bunlara ilişkin görüşlerini sunabilmeleri için imkân tanınması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi halde çelişmeli yargılama hakkına yönelik bir ihlalin ortaya çıkacağını belirtebiliriz.

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkının varlık koşullarından belki de en önemlisi mahkemelerin her tür kararının gerekçeli olmasıdır. AİHM, mahkemelerin karar verirken taraflarca sunulan tüm delillerin tarafsız bir şekilde ele alınmasını, hükme etki etmeyecek olsa dahi ön yargısız bir şekilde incelenmesi gerektiğini ve

¹⁸¹ AİHM, 2002, *Case of P., C. And S. V./The United Kingdom*, Application No: 56547/00, §91, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2256547/00%22\],%22itemid%22:\[%22001-60610%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2256547/00%22],%22itemid%22:[%22001-60610%22]}), (09.10.2024).

¹⁸² AİHM, 1996, *Case of Vermeulen/Belgium*, Application No: 19075/91, §33, [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57985%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57985%22]}), (09.10.2024).

verilecek kararların da mutlaka gerekçeli olması gerektiğini belirtmektedir¹⁸³. Zira gerekçesi açıklanmadan verilen kararların içeriğini vatandaşın kendi kendine anlamasını beklemek mümkün değildir ve kendisi ile ilgili verilen bir kararın ne demek istediğini açık bir şekilde anlamak herkesin hakkıdır. Bu nedenle kişiler, kararların gerekçesiz olması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddialarını Mahkemeye taşıyabileceklerdir.

Anayasa Mahkemesi, vermiş olduğu bir kararda¹⁸⁴; “*Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında herkesin adil yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmiş ancak gerekçeli karar hakkından açıkça söz edilmemiştir. Bununla birlikte Anayasa’nın 36. maddesine "adil yargılanma" ibaresinin eklenmesine ilişkin gerekçede, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerce de güvence altına alınan adil yargılama hakkının madde metnine dâhil edildiği vurgulanmıştır. Nitekim Sözleşme'nin 6. maddesinin (1) numaralı fıkrasındaki hakkaniyete uygun yargılanma hakkının kapsamına gerekçeli karar hakkının da dâhil olduğu AİHM'in birçok kararında vurgulanmıştır. Dolayısıyla Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkının gerekçeli karar hakkı güvencesini de kapsadığının kabul edilmesi gerekir.*” demiş ve aynı kararın bir diğer maddesinde ise Anayasaya atıfla; “*Anayasa'nın 141. maddesinin üçüncü fıkrasında da “Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.” denilerek mahkemelere kararlarını gerekçeli yazma yükümlülüğü yüklenmiştir. Anayasanın bütünlüğü ilkesi gereği anılan Anayasa kuralı da gerekçeli karar hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır.*” şeklinde bir karar vermiştir. Bu kararda yapılan açıklamalara göre Anayasa Mahkemesinin gerekçeli karar hakkının ihlali iddiasıyla kendisine getirilen başvurular açısından, Anayasa m. 141/3 ile AİHS m. 6/1’de yer alan düzenlemeler ışığında, hem Anayasamız hem de Sözleşmede düzenlenmiş olan adil yargılanma hakkı çatısı altında yer alan hakkaniyete uygun yargılanma hakkını gözeterek hüküm kurduğunu ifade edebiliriz.

¹⁸³ Adem Çelik, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁸⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.04.2017, Abdullah Topçu, B. No: 2014/8868, §§75-76, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/8868>, (10.10.2024).

AIHM, delillerin değerlendirilmesi ve kabulü hususunda ulusal mahkemelerin görevli olduğunu belirtmekte ve ulusal mahkemelerin delilleri nasıl değerlendirdiğini inceleme görevinin kendisinde olmadığını ifade etmektedir. Avrupa hukuk sistemlerinin gösterdiği farklılıklar nedeniyle Mahkemenin bu tutumunun yanlış olmadığı belirtilmektedir. AIHM delillere ilişkin eşitsizlik iddialarını, yargılamanın bütünü içerisinde değerlendirerek başvurusunun iddiaları yönünden mahkemelerin keyfi şekilde davranıp davranmadığına bakarak ele almaktadır¹⁸⁵.

Ceza yargılamalarında hakkaniyete uygun yargılanma, kendi aleyhine beyan ve delil sunmaya zorlanmama hakkını içerir¹⁸⁶. Adil yargılanma hakkı içinde açık olarak yer almayan sanığın susma ve kendisini suçlamaya zorlanmama¹⁸⁷ hakkı konusunda Mahkeme, önüne gelen davalar bakımından vermiş olduğu temel bir karara atıfta bulunmaktadır¹⁸⁸. Sözleşme m. 6/3-e bendinde yer alan, sanığın yargılama dilini anlaması için ücretsiz olarak bir tercüman yardımından faydalanma hakkı, sanığın rahatça kendini savunabilmesini ve kendisine yöneltilen suç isnadına karşı açıklamalarını Mahkeme karşısında ifade edebilmesi savunma hakkıyla ilgili bir haktır ve yargılamanın hakkaniyete uygun şekilde yapılmasının da bir ön koşuludur¹⁸⁹.

4.4. Aleni Yargılanma Hakkı

Anayasa m. 36 ile güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından bir diğeri, Anayasa m. 141/1’de düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesidir. Madde metni; “*Mahkemelerde duruşmalar herkese*

¹⁸⁵Murat Kaymak, *Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Bu Hakkın..*, s. 35.

¹⁸⁶TÜSİAD, s. 85.

¹⁸⁷Bu hak “*kendi mahkumiyetine yardımcı olmama*” anlamında kullanılmaktadır. Bkz: Feyyaz Gölcüklü *a.g.m.*, s. 220

¹⁸⁸Mahkeme, Sözleşme m. 6’da özel olarak belirtilmese de susma hakkı ve kendini suçlamama hakkının, adil yargılanma kavramının esasını oluşturan ve uluslararası standartlarda kabul edilen hakların özünde bulunduğunu kabul etmektedir.

Bkz: AIHM, *Case of Saunders/The United Kingdom*, Application No: 19187/91, §68, [¹⁸⁹Cem Alper Akdoğan, *a.g.e.*, s. 136.](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22saunders%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-58009%22]}}, (23.04.2023).</p>
</div>
<div data-bbox=)

açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kaldığı hallerde karar verilebilir.” şeklindedir.

Anayasa Mahkemesince verilen bir karara göre¹⁹⁰; Anayasa m. 36’da güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından bir diğeri, Anayasa m. 141’de düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesidir. Yargılamanın açıklığı ilkesinin amacının, adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiligi önlemek olduğu belirtilmektedir. Bu yönüyle hukuk devletini gerçekleştirme araçları içinde en önemlilerinden biri olduğu ifade edilebilir. Özellikle ceza davalarında yargılamanın duruşmalı ve aleni şekilde yapılmasının, silahların eşitliği ilkesinin ve savunma haklarının güvencesini oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır.

Bu ilkenin amacı kamunun denetimine açık bir adli yargılama sistemi geliştirerek yargılama aşamalarının şeffaf bir süreç şeklinde işlenmesini güvenceye almak ve keyfiyetin önüne geçmektir. Bu ilkenin bilhassa ceza davalarında uygulanması silahların eşitliği ilkesinin bir güvencesini oluştururken savunma haklarını da korumaya yarar. Yargılamaların aleni yapılması, yargılamaların gizli bir şekilde görülmesini önleme amacı taşımaktadır. Aynı zamanda bu şekilde mahkemelere olan güven duygusu da gelişir. Yargılamanın aleni şekilde sürdürülmesinin, demokratik bir toplum olma yolunda gereken temel niteliklerden biri olan “*adil yargılama*” güvencesinin amacına ulaşmasına yardımcı olacağı ifade edilmektedir¹⁹¹.

AİHM, vermiş olduğu bir kararda¹⁹² bu konuyla ilgili olarak; “*Mahkeme, Sözleşmenin 6/1. maddesinde belirtildiği gibi, adli makamlar önündeki yargılamaların*

¹⁹⁰Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.09.2013, *Nevruz Bozkurt*, B.No: 2013/664, §32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/664>, (11.10.2024).

¹⁹¹Abdullah Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Bireysel Başvuru El Kitapları, Sayı 3, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014 s. 144.

¹⁹²AİHM, 2006, *Case of Martinie/France*, Application No: 58675/00, §39, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#/{%22fulltext%22:\[%22%2258675/00%22%22\],%22documentcollecti](https://hudoc.echr.coe.int/tur#/{%22fulltext%22:[%22%2258675/00%22%22],%22documentcollecti)

aleni olmasıyla davanın taraflarını adaletin kamu denetimi olmaksızın uygulanmasına karşı koruduğunu yinelemektedir. Bu durum mahkemelere olan güvenin, üst ve alt düzeyde sürdürülebilmesinin yollarından biridir. Aleniyet ilkesi, adaletin yerine getirilmesini sağlayarak, 6/1. maddenin amacına, demokratik toplumun temel ilkelerinden biri olan adil yargılanma amacına ulaşılmasına katkıda bulunur.” demektedir. Buna göre yargılamaların aleniyet ilkesine göre görülmesiyle, yargılamaların kamu denetimine açık olarak görüldüğü savunulmaktadır. Anılan kararda, mahkemelere olan güveni en üst düzeyde sürdürebilmek ve adil yargılanma hakkının amacına ulaşılması adına bu ilkenin son derece önemli olduğuna işaret edilmektedir.

Yargılamanın açıklığı ilkesi, adli mekanizmanın işleyişi sırasında yargılamanın kamu denetimine açılarak denetlenmesini ve yargılama sürecinin şeffaflığını güvence altına alarak keyfiyetin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle hukuk devleti ilkesinin en önemli araçlarından olduğu kabul edilmektedir. Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlarda¹⁹³ Anayasa m. 141’de düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması ilkesini gözetmekte olduğu dikkat çekmektedir.

AİHM’e göre duruşmaların aleni görülmesinin amacı, uyuşmazlığın taraflarını yargılamanın kamuoyunun gözetiminden uzak ve gizli bir şekilde sürdürülmesi riskine karşı korumaktır. Demokratik bir toplum olmanın gerekliliklerinden olan adil yargılanma hakkına katkı sağladığı için bu hak, aynı zamanda kamuoyunun mahkemelere olan güvenini pekiştirmeye yardımcı olmaktadır¹⁹⁴.

Ancak iş yükünün azaltılması ve usul ekonomisi gibi nedenlerle bazı yargılamaların duruşma görülmeksizin karara bağlanması durumu Anayasal hakların ihlaline sebebiyet vermemektedir. Özellikle ilk derece mahkemelerinde görülen

[onid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-73196%22\]}}](#), (29.03.2023).

¹⁹³Anayasa Mahkemesi Kararı, 21.11.2013, *Lokman Sapan*, B.No: 2013/723, §49, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/723>, (23.04.2023).

¹⁹⁴Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt I*, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 191.

davanın duruşmalı görülerek karar verilmesinden sonra kanun yolunda yapılan incelemelerin dosya üzerinden yapılmasıyla bu hakkın ihlal edildiğinden söz edilemeyecektir¹⁹⁵.

Anayasa Mahkemesi bu konu hakkında kendisine getirilen yargılamalar bakımından yapmış olduğu inceleme neticesinde ihlal olmadığına yönelik kararlar vermektedir. Bu konuyla ilgili olarak yakın tarihte vermiş olduğu bir kararında¹⁹⁶; *“Adil yargılama ilkelerine uyulmak şartıyla usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan istisna tutulması ve duruşma yapılmaksızın karara bağlanması anayasal hakların ihlalini oluşturmaz. Özellikle ilk derece mahkemeleri önünde duruşmalı yargılama yapıp karar verildikten sonra kanun yolu incelemesinin tarafların iddia veya savunmaları yazılı olarak alındıktan sonra dosya üzerinden yapılması halinde adil yargılanma hakkının ihlalinden söz edilemez.”* diyerek bu konudaki görüşünü açıkça ortaya koymaktadır. Mahkemeler önündeki iş yükünün bu kadar fazla olması nedeniyle yargılamanın ilk derece mahkemeleri önünde duruşmalı olarak yapıp karar verilmesinden sonra, özellikle istinaf ve temyiz mahkemelerinde yargılamanın duruşmalı olarak görülmeden dosya üzerinden karara bağlanması noktasında bir ihlal nedeni oluşmayacağı düşüncesindeyiz.

4.5. Masumiyet Karinesi

AİHS m. 6/2’de garanti altına alınan masumiyet karinesi, tüm hukuk devletleri tarafından kabul edilmektedir. Bunun anlamı, bir kişinin ancak kesinleşmiş bir karar neticesinde suçlu sayılabileceğidir. Ceza mahkemelerinin ön yargılı bir şekilde suç isnadıyla itham edilen kişinin suç işlemiş olduğunu varsayarak hareket etmesi bu maddeyi ihlal edecektir¹⁹⁷. Sanığın, kesin bir yargı kararıyla suçluluğu sabit olana

¹⁹⁵Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 144-145.

¹⁹⁶Anayasa Mahkemesi Kararı, 22.11.2022, *Erhan Çaha*, B.No: 2019/2332, §45, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/2332>, (23.04.2023).

¹⁹⁷Durmuş Tezcan- Mustafa Ruhan Erdem- Oğuz Sancakdar, *a.g.e.*, s. 206.

kadar masum sayılacağı anlamına gelen masumiyet karinesi ile, kendisine bir suç isnadı yöneltilen kişilerin, yargılama makamı ile kamuoyu gözünde suçlu sayılması engellenmektedir¹⁹⁸. Masumiyet karinesi aynı zamanda Anayasa m. 38/4 ile de güvence altına alınmıştır. Buna göre; “*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.*”

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda¹⁹⁹; “*Masumiyet karinesi, hakkında suç isnadı bulunan bir kişinin adil bir yargılama sonunda suçlu olduğuna dair kesin hüküm tesis edilene kadar masum sayılması gerektiğini ifade etmekte ve hukuk devleti ilkesinin de bir gereğini oluşturmaktadır (AYM, E.2013/133, K.2013/169, 26/12/2013).* Masumiyet karinesi gereği, bir suç işlediğine ilişkin olarak hakkında kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmadıkça, kişi suçlu olarak kabul edilmemektedir. Anılan kararda hiç kimsenin, suçluluğu sabit olana kadar hem yargı makamları hem de kamuoyu tarafından suçlu olarak kabul edilmeyeceği güvence altına alınmıştır. Verilen bu kararın Sözleşmede yer alan düzenlemeye paralel şekilde olduğunu ifade edebiliriz.

Yukarıdaki karara göre aynı zamanda; adil yargılanma hakkının görünümlerinden biri olan masumiyet karinesinin getirdiği güvencenin iki yönünden bahsedilmiştir. Buna göre öncelikle suç isnadı altına bulunan bir kişi hakkında, ceza yargılamasının sonuçlanmasına kadar geçen süreçte, mahkeme tarafından kişinin suçlu bulunduğu dair bir hüküm kurulana kadar, kişinin suçluluğu ve gerçekleştirdiği eylemler hakkında erken açıklamalarda bulunulması yasaklanmıştır. İkinci olarak ise, mahkumiyet hükmü dışında verilen bir karar olması durumunda, daha sonraki yargılamalar esnasında kişinin masum olduğundan şüphe duyulmaması ve kamu tarafından kendisine suçlu olduğu izlenimini yaratacak işlemlerden kaçınılması gerekir. Zira bu durumda kişi, ceza yargılaması sürecinde kendisini mahkeme önünde

¹⁹⁸ A. Caner Yenidünya, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Masumiyet Karinesi”, *Güncel Hukuk Aylık Hukuk Dergisi*, Sayı 5, 2004, s. 20.

¹⁹⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 21.05.2024, Hüseyin İpek, B. No: 2022/5372, §30 <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2022/5372>, (11.10.2024).

savunmakla kalmayıp, ayrıca toplumun kendisini suçlu olarak gördüğünü düşünerek manevi olarak da etkilenecektir.

Sözleşme m. 6'da bir nevi sanığa tanınan bir güvence şeklinde kabul gören masumiyet karinesinin, ceza yargılaması açısından doğurduğu en önemli sonuç, iddianın ispatının makul şüpheyi yer vermeyecek şekilde iddia makamına ait olduğu ve kural olarak sanığın suçsuzluğunu ispat etmekle yükümlü olmadığıdır²⁰⁰. Masumiyet karinesiyle birlikte, suç isnadı altında olan veya ceza davası sonucunda beraat eden kişinin, hukukun gözünde masum olduğu ve kendisine buna göre bir muamele yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre ceza yargılamasını izleyen ve ceza yargılaması niteliği taşımayan diğer yargılamalar²⁰¹ bakımından da masumiyet karinesine özen gösterilmelidir²⁰². Ceza yargılaması sırasında mahkemeler, muhakeme hukuku bakımından izin verilen tüm delilleri dinlemiş olmasına rağmen maddi olay hakkındaki şüphesini gideremediği takdirde sanığın lehine olacak şekilde bir karar verir.

4.6. Sanığa Tanınan Asgari Haklar

Buna göre; *“Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek; savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak; kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddi olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak*

²⁰⁰Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m.*, s. 220.

²⁰¹Bahsedilen yargılamalar, disiplin ve hukuk yargılamaları olup, bunlar açısından da masumiyet karinesine özen gösterilmelidir. Mahkeme, ceza yargılaması dışında masumiyet karinesinin kapsamına yönelik esnek bir yaklaşım benimsemiş, hukuk ve disiplin yargılamalarının etkili bir şekilde işlemlerini sağlama ihtiyacının farkında olduğunu doğrulamıştır. Bahsedilen karar için bkz:

AIHM, 2013, *Case of Allen/The United Kingdom*, Application No: 25424/09, §116, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20ALLEN%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22\].%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\].%22itemid%22:\[%22001-122859%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20ALLEN%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22].%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22].%22itemid%22:[%22001-122859%22]}), (23.04.2023).

²⁰²Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 151.

yararlanabilmek; iddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek; mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.” 3. Fıkra da belirtilen bu haklar, sanığa tanınan hakları ve aynı zamanda savunmanın güvencelerini sıralamaktadır. Bu haklar ana kavram olan adil yargılanma hakkının birtakım özel görünümünden ibarettir. Aynı zamanda bu haklar m. 6/1’in uzantısı şeklinde olduğu için 1. fıkra ile değerlendirmeleri gerektiği kabul edilmiştir. Bu nedenle AİHM 3. fıkrayı konu alan yargılamalar bakımından iddiaları genellikle 1. fıkra ile bağlantılı şekilde inceleyerek karar vermekte olup, bazen de konuyu sadece 3. fıkra da ileri sürülen bentler açısından inceleyip ayrıca iddiayı 1. fıkra açısından incelemeye gerek olmadığını belirterek karar vermektedir²⁰³.

Bir suçla itham edilen kişinin, Sözleşme m. 6/3’te yer alan asgari güvencelerden faydalanması ve kendisini adil bir düzlemde savunabilmesine olanak tanınması, adil yargılanma hakkından faydalanması için olmazsa olmazdır. Zira kişilerin, en azından bir suç ithamı ile karşı karşıya kaldıkları ceza yargılamalarında kendilerini savunmaları söz konusu olduğunda birtakım güvencelerinin olması gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi, kabahatler nedeniyle uygulanan idari yaptırımlara yönelik uyuşmazlıklar açısından da, bunların Anayasa m. 36 ve AİHS m. 6’nın ortak koruma alanı içinde olduklarına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda²⁰⁴; Sözleşmenin 6. maddesinde yer alan “*cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan ... bir mahkeme tarafından davasının ... görülmesini isteme hakkına sahiptir*” ifadesi gereğince, kabahatler nedeniyle uygulanan idari yaptırımlar sebebiyle ortaya çıkan uyuşmazlıkların da AİHS m. 6’nın sağladığı koruma içerisinde yer aldığına vurgu yapılmaktadır.

²⁰³A. Şeref Gözübüyük – Feyyaz Gölcüklü, a.g.e., s. 318.

²⁰⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 2/10/2013, *Remzi Durmaz*, B. No: 2013/1718, §26, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1718>, (08.02.2025).

Buna göre kabahat eylemlerinin failleri açısından Anayasa ve Sözleşmede yer alan şüpheli/sanık hakları söz konusu olacaktır²⁰⁵.

4.7. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Makul sürede yargılanma hakkı, AİHS m. 6'da düzenlenen adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından birisidir. Bir yargılamanın adil olduğundan bahsedebilmek için herşeyden önce yargılamanın makul sürede görülmesi gerekmektedir²⁰⁶. Çalışmanın ana kısmını oluşturacak olan makul sürede yargılanma hakkı bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde ele alınacak olup, bu başlıkta anlatılmayacaktır.

²⁰⁵Nur Centel – Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 20. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul 2021, s. 179.

²⁰⁶Eralp Özgen, “Adil Yargılanma Hakkının Boyutları”, *Çağdaş Hukukçular Dergisi*, 1997, s. 59. (Naklen: Adem Çelik, *1982 Anayasası'nda Adil Yargılanma Hakkı*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Ankara 2006, s. 111).

BÖLÜM II

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI

1. MAKUL SÜREDE YARGILANMA KAVRAMI

1.1. Genel Olarak

“Yargılamanın gecikmesi, adaletin sağlanmasını reddetmekle eş değerdir”²⁰⁷.”

Bu deyimın yargılama hukukundaki yansıması şeklinde görebileceğimiz AİHS’in adil yargılanma hakkını düzenlendiği m. 6’da, adil yargılamanın gerçekleşebilmesi adına bireylerin sadece mahkemeye erişiminin yeterli olmadığı, aynı zamanda hükmün de makul süreler içerisinde verilmesi ve icrasının sağlanması gerektiği kabul edilmektedir²⁰⁸.

Davaların yargılama makamları önünde sürüncemede kalması ve yıllar boyu uzaması nedeniyle pek çok ülkede yargılamanın tarafları bu konudan şikayet etmektedirler. Gecikmiş adaletin adalet sayılmadığı düşünülecek olursa Sözleşmeye taraf olan ve adil yargılanma hakkını taahhüt eden devletler bu durumun çözümü için çalışmak zorundadırlar. AİHM’e göre Sözleşme m. 6/1, devletleri bu fıkra da yer alan gerekliliklerin her birini kendi sistemleri içerisinde yerine getirmeye mecbur kılmaktadır²⁰⁹. Özellikle ülkemiz açısından davaların yargılama makamları önünde çok uzun yıllar devam etmesi nedeniyle kişilerin adaletin tecelli edeceğine olan inancının azalması ve davalarının makul olmayan süreler boyunca sürmesi nedeniyle hak kayıpları yaşanmaktadır. Ancak Sözleşme ve dolayısıyla adil yargılanma hakkının

²⁰⁷ Aynı deyim İngiliz hukukunda William E. Gladstone tarafından “*justice delayed, justice denied*” deyiş ile kullanılmaktadır. Bkz: Tania Sourdin – Naomi Burstyn, “Justice Delayed is Justice Denied”, https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID2721531_code341643.pdf?abstractid=2721531&mirid=1&type=2, (28.04.2023); İnsan haklarının ilk büyük belgesi kabul edilen Magna Carta’da “*Kimseye adaleti geciktirmeyeceğiz.*” ifadesi ile makul sürede yargılanma hakkı kendine yer bulmuştur. Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 90; Martin Luther King Jr, bu durumdan, 1963 tarihli Birmingham Cezaevinden yazdığı mektupta; “*justice too long delayed is justice denied*” diyerek bahsetmiştir. https://www.africa.upenn.edu/Articles_Gen/Letter_Birmingham.html, (28.04.2023).

²⁰⁸ Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 249.

²⁰⁹ A. Şeref Gözübüyük - Feyyaz Gölcüklü, *a.g.e.*, s. 302-303.

güvence altına alındığı taraf devletler açısından m. 6/1’de yazılı olan haklar yerine getirilmek zorundadır. Aksi halde Sözleşmeye aykırılık ile hak ihlallerinin yaşanması da kaçınılmaz olacaktır.

Yargılamadaki gecikmelerin giderilmesi neticesinde davaların makul sürede sonuçlanmasının, adalete güven duygusunun gelişmesi için gerekli olduğu ifade edilmektedir. Yargılamaların zamanında sonuçlanmaması, kişilerde bir adaletsizlik duygusunun oluşmasına neden olabileceği gibi yargılamanın aceleyle görülmesinin de adaletsizlik getirebileceği belirtilmiştir. Sürecin uzamasıyla özellikle yoksul olan bireylerin haklarını aramaktan çekinebileceği gibi haksız tarafın ise cesaretlenme ihtimali mevcuttur²¹⁰.

Sözleşme m. 6/1’e göre yargılamanın makul süre içinde görülmesi, medeni hukuka ilişkin bir hak ya da isnat edilen bir suç nedeniyle yargılamanın tarafı olunması ile başlayan sürecin, en kısa zamanda tamamlanması ve kişinin yaşadığı bu durum nedeniyle ortaya çıkan mağduriyetinin en hızlı şekilde çözümlenmesinin teminatıdır. Makul süre medeni hukuk davalarında davanın görülmesine başlanması ile başlar, ceza yargılaması açısından ise suç isnadının yapılması ile başlar ve kararın kesinleşmesiyle de bitmiş olur²¹¹.

Buna göre AİHS m. 6 ile düzenlenen adil yargılanma hakkının kapsamında yer alan haklar içinde en önemlilerinden biri “*yargılamanın makul sürede bitirilmesi*” ilkesidir. Yargılamanın adil olmasından söz edebilmek için öncelikle makul olan bir süre içerisinde görülmesi gerekmektedir. Toplumda bireylerin yargı erkine ve adalete olan güvenlerinin korunabilmesi adına hak sahiplerine haklarını teslim etmek gerektiği kabul edilmektedir. Bu anlamda yargılamanın makul sürede bitirilmesi hususu son derece önemli bir ilke olarak görülmektedir²¹². Uygulamada yargılamaların uzun yıllar

²¹⁰Mustafa T. Yücel, “Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematiği”, *TBB Dergisi*, 2015, Sayı 117, s. 42.

²¹¹Cüneyd Altıparmak, *a.g.m.*, s. 248.

²¹²M. Serhat Kaşıkara, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *TBB Dergisi*, Sayı 84, 2009, s. 243.

devam etmesi nedeniyle makul sürelerin aşıldığı görülmekte ve bu durumun yargılamaların adil bir şekilde görülmesine engel olduğu bilinmektedir.

Devletin ödevlerinden biri yargıya olan güveni sağlamak ve bunu devam ettirmektir. Aynı zamanda devletin bu ödevi gecikmeksizin yerine getirmesi gerektiği kabul edilmektedir. Ancak makul süre içerisinde görülmeyen yargılama neticesinde bir taraf istediği hakları elde etmiş olsa dahi bu hakkını tam olarak elde edememiş olacak veyahut da bu gecikme sebebiyle zarar görecektir²¹³.

AIHM kararlarına göre bir yargılamada makul sürenin aşılması ile ilgili inceleme yapılırken davanın niteliğine, başvurunun tutumuna, adli ya da idari makamların tutumları ile başvuran kişinin yitirmiş olduğu ya da olacağı haklara göre karar verileceği ifade edilmektedir²¹⁴. AIHM'in yargılamaların makul süre içinde görülmediğine dair kendisine yapılan başvuruları incelerken göz önünde bulundurduğu bu kriterlerin detayları ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkı ve isteğinin amacı, bir yargılama sebebiyle uzun süre yargılamanın bir unsuru olan tarafların maruz kalacakları maddi manevi baskılardan ve sıkıntılardan korunmalarını önlemek olarak tanımlanmaktadır. Uyuşmazlıkların çözülmesi için gereken süreyi uzatıp, yargılama faaliyeti sonucunda elde edilecek hükmü faydasız kılacak bir yargılama, adaletin yerine getirilmesi adına etkili ve güvenli bir yol olmaktan uzaklaşacaktır. Yargılamaların makul sürede çözülmesi isteği her ne kadar önemli olsa da uyuşmazlığın çözümü için gereken özeni göstermek de bir o kadar önemlidir. Bu nedenle yargılamada geçen sürenin makul olup olmamasına ilişkin olarak, her bir başvurunun büyük bir dikkat ve özenle değerlendirilerek karar verilmesi gerekmektedir²¹⁵.

²¹³Hakan Pekcanitez, "Medeni Usul Hukukunda Yeni Bir Yargılanmanın Yenilenmesi Sebebi", 75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı, TBB Yayını, 2004, s. 532.

²¹⁴Cüneyd Altıparmak, *a.g.m.*, s. 249.

²¹⁵Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 71.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda²¹⁶; “...*Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, yargısal makamlar başta olmak üzere kamusal makamların konuya gereken özenle yaklaşp yaklaşmadıklarını ve ilgili tüm menfaatleri gözetip gözetmediklerini değerlendirmek durumundadır...*” şeklinde bir açıklama ile hem yargılama makamlarının hem de kamu makamlarının yargılamalar bakımından gereken özeni göstermeleri gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Bireysel başvuru yolunu izleyen bireyler, iç hukukta uzun yıllar süren yargılamalar neticesinde makul sürede yargılanma haklarının ihlal edilmesi iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurarak, başvuruya konu olay nedeniyle ortada bir hak ihlali olduğu hususunu çözüme kavuşturmak isterken aslında bireysel başvuru ile de belli bir süre geçirmiş olurlar. Yargılamanın ilk derece, istinaf ve temyiz mahkemelerinde uzun sürmesi neticesinde mağdur oldukları yetmezmiş gibi Anayasa Mahkemesi karşısında ve AİHM incelemesi sırasında da bu anlamda bir süre geçtiği için mağduriyetlerinin devam ettiğini ifade edebiliriz. Ancak yine de salt yargılamanın kısa sürmesi için niteliksiz kararlar verilmesinin önüne geçilmesi adına, mahkemelerin her bir somut olaya gerektiği özeni göstermeleri gerekmektedir.

1.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Amacı

Davaların makul sürede görülmemesi ile yargılamanın taraflarının yargı mekanizmasına olan güveni sarsılmakta ve bu durumun özellikle yargılamanın gecikmesinde menfaati olan tarafa cesaret verdiği kabul edilmektedir. Devletin görevi ise yargıya olan güveni yeniden tesis etmek ve bu ödevini geciktirmeden yerine getirmek olmalıdır. Makul süre içerisinde görülmeyen bir yargılama nedeniyle, bir taraf yargılama sonucunda hak elde etmiş olsa dahi bu hak ya tam olarak elde edilememiş olacaktır ya da mevcut gecikme dolayısıyla zarar görecektir. Bununla

²¹⁶Anayasa Mahkemesi, 01.11.2023, *Yasemin Pelenk ve Diğerleri*, B. No: 2017/33865, §57, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/33865>, (12.10.2024).

birlikte yargılamalar makul süre içerisinde sonuçlanmadığı takdirde, kişilerin zorla hak elde etme şeklinde yasal olmayan yollara başvurabileceği ifade edilmektedir²¹⁷.

Adil yargılanma hakkı konusunda bahsetmiş olduğumuz üzere, makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının bir unsurudur. Hukuki alt yapısı olmasına rağmen bu hakkın medeni yargılamalar bakımından her zaman gerçekleştiği söylenemez. Üstelik sadece medeni yargı açısından değil, ceza yargısı ve idari yargı açısından da bireysel başvuru ile Anayasa Mahkemesi ve AİHM'e yapılan başvurularda en çok konu edilen haklardan birini makul sürede yargılanma hakkı oluşturmaktadır²¹⁸.

AİHM, makul sürede yargılanma hakkının amacını açıklayan örnek kararda²¹⁹; tutuklanan ya da göz altına alınmış olan herkesin makul bir süre içinde yargılanma veya tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılma hakkına sahip olacağına ilişkin bir açıklama yapılmış ve yine aynı kararda bu hükmün, yargılamanın tüm tarafları için geçerli olduğu söylenerek amacının da kişileri aşırı usul gecikmelerine karşı korumak olduğuna, özellikle ceza yargılamasında suç isnadı altındaki bir kişinin kendi akıbeti hakkında çok uzun bir süre belirsiz bir şekilde kalmaması için getirildiğine vurgu yapılmıştır.

Bir başka AİHM kararında²²⁰; bir devletin yargı sisteminin, Sözleşme m. 6/1'deki makul süre gereklilikleri açısından yetersiz olması halinde, yargılamaların aşırı uzun sürmesinin önüne geçebilmek için yargılamanın hızlandırılmasını amaçlayan bir çözümün en etkili çözüm olduğu belirtilmektedir. Böyle bir çözümün, sadece tazminata hükmedilmesi şeklinde getirilen çözüme göre daha fazla avantaj sağladığı ve yargılamada olabilecek ardışık ihlallerin meydana gelmesini de önlediği vurgulanmıştır.

²¹⁷Hakan Pekcanitez, *a.g.m.*, s. 41.

²¹⁸Süha Tanrıver, *a.g.e.*, s. 436.

²¹⁹AİHM, 1969, *Case of Stögmüller/Austria*, Application No: 1602/62, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57582%22%5D%7D>, (08.12.2021).

²²⁰AİHM, 2012, *Case of Komanický/Slovakia*, Application No: 40437/07, §64, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-111402%22%5D%7D>, (10.02.2025).

Yargılamaların ne kadar uzun süreceğinin bilinmesi mümkün değildir. Ancak bir yargılamanın makul olmayan süreler boyunca devam etmesi kabul edilemez. Zira böyle bir durumda kişi yargılamanın sonucunda haklı kabul edilse dahi devam eden yargılama esnasında davasının nasıl sonuçlanacağını bilmeden endişe içerisinde yaşayacaktır. Şayet ortada bir ceza yargılaması mevcutsa ve kişi eğer bir suç ile itham ediliyorsa, bu durumda davası makul sürede sonuçlanmayan kişinin toplumdan dışlanması bile söz konusu olabilecektir. Tüm bu nedenlerden dolayı yargılamaların makul süre içerisinde ve titizlikle görülmesi gerekmektedir.

Makul sürede yargılanma hakkının getirilmesiyle davaların mahkemeler önünde sürüncemede kalmaması ve bu hakkın mümkün olan en erken şekilde tesisiyle adaletin sağlanması amaçlanır. Bu nedenle herkes davasının niteliğine göre yargılama makamlarından makul sürede yargılanmayı talep etme hakkına sahiptir²²¹.

1.3. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Hukuki Niteliği

AİHS’te adil yargılanma hakkında getirilen güvence ile yargılamaların makul süre içerisinde sona erdirilmesi bir yükümlülük olarak m. 6/1’in bir parçası haline gelmiştir²²². Anayasa m. 141/4’te; “*Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.*” hükmüyle, davaların mümkün olan en hızlı şekilde sonuçlandırılması görevinin yargılama makamlarına verildiğine vurgu yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda²²³; “*Somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil olup, ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle*

²²¹Gökhan Çayan, *a.g.e.*, s. 90-91.

²²²Sibel İncoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 370.

²²³Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.03.2024, *Ahmet Çelik*, B. No: 2020/39870, §18, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/39870>, (17.10.2024).

sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa'nın 141. maddesinin de, Anayasa'nın bütünselliği ilkesi gereği, makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır.” diyerek makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla kendisine getirilen bir başvuruyu değerlendirirken, Anayasanın bütünselliği ilkesi gereği m. 141'in de dikkate alınması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir pilot kararında da²²⁴; “*Yargılama sürecinin uzamasında yetkili makamlara atfedilecek gecikmeler, yargılamanın süratle sonuçlandırılması hususunda gerekli özenin gösterilmemesinden kaynaklanabileceği gibi yapısal sorunlardan ve organizasyon eksikliğinden de ileri gelebilir. Anayasa'nın 36. ve 141. maddeleri devlete, hukuk sisteminin -yargılama makamlarının davaları makul bir süre içinde karara bağlama yükümlülüğü de dâhil olmak üzere- adil yargılanma hakkının güvencelerini yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi sorumluluğunu yüklemektedir. Devlet, yargılama sisteminde çözüm bekleyen uyuşmazlıkların ve davaların makul sürede sonuçlandırılması için gerekli tüm tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, hukuk sisteminin adil yargılanma hakkının temel güvencelerini yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi sorumluluğunun bir görünümüdür.*” denilerek yargılamaların makul sürede görülmesi için devletin gereken tüm tedbirleri almakla yükümlü olduğunun altını çizmiştir ve bu konuda pilot karar usulünü uygulamaya geçirmiştir. Bir sonraki başlıkta bu usulden daha detaylı bahsedileceği için burada bahsedilmeyecektir.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 30 ile; “*Hâkim yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür.*” hükmü getirilerek yargılamaların makul sürede tamamlanması adına bir düzenleme yapılmıştır. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu²²⁵ m. 190/1'de; “*Duruşmaya, ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verilir. Ancak, zorunlu hâllerde davanın makul sürede sonuçlandırılmasını olanaklı kılacak*

²²⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 05.07.2022, Nevriye Kuruç, B. No:2021/58970, §68, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, (17.10.2024).

²²⁵R.G.:04.12.2004, S. 25673.

surette duruşmaya ara verilebilir.” şeklinde bir düzenleme getirmiştir. Buradan, zorunlu haller dışında yargılamaların ara verilmeden makul süre içerisinde tamamlanmasının amaçlandığını ifade edebiliriz. Ayrıca makul sürede yargılanma hakkını mevzuatta düzenlendiği üzere yargılama makamları açısından bir yükümlülük olarak ifade edebiliriz.

Sözleşmenin 6. maddesi, usul işlemlerinin belirlenmesine dair ulusal mevzuatta öngörülen sürelerden bağımsızdır. Bu yönüyle ulusal mevzuatta öngörülen bir sürenin ihlal edilmiş olmasıyla m. 6’nın da ihlal edildiği sonucuna varılmamalıdır. AİHM’in içtihatlarıyla, belirli dava türleri için belirli süreler öngörülmemiştir. Her olay kendine özgü olgular bakımından incelenerek karar verilmektedir. Makul sürede yargılanma hakkı hem ceza hem de hukuk yargılamaları açısından geçerlidir²²⁶.

Makul sürede yargılanma hakkının iç hukuktaki karşılığının usul ekonomisi ile açıklandığı belirtilmektedir. Bu anlamda Mahkeme tarafından devletlere yüklenen görevin amacı şu şekilde açıklanmaktadır; bütün hak arayan kişiler için geçerli olan bu hükümle, kişileri yargılamanın sürüncemede kalmasına karşı koruyarak, özellikle ceza yargılamalarında suç ithamı altındaki kişilerin uzun süreler boyunca davanın nasıl sonuçlanacağı endişesiyle yaşamasının önüne geçmektir²²⁷. AİHM içtihatlarında ortaya konulduğu üzere, makul sürede yargılanma hakkının gereğinin yerine getirilmesi, hem yargı makamları hem de devlete yüklenen yükümlülüklerin yerine getirilmesiyle mümkündür.

Makul süre, davaların her ne olursa olsun çabuk sonuçlanmasını amaçlayan bir ilke değildir. Eğer bu ilke ile amaçlanan husus bu olsaydı, yargılama sonunda verilen kararın doğru olmasından feragat edilmesi düşüncesi gündeme gelecekti. Ancak davanın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması için hukuka ve hakkaniyete uygun bir yargılamadan ödün verilemez. Zira yargılamanın hızlı olması kadar yapılan yargılama

²²⁶Dovydas Vitkauskas - Grigory Dikov, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulamaları İçin El Kitabı, 2. Baskı, MRK Baskı, 2018, s. 117.

²²⁷Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 371-372; Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m.*, s. 213.

faaliyeti sonucunda verilecek kararın adil olması da önemlidir. Buna bağılı olarak hukuk devleti ilkesiyle gerçek hukuki korunmanın ve uyuzmazlık konusunun makul süre içinde tamamlanması beklenmektedir. Nitekim bazı davaların makul sürede bitirilememesiyle taraflardan biri veya her ikisi de zarar görecektir. Örneğın enflasyonun yüksek olması nedeniyle para değerinde meydana gelen azalma ancak enflasyona uygun bir faiz ile giderilebilecektir²²⁸.

AİHS'e taraf devletler, Sözleşmede yer alan adil yargılanma hakkı ve dolayısıyla makul sürede yargılanma hakkını etkin şekilde uygulayacaklarını taahhüt etmekle birlikte bunun için gereken kanuni zemini hazırlamaları gerekmektedir. Bir başka deyişle yargılamada makul sürenin açılmaması adına ulusal hukukta gerekli düzenlemelerin yapılması gerekir. Zira yukarıdaki örnekte olduğu gibi enflasyon karşısında zarar gören kişilerin yalnızca süre bakımından mağdur olmaları yetmezmiş gibi mülkiyet haklarının zarar görmesi durumu da ortaya çıkacaktır.

2. AİHS VE TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKINA İLİşKİN DÜZENLEMELER

2.1. AİHS' de Yer Alan Düzenlemeler

Sözleşme m. 6/1'de yer alan makul sürede yargılanma hakkının getirmiş olduğu ykmllk, hem medeni hak ve ykmllklere yönelik uyuzmazlıklar bakımından hem de bir suç isnadı hakkında görülen yargılamalar açısından baėlayıcıdır²²⁹. AİHM'e göre Sözleşme m. 6/1 ile, devletleri kendi sistemlerini fıkrada yer alan güvenceleri yerine getirmek üzere düzenlemeler yapmaya mecbur kılmaktadır²³⁰. Konuyla ilgili bir AİHM kararına gre²³¹; 6. maddenin 1. fıkrası

²²⁸Hakan Pekcanıtez, *a.g.m.*, s. 43; Gökhan ayan, *a.g.e.*, s. 92.

²²⁹Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 371.

²³⁰A. şeref Gözübüyük – Feyyaz Gölcüklü, *a.g.e.*, s. 303.

²³¹AİHM, 1993, *Case of Bunkate/The Netherlands*, Application No:13645/88, ř23, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22bunkate%22%5D,%22documentcollecti>

herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.” Bununla birlikte AİHS m. 6 ile düzenlenen adil yargılanma hakkı yargılama boyunca güvence sağladığı için m. 13 ile düzenlenen etkili başvuru hakkı açısından da kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Konuyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesinin pilot karar uygulamasından bahsetme zorunluluğu doğmaktadır. 12.07.2012 tarih ve 28351 sayılı Resmi Gazete’de²³⁵ yayımlanan Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü (İçtüzük) m. 75 ile Pilot Karar Usulü getirilmiştir. Anılan maddeye göre; *“Bölümler, bir başvurunun yapısal bir sorundan kaynaklandığını ve bu sorunun başka başvurulara da yol açtığını tespit etmeleri ya da bu durumun yeni başvurulara yol açacağını öngörmeleri hâlinde, pilot karar usulünü uygulayabilirler.”* Bahse konu karara göre, Anayasa Mahkemesinin pilot karar usulüne geçişiyle birlikte tespit edilen yapısal bir sorunun, başka davalara neden olduğu veya olabileceği durumlarda, verilen pilot karar ile, benzer nitelik taşıyan davalar idari merciler tarafından bu ilkeler nezdinde çözümlenir. Pilot kararla birlikte, benzer nitelik taşıyan davaların ertelenmesine karar verilebilir. Bu durumda ilgililer erteleme kararı hakkında bilgilendirilir. Gerekli görüldüğünde bölüm tarafından ertelenen başvurular gündeme alınarak karara bağlanabilir.

Ancak Anayasa Mahkemesince bu yetki 2019 yılına kadar kullanılmamıştır. Mahkemece verilen ilk pilot karar, idare tarafından verilen sınır dışı kararına karşı gidilecek etkili başvuru yolu olmadığı iddiasını ele alan Y.T. başvurusu olarak kabul edilmektedir. Anayasa Mahkemesinin kararında²³⁶ şu şekilde bir açıklama yapılmıştır; *“Etkili başvuru hakkı; anayasal bir hakkının ihlal edildiğini ileri süren herkese, hakkın niteliğine uygun olarak iddialarını inceletebileceği makul, erişilebilir, ihlalin gerçekleşmesini veya sürmesini engellemeye ya da sonuçlarını ortadan kaldırmaya (yeterli giderim sağlama) elverişli idari ve yargısal yollara başvuruda bulunabilme imkânı sağlanması olarak tanımlanabilir.”*

²³⁵R.G.: 12.07.2012, S. 28351.

²³⁶Anayasa Mahkemesi Kararı, 30.05.2019, Y.T., B.No: 2016/22418, §47, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418?Dil=tr>, (14.10.2024).

Karara konu edilen başvuruda, başvuru, ülkesine geri gönderilmesi halinde dini inancı ve politik görüşü nedeniyle ülkesinden kaçmış olmasından ötürü maddi ve manevi bütünlüğünün zarar göreceği iddiasıyla ve idari yargıdaki davaların sınır dışı etme işlemini kendiliğinden durdurma yetkisinin olmaması sebebiyle ve bireysel başvuru dışında etkili bir yargı yolu olmadığı gerekçesiyle başvuruda bulunmuştur. Başvurucu İktüzük m. 73 uyarınca sınır dışı işleminin yürütmesinin durdurulması talebinde bulunmuş ve Bölüm tarafından bu talebi kabul edilerek işlemin durdurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca Bölüm tarafından İktüzük m. 75/2 uyarınca pilot karar usulünün re'sen başlatılmasına ve İkinci Bölüm tarafından başvurunun konusu gereği Genel Kurula sevk edilmesine dair karar verilmiştir.

Mahkemeye göre söz konusu pilot karara konu olayda²³⁷; “...somut davada ortaya çıkan durum, idare mahkemesinin uygulamasından veya mevzuatı yanlış yorumlamasından değil 6458 sayılı Kanun’un 53. maddesinin (3) numaralı fıkrasında yapılan değişiklikten kaynaklanmaktadır. Bu değişikliğin Anayasa’nın 17. maddesinin birinci ve üçüncü fıkralarında güvence altına alınan yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı, bu haklarla bağlantılı olarak 40. maddesinde güvence altına alınan etkili başvuru hakkı ile Anayasa Mahkemesinin bu konudaki yerleşik içtihatlarıyla uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır.” Mahkeme bu ifade ile 6458 sayılı Kanun’un²³⁸ m. 53/3 fıkrasında yapılan değişiklik sebebiyle ortaya çıkan durumun Anayasa m. 17 ile hüküm altına alınan yaşam hakkı ve kötü muamele yasağı ve Anayasa m. 40 ile güvence altına alınan etkili başvuru hakkı ile Anayasa Mahkemesinin bu konuda ortaya koyduğu yerleşik içtihatlarıyla bir uyumsuzluk oluşturması sebebiyle ortada bir yapısal sorun olduğunu belirlemiştir.

Ayrıca Mahkeme yine aynı kararda; “Başvuru, 6458 sayılı Kanun’un 53. maddesinde yapılan değişiklikten sonra Anayasa Mahkemesi’ne yapılan ilk başvuru özelliğini taşımaktadır. Bu başvuruyu takiben aynı mahiyette 8/4/2019 tarihi itibarıyla

²³⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 30.05.2019, Y.T., B.No: 2016/22418, §60, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418?Dil=tr>, (16.10.2024).

²³⁸R.G.: 11.04.2013, S. 28615.

1.545 başvuru daha yapılmış olup her geçen gün yeni başvurular yapılmaya devam etmektedir. Yukarıda gerekçeleri belirtildiği üzere bu başvuruların mevzuat değişikliğine bağlı yapısal bir sorundan kaynaklandığı tartışmasızdır. Nitekim bu gerekçeyle 12/6/2018 tarihinde İçtüzük'ün 75. maddesi uyarınca pilot karar usulünün başlatılmasına karar verilmiş ve somut dosya bu konuda yapılan ilk başvuru olması nedeniyle pilot dava olarak belirlenmiştir.” şeklinde bir açıklama ile bahse konu başvuruda pilot karar usulünü uygulamasının gerekçesini de ifade etmektedir.

AİHS m. 6'da düzenlenen adil yargılanma hakkının, yargılama boyunca ileri sürülen tüm hak ve özgürlükler açısından güvence sağlaması nedeniyle m. 13'te yer alan etkili başvuru hakkını da kapsadığı belirtilmektedir²³⁹. Dolayısıyla AİHS m. 13 ile güvence altına alınmış olan etkili başvuru hakkının, 6. maddeyi destekler şekilde hakların ve özgürlüklerin kullanılmasında etkin koruma sağlayan bir diğer hak olarak görülmesi son derece doğaldır.

AİHS m.13'e göre herkes, Sözleşme'de yer alan bir hakkının ya da özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasıyla etkili bir başvuru hakkına sahiptir. Diğer bir ifade ile Sözleşmenin bu maddesi, Sözleşmede düzenlenen hak veya özgürlüklerine müdahalede bulunulduğu iddiasına sahip herkese başvuru hakkı tanımaktadır. Bu anlamda maddede bahsedilen “ulusal bir merci”den sadece yargı makamı anlamı çıkmamalıdır. Burada bahsedilen ulusal merci kavramından idari bir makama başvurunun da mümkün olabileceğini belirtebiliriz²⁴⁰.

AİHM tarafından verilen *Klass and Others/Germany* kararında²⁴¹; Sözleşme m. 13 hükmünün lafzî yorumunda, bir kişinin sadece ihlal meydana geldiğinde ulusal bir çözüme hak kazandığı anlamı çıkarılsa dahi eğer kişi öncelikle bu türden bir makama

²³⁹Esra Bahar, *a.g.m.*, s. 264.

²⁴⁰Ayşe Özkan Duvan, “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 68, Sayı 1, 2019, s. 303.

²⁴¹AİHM, 1978, *Case of Klass and Others/Germany*, Application No:5029/71, §§64-69, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20KLASS%20AND%20OTHERS%20v.%20GERMANY%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57510%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20KLASS%20AND%20OTHERS%20v.%20GERMANY%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57510%22]}}), (28.10.2024).

şikayette bulunmazsa ulusal bir makam önünde ihlali tespit edemeyecektir. Mahkeme, verilmiş bir karar nedeniyle Sözleşme m. 13'e göre bir ihlal iddiası ileri sürüldüğü zaman, bireylerin hem iddiasını karar bağlamak hem de eğer mümkünse tazminat elde etmek için ulusal bir makam önünde bir çözüme sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Mahkemeye göre m. 13'te atıfta bulunulan otorite her zaman bir yargı otoritesi olmayabilir.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararda²⁴²; “*Anayasa’nın 36. maddesi ve Sözleşme’nin 6. maddesi uyarınca, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıkların makul sürede karara bağlanması gerekir. Hukuk sisteminde yer alan mevzuat hükümleri gereğince “kamu hukuku” alanına dâhil olan, ancak sonucu itibarıyla özel nitelikteki haklar ve yükümlülükler üzerinde belirleyici olan uyuşmazlıkları konu alan davalar da, Anayasa’nın 36. maddesi ve Sözleşme’nin 6. maddesinin koruması kapsamına girmektedir. Bu anlamda, belirtilen düzenlemelerde yer verilen güvenceler, başvurunun haklarına zarar verdiği iddia edilen idari bir kararın iptali talebiyle açılan davalara da uygulanacaktır.*” açıklaması ile kamu hukuku alanını ilgilendiren uyuşmazlıklara karşı yapılan taleplerin de AİHS m. 6 kapsamında olduğuna dikkat çekmektedir.

AİHM’in vermiş olduğu De Geouffre de la Pradelle/France kararında²⁴³; başvurunun yetkililerin çıkarları ile kendi çıkarları arasında adil bir denge kurmasını sağlamaya yardım edecek tutarlı bir sistem bekleme hakkı olduğu, başvurunun mülkiyet hakkına doğrudan müdahalede bulunan bir idari eyleme itiraz edebilmesi için açık, pratik ve etkili bir fırsatı olması gerektiğine dair vurguda bulunarak, önündeki davada iç hukukun karmaşık olması nedeniyle başvurunun etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

²⁴²Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.11.2013, Selahattin Akyıl, B. No: 2012/1198, §44, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1198>, (10.02.2025).

²⁴³AİHM, 1992, *Case of De Geouffre de la Pradelle/France*, Application No: 12964/87, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20DE%20GEOUFFRE%20DE%20LA%20PRADELLE%20v.%20FRANCE%22%22\].%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57778%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20DE%20GEOUFFRE%20DE%20LA%20PRADELLE%20v.%20FRANCE%22%22].%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57778%22]}), (16.10.2024).

AİHM'in vermiş olduğu bir başka karara²⁴⁴ göre; “...Böyle bir eksiklik Sözleşme’nin 13. maddesinin ihlali anlamına gelir. Bu maddeye göre; “Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlal fiili resmi görev ifa eden kimseler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış da olsa, durumun düzeltilmesi için ulusal bir makama başvurma hakkına sahiptir.”

AİHM’e göre, makul sürede yargılanma hakkına dair yapılan ihlallerin bu kadar fazla olması, hukuk devleti ilkesi açısından da tehlike arz edecek bir seviyede kabul edilmektedir²⁴⁵. Bu yönüyle Sözleşme m. 13’te düzenlenen etkili başvuru yolu açısından da ihlaller oluşmaktadır. AİHM, dokuz yılı aşkın bir süre devam eden bir ceza yargılamasını incelediği Kudla/Polonya davası²⁴⁶ ile makul sürede yargılanma hakkı bakımından ihlal kararı vermiş olup, aynı zamanda yargılamanın uzun sürmesine de vurgu yaparak etkili bir iç hukuk yolu bulunmadığı hususundaki iddiayı da ayrı bir inceleme konusu yapmıştır. Mahkeme buradaki değerlendirmesiyle m. 6 kapsamındaki adil yargılanma hakkının kapsamının daha geniş olduğunu ileri sürerek, aynı olaylara dair bir de m. 13’e göre inceleme yapılmasına gerek olmadığı şeklinde daha önce vermiş olduğu ilkesel kararını makul sürede yargılanma hakkı kapsamında yapılan başvurular anlamında değiştirmiştir. Böylece devletler açısından bakıldığında medeni hak ve yükümlülöklere ilişkin davalar ile suç isnadına yönelik davalar için uzun süreli yargılamaların hızlanması adına etkili bir hukuk yaratılması bakımından pozitif yükümlölük getirdiğı ifade edilmektedir²⁴⁷.

²⁴⁴AİHM, 1998, *Case of Kaya/Turkey*, 22729/93, §97, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22kaya%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58138%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22kaya%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58138%22]}), (12.10.2024).

²⁴⁵Dovydas Vitkauskas - Grigoriy Dikov, *Protecting the Right to a Fair Trial under the European Convention on Human Rights*, 2. Edition, Council of Europe press 2017, s. 107.

²⁴⁶AİHM, 2000, *Case of Kudla/Poland*, Application No: 30210/96, [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22kudla%20poland%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58920%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22kudla%20poland%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58920%22]}), (08.12.2021).

²⁴⁷Dovydas Vitkauskas - Grigoriy Dikov, *a.g.e.* s.107.

AİHM, Boddaert/Belgium kararında²⁴⁸; m. 6 yargılamanın hızlı bir şekilde bitirilmesi gerektiğini söylese de aynı zamanda adaletin uygun bir şekilde uygulanması için genel bir ilke ortaya koymaktadır. Bu anlamda bir cinayet davasına ait bir başvuruda mahkemenin altı yıl üç aya yakın bir süre açısından ihlal olmadığına dair bir karar verdiği görülmektedir.

AİHS m. 6 ile güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkının Sözleşmenin temel maddesi olarak kabul edilebileceğine ilişkin görüşler mevcuttur. 5. ve 8. maddelerle beraber içerik olarak Sözleşmenin en kapsamlı maddelerinden biri olarak düzenlenmiştir. Zira bu maddede yargılamanın genel ilkelerinin dışında ceza yargılamalarına ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verildiği ifade edilmektedir²⁴⁹. Ceza yargılamalarına ilişkin makul süre ihlallerinin incelenmesi bakımından da yine AİHS m. 6 kapsamında değerlendirme yapılması gerekmektedir.

2.2. 1982 Anayasası’nda Makul Süreye İlişkin Düzenlemeler

Makul sürede yargılanma hakkı, Anayasa m. 36’da bahsedilen adil yargılanma hakkının bir parçası olarak görülmekle birlikte güvence altına alınmıştır²⁵⁰. Buna göre maddede; *“Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.”* denilmiş ve AİHS’le güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkı m. 36 metninde yapılan değişikliklerle; *“03/10/2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanunun 14’üncü maddesiyle bu fıkra “savunma” ibaresinden sonra gelmek üzere “ile adil yargılanma” ibaresi eklenmiştir.”*²⁵¹ şeklinde Anayasamız AİHS’le uyumlu hale getirilmiştir.

²⁴⁸ AİHM, 1992, *Case of Boddaert/Belgium*, Application No: 12919/87, §§39-40, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22Boddaert/Belgium%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57768%22%5D%7D> (25.12.2021).

²⁴⁹ Hüseyin Turan, *a.g.m.*, s. 216.

²⁵⁰ Sibel İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 276.

²⁵¹ R.G.: 17.10.2001, S. 24556, m. 14.

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa m. 36'nın değiştirilmesine ilişkin talep, T.B.M.M. Anayasa Komisyonu Raporu²⁵² olarak sunulmuş olup, Anayasa Komisyonunun 21.09.2001 tarih ve 13 sayılı kararı ile oybirliğiyle kabul edilmiştir. Anılan raporda, yapılan değişikliklere ilişkin gerekçe olarak 1982 Anayasasının uygulamada olduğu süreçte ortaya çıkan ihtiyaçları gidermek, Avrupa Birliği'ne tam üyelik için gereken ekonomik ve siyasi gereklilikleri karşılamak, kamuoyundaki beklentiler ile çağdaş, demokratik standartları ve evrensel normları karşılayan, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerini ön plana çıkaran bir Anayasa geliştirmek adına yapıldığından bahsedilmektedir.

Aynı zamanda Anayasa 141. maddenin son fıkrasında “*davaların mümkün olan suretle sonuçlandırılmasını*” yargı organının görevleri içinde saymaktadır. Bununla birlikte Anayasa m. 141, yargılamanın basit, ucuz ve çabuk gerçekleşmesi adına devletin gereken tedbirleri alması gerektiğine de vurgu yapmıştır.

Anayasa Mahkemesine taşınan bir davada²⁵³, başvurucunun iş kazası geçirmesi sonucu 16.10.2001 yılında açmış olduğu davada, SGK tarafından sürekli iş göremezlik derecesi tespitine ilişkin sağlık kurulu kararı 12.08.2015 yılında verilmiştir. Zararın kesin olarak tespiti 26.05.2017 tarihinde yapılmıştır. Mahkeme, olayda gelişen bir durumun veya müstakbel bir zararın söz konusu olmaması nedeniyle zamanaşımı süresinin iş kazasının gerçekleşmiş olduğu tarih olan 18.10.2000 tarihinden başlatılmasını ve bu nedenle başvurucunun ıslah tarihinde zamanaşımı süresini geçirmiş olması gerekçesiyle maddi tazminat yönünden davanın kısmen kabulüne karar vermiştir. Ancak İstinaf Mahkemesince; zamanaşımının failin ve zararın öğrenildiği tarihten itibaren başladığını ve sürekli iş göremezlik oranı tespitinin

²⁵²21. Dönem 3. Yasama yılına ait Anayasa Komisyonu Raporu, https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/57ea6c72-382a-4bc5-a133-bad1d36b6d72.htm?TSPD_101_R0=08ffcef486ab2000daceaf0254e0cf1cb13f0eca28a631c83001aceba5145182baacbb73e6ebcc040816192505143000eca64487149b6b99c83cbff66a0b51f83e100034406f921f582ef5ebfca419c36d73fc64a8497e26d2f63137cb4f7093, (28.10.2024).

²⁵³Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.03.2024, Ahmet Kartalkuş, B.No: 2019/39635, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/39635>, (17.10.2024).

SGK'nın tespit süreci nedeniyle 2015 yılında belirlenmiş olmasının bu sonucu değiştirmeyeceği gerekçesiyle maddi tazminatın kaza tarihinden itibaren işletilecek yasal faiz oranıyla davalılardan tahsiline karar verilmesi gerektiğine dair karar verilmiştir. Başvurucunun meslekte kazanma gücü kaybına ilişkin raporun dava tarihinden 13 yıl 9 ay sonra verildiği ve tazminat miktarına ilişkin raporun ise 15 yıl 7 ay sonra düzenlendiği görülmüştür.

Başvurucu olayı Anayasa Mahkemesine taşımıştır ve Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararda²⁵⁴; *“Somut başvuruda başvurunun dava tarihi itibarıyla davaya konu tazminat miktarını tespit edebilmesinin mümkün olmadığı, tazminat tutarının ancak bilirkişi raporuyla belirlenebildiği ve bu raporun ise zamanaşımı süresinin geçmesine yol açacak şekilde olay tarihinden yaklaşık 16 yıl sonra alınabildiği gözetilmelidir. Üstelik başvurunun bu sürenin uzamasına yönelik bir kusuru da ortaya konulamamıştır. Başvurucunun zamanaşımı süresi dolmadan önce talep edeceği tazminat tutarını gerekirse uzman görüşü de alarak yaklaşık olarak belirleyebileceği şeklindeki bir yorum ise davanın sonunda aleyhe hükmedilebilecek yargılama giderleri de dikkate alındığında adaletin iyi yönetimi ilkesiyle bağdaşmayacağı gibi böylesine bir kabul, Anayasa'nın 141. maddesinin son fıkrasında öngörülen "Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir." şeklindeki hüküm ile de bağdaşmamaktadır.”* şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre başvurunun ele alınış biçimiyle, öncelikle başvurucudan meslekte kazanma gücü kaybı oranı ile davaya konu tazminat miktarını kendisinin tahmin edebilmesinin beklenmesi mümkün değildir. Böyle bir beklentinin mevcudiyeti aynı zamanda anılan kararda bahsedilen adaletin iyi yönetimi ilkesiyle de uyumsuzluk içermektedir.

Makul süre sebebiyle AİHM önünde Türkiye aleyhine ihlal kararı ile sonuçlanan pek çok dava olmuştur. Bunun dışında Anayasa Mahkemesinin, yapılan bireysel başvurularda bir norm denetimi yapmayıp yalnızca somut olay açısından

²⁵⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.03.2024, Ahmet Kartalkuş, B.No: 2019/39635, §21, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/39635>, (17.10.2024).

makul sürenin aşıp aşılmadığıyla ilgili bir denetim gerçekleştirmesi ile adil yargılanma hakkını düzenleyen Anayasa m. 36 ile özel bir güvence getiren m. 141'i beraber yorumlamak suretiyle önüne gelen bir davanın makul bir sürede sonuçlanmadığı iddiasına dair bir karar verme olanağına sahip olduğu kabul edilmektedir²⁵⁵.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, Anayasa Mahkemesi, adil yargılanma hakkı ve dolayısıyla makul sürede yargılanma hakkına yönelik yaptığı değerlendirmelerde²⁵⁶ AİHS m. 6, Anayasa m. 36. ve m. 141 ile HMK m. 30'da düzenlenen usul ekonomisi ilkesine atıfta bulunmaktadır. Anayasa m. 19/7 ile düzenlenen “*Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır.*” şeklindeki ifadeye rağmen makul sürede yargılanma hakkının yalnızca tutuklu kişiler açısından bir hak olmadığını belirtmek gerekir²⁵⁷.

Anayasamız 148. maddenin 3. fıkrası ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunu düzenlemiştir. Maddede; “*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.*” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.

07/05/2010 tarih ve 5982 Sayılı Kanun m. 18 ile eklenen Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu usulü, madde gerekçesinde; “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmadığını araştırırken, ilgili ülkede bireysel başvuru kurumunun bulunup bulunmadığını da dikkate almakta ve*

²⁵⁵Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 279; Elif Aksoy, “Objektif Dava Birleşmesi”, *TBB Dergisi*, Sayı 117, Yıl 27, Mart-Nisan 2015, s. 228.

²⁵⁶Atıf yapılan Anayasa Mahkemesi kararında; 6100 sayılı HMK'nın “Usul ekonomisi ilkesi” başlıklı m. 30'a göre; “Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür.” denilerek uyumsuzlukların makul sürede çözülmesi yükümlülüğünü yargıca bırakmaktadır. Anayasa Mahkemesi Kararı, *Nesrin Kılıç*, 07.11.2013, B. No: 2013/772, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/772>, (03.05.2023).

²⁵⁷Veli Özer Özbek – Koray Doğan – Pınar Bacaksız, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 16. Baskı, Seçkin, Ankara 2023, s. 58.

bunu hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir hukuk yolu saymaktadır. Bu nedenle, bireysel başvuru müessesesinin getirilmesiyle, hak ihlallerine maruz kaldığını iddia edenlerin önemli bir bölümünün bireysel başvuru aşamasında, başka bir ifadeyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gitmeden önce, tatmin edilebilmesinin mümkün olabileceği ve böylece Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlâl kararlarında azalma olacağı değerlendirilmektedir.” şeklinde ifadelere yer verilmiştir. Madde gerekçesine göre, işlerliği olan bir bireysel başvuru sistemi getirilmesi halinde, hukukun üstünlüğü temelinde yer alan standartların yükseltileceği açıktır. Bununla birlikte, bireysel başvuru ile ülkemizde kişilerin temel hak ve özgürlükleri daha iyi şekilde korunacak olup, kamu organlarını Anayasa ve kanunlara uymaları konusunda zorlayacaktır.

Kişilere tanınan bireysel başvuru hakkı neticesinde, Anayasa Mahkemesine bu başvuruları inceleme ve karara bağlama görevi verilmiştir. Buna göre bireysel başvuru usulünün kabulüyle, hak ve özgürlüklerin korunması ve teminat altına alınması için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunu getirmenin yanı sıra AİHM tarafından yapılan yargılamalar sonucunda devlet aleyhine verilen ihlâl kararları nedeniyle tazminat ödemelerinin azaltılmasının hedeflendiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının amacının, tarafların yargılamanın uzun sürmesi nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi sıkıntılardan korunması olduğu ifade edilmektedir. Anayasa Mahkemesi de verdiği kararlarda²⁵⁸ bu duruma vurgu yapmaktadır. Yargılama sürecinin uzunluğu, hukuki uyuşmazlıkların çözümünde, sürecin uzaması ile çoğu zaman elde edilecek yararı ortadan kaldırarak adaletin yerine getirilmesindeki güvenilirliğe ve etkililiğe zarar verebilmektedir²⁵⁹.

Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların sayıca artmasıyla birlikte niteliksiz başvuruların sayısının da fazla olması, yapılan başvuruların makul sürede

²⁵⁸Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.01.2014, *Tevfik Yıldırım*, B. No: 2013/4701, §42, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4701>, (03.05.2023).

²⁵⁹Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 71.

sonuçlanmasını engellemektedir. Bir diğer deyişle başvuru sayısının fazlalığı nedeniyle kararların kalitesi de olumsuz yönde etkilenmektedir²⁶⁰.

Bu başlık altında kısaca değinmek istediğimiz son konu ise, 6216 sayılı “*Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulü Hakkında Kanun*”²⁶¹ m. 45/2 ile düzenlenen “*bireysel başvuru hakkı*”dır. Madde ile “*İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.*” şeklinde bir hüküm getirilmiştir. Bu Kanunla olağan kanun yollarını aşan bir ifade ile “*idari*” yolların da tüketilmesi hususundan bahsedilerek kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı hususu²⁶² gündeme gelebilecek ise de bu çalışmanın konusu bakımından bu konu üzerinde detaylıca durulmayacaktır. Burada üzerinde durmaya çalıştığımız nokta Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilmek için öncelikle kanun yollarının tüketilmesi şartının aranmasıdır. Ancak makul sürede yargılanma hakkı açısından bu anlamda bir istisna getirildiği söylenebilir. Bu konuya aşağıdaki bölümlerde daha detaylı olarak değinileceği için şimdilik buraya kadar yaptığımız açıklamalar ile yetineceğiz.

2.3. Medeni Usul Hukukunda Makul Süre

Medeni yargılamalar açısından makul sürede yargılanma hakkıyla, kişinin medeni hukuk kapsamında olan haklarına ilişkin içinde bulunduğu güvensiz durumun makul bir sürede ve adli bir karar ile sonuçlanması güvence altına alınmıştır. Bu durumun hem kişinin menfaati açısından hem de yasal kesinlik için gerekli olduğu ifade edilmektedir. Makul sürede yargılanma hakkının gereği gibi yerine getirilmesi, bireylerin yargıya olan güvenlerinin korunması açısından son derece önemlidir.

²⁶⁰Recai Akyel, “Bireysel Başvuru Yolu: Misyonu, Vizyonu ve Uygulanması”, *Adalet Dergisi*, Sayı 68, Yıl:149, 2022/1, s. 87.

²⁶¹R.G.: 03.04.2011, S. 27894.

²⁶²Hakan Sabri Çelikyay, “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 73, Sayı 1, 2015, s. 26-27.

Yargılamanın makul süre içinde bitirilmemesi, davanın gecikmesinde yararı olan taraflar açısından bir cesaret kaynağı olabileceği gibi hakkını korumak isteyen kişilerin de zamanla yargıdan kaçarak, haklarını yasal olmayan yollar aracılığı ile elde etme eğilimini ortaya çıkarabileceği ifade edilmektedir²⁶³. Bununla birlikte Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 30’da düzenlenen, “*Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür.*” hükmüyle getirilen makul süre kavramıyla, davaların makul sürede görülmesi gerekliliği hüküm altına alınmıştır.

Ancak yine de makul sürede yargılama yapmanın hızlı yargılama olmadığı belirtilmektedir. Yargılamanın çabuk görülmesi ilkesi, hukuki dinlenilme hakkının gereklerini yerine getirilmesini engellemeyecek şekilde olmalıdır²⁶⁴. Yargıtay 13. Hukuk Dairesi’nin verdiği bir kararda²⁶⁵; “*Adalet bir olup bittiye getirilmemeli, davaların süratle ve ekonomik yollarla çabuk bitirilmesi kuralı yanında da davada esas olan adaletin gerçeğe en uygun sağlanması amacı hiç bir zaman ihmal ve göz ardı edilmemeli, adaletin şekil hukukuna tercih edilmesi üstün görülmemelidir.*” şeklinde bir karar verilmiştir.

Örnek vermek gerekirse para alacağına ait bir yargılamanın yıllarca sürmesi neticesinde makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği kararı verilse bile artık o para alacağının enflasyon karşısındaki değeri düşecektir. Başvurucu için bu anlamda mahkemeye başvurmanın somut bir faydası kalmayacaktır. Zira yerel mahkemeler en fazla temerrüt faizine hükmederek dosyadan el çekmektedirler²⁶⁶. Ancak bu durumun, dava sonucunda mağdur olan taraf açısından ne kadar adil olacağı tartışmaya açıktır.

²⁶³Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 250.

²⁶⁴Muhammet Özekes, *a.g.e.*, s. 58.

²⁶⁵Yargıtay 13. H.D., 26.03.1992, 1992/2432 E., 1992/2924 K., <https://legalbank.net/belge/y-13-hd-e-1992-2432-k-1992-2924-t-26-03-1992-yargitay-13-hukuk-dairesi-karari/448801/>, (07.11.2024).

²⁶⁶YHGK, 31.07.2007, 2007/668 E., 2007/798 K., <https://legalbank.net/belge/y-hgk-e-2007-668-k-2007-798-t-31-07-2007/3095889/temerrut+faizi%2c+munzam+zarar>, YHGK, 25.10.2000, 2000/13-1236 E., 2000/1578 K., <https://legalbank.net/belge/y-hgk-e-2000-13-1236-k-2000-1578-t-25-10-2000-alacak-davasi/384140/temerrut+faizi%2c+munzam+zarar>, (10.02.2025).

Benzer olarak verilebilecek Okçu/Turkey kararında²⁶⁷; 1991 yılında cismani zarar nedeniyle açılan bir tazminat davası 2007 yılında sona ermiş ve başvuru hem yargılamanın uzun sürmesi hem de gecikme faizinin yetersizliği nedeniyle zarar gördüğünü ileri sürerek yaşamış olduğu değer kaybını iç hukukta telafi edebilecek etkili bir tazminat yolunun olmadığından bahisle davasını AİHM önüne getirmiştir. Mahkeme, başvuru ileri sürdüğü tarih olan 8 Kasım 1991’den davanın kesin olarak karara bağlandığı 13 Mart 2007 tarihi arasında on beş yıl dört aylık bir süre geçtiğini ifade etmiştir. Türkiye’de o dönemdeki baskın enflasyon oranının ve uzun yargılama neticesinde ortaya çıkan maddi kaybın telafisinin gecikme faiziyle yetersiz kalacağı ve başvurana tahsis edilen tazminat miktarının neredeyse sıfıra düştüğü belirtilmiştir. Gerçekten de başvuru 115 milyon TL (1991 yılında 19.000 Euro) olan tazminatın 2007 yılında ki karşılığı 54 Euro olarak %99’dan fazla değer kaybı yaşandığı ortaya konulmuştur. Mahkeme, tazminat miktarındaki bu farkın yargılamanın yavaş işleyişi nedeniyle ortaya çıktığı kanaatine varmıştır.

Şayet olayda bir hak kaybı olmasaydı bile bir ihlal kararı verilmesi hususu gündeme gelebilecekti. Zira makul süre değerlendirilirken davanın sonucu önemli ve etkili değildir. Davanın makul süre içinde sonuçlanmış olsaydı dahi sonucun değişmeyecek olması devlet lehine bir def’i teşkil etmez²⁶⁸.

Ülkemizde yargılamaların makul sürede sonuçlanması ilkesini daha etkili şekilde yürütebilmek ve uzayan yargılamaları önleyebilmek adına “*yargıda hedef süre*” uygulaması başlamıştır. Buna göre her bir dava veya soruşturma için hedef bir süre öngörülerek hedeflenen sürede tamamlanmamış olan dava veya soruşturmalar açısından süratle çözüm üretilmesini ve bu yolla yargılama sürelerini kısaltmayı

²⁶⁷ AİHM, 2009, *Case of Okçu/Turkey*, Application No: 39515/03, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-124129%22%5D%7D>, (10.02.2025).

²⁶⁸ A. Şeref Gözübüyük – Feyyaz Gölcüklü, *a.g.e.*, s. 306.

hedefleyen bir dava yönetim sistemi olduğu kabul edilmektedir²⁶⁹. Bu konudan ilerleyen başlıklarda detaylı olarak bahsedilecektir.

Makul sürede yargılanmanın sağlanmasına katkıda bulunmak, mahkemelerin dışında taraflara düşen ödevler arasındadır. Makul sürenin ne zaman aşıldığının tespiti oldukça güç olduğu için her bir somut olayın değişen koşullarına ve özelliklerine göre makul sürenin ne olduğu da değişebilmektedir²⁷⁰.

Anayasa Mahkemesinin verdiği bir kararda²⁷¹; “*Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin makul süre değerlendirmesinde, sürenin başlangıcı kural olarak, uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı, başka bir deyişle davanın ikame edildiği tarihtir. Sürenin bitiş tarihi ise, çoğu zaman icra aşamasını da kapsayacak şekilde yargılamanın sona erme tarihidir. Ancak devam eden yargılamalara ilişkin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını içeren başvuruların yargılama faaliyetinin devamı sırasında da yapılabilmesi olanağı bulunduğundan, değerlendirmeye esas alınacak sürenin bitiş anı bireysel başvurunun karara bağlandığı tarihtir.*” denilmiştir. Buna göre sürenin bitiş tarihi olarak da genellikle icra aşaması da dahil edilecek şekilde yargılamanın son bulma tarihi esas alınmaktadır. Ancak devam eden yargılamalara ilişkin olarak yapılacak makul süre başvuruları açısından ise başvuru yollarının tüketilmesi koşulu yukarıda bahsedilen gerekçelerle aranmamaktadır.

Bir başka Anayasa Mahkemesi kararında da²⁷²; “*Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin makul süre değerlendirmesinde, sürenin başlangıcı kural olarak, uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı, somut tazminat davasında başvuru sahibinin mahkemeye dilekçeyle başvurarak dava sürecini başlattığı tarihtir...*” denilmiş ve örnek başvuru

²⁶⁹Ramazan Arslan – Ejder Yılmaz – Sema Taşpınar – Emel Hanağası, *Medeni Usul Hukuku*, Güncellenmiş 7. Baskı, Yetkin Yayınları, 2021, s. 148.

²⁷⁰Süha Tanrıver, *a.g.m.*, s. 199.

²⁷¹Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.12.2013, *Haydar İzgi*, B.No: 2012/673, §32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/673>, (05.11.2024).

²⁷²Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.01.2014, *Tevfik Yıldırım*, B. No: 2013/4701, §53, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4701>, (05.11.2024)

açısından başvurunun dilekçe ile mahkemeye başvurduğu anı makul sürenin başladığı tarih olarak kabul edilmiştir.

2.4. Ceza Yargılamasında Makul Süre

Ceza yargılamaları bakımından makul süre kavramı ele alınırken suç isnadı kavramı dikkat çekmektedir. Buna göre kavramın teknik anlamda kamu davası açmaya yetkili makamın bu işi yargıcın önüne getirmesi değil, ilgili kişinin suç işlediğine dair resmi bir iddia olması ile suç isnadının başladığı varsayılmaktadır. Bu sebeple ceza yargılamalarında süre, olayın mahkeme önüne gelmesinden daha önceki bir tarihte başvuru hakkında soruşturmanın başladığı tarih veya kişinin suç işlediği iddiasının resmi bir şekilde bildirilmiş olması ile başlayabilmektedir. Makul sürenin başlama tarihi olaydan olaya farklılık göstermekle birlikte gözaltına alınma, tutuklanma tarihi, suç isnadı ya da hazırlık soruşturmalarının başladığı gün olarak kabul edilebilmektedir²⁷³.

Anayasa Mahkemesinin verdiği bir kararda²⁷⁴; “Ceza muhakemesinde yargılama süresinin makul olup olmadığı değerlendirilirken sürenin başlangıcı, bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamlar tarafından bildirilmesi veya kişinin isnattan ilk olarak etkilendiği arama ve gözaltı gibi birtakım tedbirlerin uygulanması anıdır. Somut başvuru açısından bu tarih, adli soruşturmanın başladığı 12/5/2006 tarihidir. Ceza yargılamasında sürenin sona erdiği tarih, suç isnadının nihai olarak karara bağlandığı; yargılaması devam eden davalar yönünden ise Anayasa Mahkemesinin makul süre şikâyetiyle ilgili kararını verdiği tarihtir...” denilerek somut olay açısından suç isnadının başladığı tarih olarak soruşturmanın başladığı tarih olarak kabul edilmiştir.

²⁷³Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılama Hakkı*, s. 268.

²⁷⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.12.2015, *Yusuf Deniz Dilsizoğlu ve Aral Ali Ersin*, B. No: 2013/4711, §57, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4711>, (30.10.2024).

Anayasa Mahkemesi, bir suç isnadı sebebiyle yapılan başvurularda makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını incelerken olayın özelliklerini değerlendirerek karar vermekte ve suç isnadının başladığı tarihi somut olaydaki detaylara göre kabul etmektedir. Bu nedenle bu başlangıç tarihi her bir olaydaki özelliklere göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Ceza yargılaması sisteminin etkin olarak çalışmaması neticesinde hak kayıpları ve gecikmeler ortaya çıkmaktadır. Bu sorun yalnızca Türk hukuk sistemini değil dünyanın tüm hukuk sistemlerini ilgilendiren bir konu olarak kabul edilmektedir²⁷⁵. Zamanında gelmeyen, geciken adalet nedeniyle hukuka uygun ve adil kararlar verilmesinin önüne geçilmektedir. Hal böyleyken uzun süren yargılamalarda uzun süren oturumlar nedeniyle olaya tanık olmuş olanlar ve mağdurlar ile sanıkların duruşmada hazır olmaları hususunda pek çok sorun yaşanmakta ve kişiler olayların detaylarını unutabilmektedirler. Bununla birlikte olayın mağdurları geçen süre zarfında yaşanan gecikmelerden ötürü ümitsizliğe kapılarak davalarını takip etmekten vazgeçmektedirler. Bu durumda kişilerin adalete ve yargıya olan güvenlerinin zayıflatıldığı ifade edilmektedir²⁷⁶.

Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararda²⁷⁷; “Anayasa’nın 36. ve AİHS’in 6. maddeleri ile kişilere, medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyumsuzluklar yanında, cezai alanda yöneltilen suçlamaların da (suç isnadı) makul sürede karara bağlanmasını isteme hakkı tanınmıştır. Suç isnadı, bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamlar tarafından bildirilmesidir.” ... “Kişiye cezai alanda yöneltilen suçlamanın suç isnadı niteliğinde olup olmadığının tespitinde; iddia olunan suçun ulusal hukuktaki tasnifinin, suçun gerçek niteliğinin, suç için öngörülen cezanın niteliği ve ağırlığının incelenmesi gerekir.” ... “Ancak isnat olunan fiil, ceza kanunlarında suç olarak nitelendirilmiş ve yargılama aşamasında ceza hukukunun kuralları uygulanmış ise, ayrıca bir uygulanabilirlik incelemesi yapılmaksızın

²⁷⁵Feridun Yenisey – Ayşe Nuhoglu, *a.g.e.*, s. 93

²⁷⁶Adem Çelik, *a.g.e.*, s. 105.

²⁷⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, B.E., B.No: 2012/625, §31, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/625>, (30.10.2024).

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir kararda²⁸⁷; başvuru hakkında silahlı terör örgütüne üye olma ve terör örgütü propagandası yapma suçlarından açılmış olan soruşturmanın farklı suçlara ait soruşturmalara göre karmaşık ve zor olduğu ifade edilmiştir. 30.11.2016 tarihinde iddianamenin kabulüne karar verilmiş ve bu aşamadan sonra kamu güvenliği gerekçesiyle davanın nakline karar verilmiş olup, Mahkemeye başvuru tarihi olan 2021 yılında davanın halen derdest olduğu belirtilmiştir. Aynı kararda; “...tutukluluğun ön şartı olan suç işlendiğine dair kuvvetli belirti ile hürriyetten yoksun bırakılmanın meşru nedenlerinin ve tedbirin ölçülülüğünün belirtilmesi bakımından başvuru hakkındaki tutukluluğun devamına ilişkin kararların gerekçelerinin ilgili ve yeterli olması ve soruşturma/kovuşturma süreçlerinin yürütülmesinde bir özensizliğin bulunmaması hususları bir bütün olarak dikkate alındığında yaklaşık 3 yıl 10 aylık tutukluluk süresinin makul olduğu sonucuna varılmıştır.”

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen yukarıdaki kararda görüldüğü üzere, başvuru hakkında açılmış olan soruşturmanın, atılı suçlar bakımından karmaşık ve zor olması nedeniyle, ayrıca kamu güvenliği nedeniyle davanın nakledilmesi gibi sebeplerin varlığı neticesinde ve yargılamanın uzun sürmüş olması gerekçeleriyle 3 yıl 10 aylık tutukluluk süresinin makul olduğuna karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesine yapılan bir başvuruda²⁸⁸; “...Somut olayda yargılama faaliyeti, başvurunun ifadeye çağırılarak suç isnadından haberdar olduğu 22/7/2005 tarihi ile düşme kararının kesinleşme tarihi olan 19/11/2012 arasında toplam 7 yıl 3 ay 27 gün sürmüştür...” Mahkeme başvuru neticesinde somut olayın koşullarını değerlendirerek yargılamanın makul sürede gerçekleştirilmemesi neticesinde, başvurunun “kabul edilebilir” olduğuna karar vermiş ve ortada bir ihlal olduğuna hükmetmiştir.

²⁸⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 13.04.2022, *Sebahat Tuncel*, B.No: 2021/20346, §100, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/20346>, (29.10.2024).

²⁸⁸Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, *B.E.*, B.No: 2012/625, §§37-41, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/625?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=625>, (25.12.2021).

Mahkemenin esas hakkındaki değerlendirmesine göre; yedi yıldan fazla süredir devam eden yargılamada, Anayasa m. 36 ile Sözleşme m. 6 gereği, yargılama sisteminin, davaları makul sürede tamamlama yükümlülüğü ve adil yargılanma koşullarını yerine getirecek şekilde düzenlenmesi zorunluluğu da göz önünde bulundurulduğunda, hukuk sisteminde yer alan birtakım yapısal sorunlar veya organizasyon eksikliği gibi sebepler ileri sürülerek yargılamaların makul sürede görülmemesi izah edilemeyecektir. Somut olaydaki sanık sayısı, davanın karmaşık oluşu, suçun mahiyeti ve öngörülen cezanın miktarı gibi unsurlar dava süresinin makul olarak görülmesine imkan vermemektedir. Zira tek sanıklı ve karmaşık nitelik taşımayan somut olaydaki yargılama süresi, Mahkemece makul olarak değerlendirilmemiştir. Buna göre Mahkemenin, makul süre başvuruları açısından yukarıda bahsettiğimiz kriterleri değerlendirerek karar verdiği görülmektedir.

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir başka kararda²⁸⁹; “*Yargılama faaliyetinin süresine ilişkin değerlendirmede göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur ilgili makamların tutumudur. Bu kapsamda sadece yargı makamlarının tutumu dikkate alınmayıp, Devletin kamu gücü kullanan tüm organlarına atfedilebilir bir gecikme olup olmadığı üzerinde durulmalıdır. Yetkili makamlara atfedilecek gecikmeler, yargılamanın süratle sonuçlandırılması hususunda gerekli özenin gösterilmemesinden kaynaklanabileceği gibi, yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliğinden de ileri gelebilir. Zira Anayasa’nın 36. maddesi ile Sözleşme’nin 6. maddesi, hukuk sisteminin, mahkemelerin davaları makul bir süre içinde karara bağlama yükümlülüğü de dâhil olmak üzere adil yargılama koşullarını yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi sorumluluğunu yüklemektedir.*” şeklinde bir ifade ile makul süre nedeniyle yapılan başvurular açısından yargılama sürecinde ilgili makamların tutumunun da göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir.

²⁸⁹Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Güher Ergun ve Diğerleri*, B.No: 2012/13, §44, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=13&KararTarihiBaslangic=02%2F07%2F2013>, (23.12.2021).

Zira devletin kamu gücünü kullanan organlar nedeniyle yaşanan bir gecikme olup olmadığının tespiti de makul süre yargılamaları açısından önemlidir. İlgili makamlar tarafından gerçekleşmesi muhtemel olan gecikmeler, yargılamanın seyri boyunca davanın hızlı bir şekilde sonuçlanması için gerekli özeni göstermemeleri nedeniyle olabileceği gibi yapısal bazı sorunlar veya organizasyon eksikliği sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir. Bu anlamda Anayasa m. 36 ve AİHS m. 6 ile mahkemelere, bireylerin adil yargılanmasını sağlamak için uygun koşulları taşıyacak şekilde düzenlenmeleri konusunda bir sorumluluk getirilmektedir.

2.5. Tutuklulukta ve Yargılamada Makul Süre Ayrımı

Tutuklulukta makul süre ile AİHS m. 6'da yer alan “*yargılamada makul süre*”yi birbirinden ayrı ele almak gerekir²⁹⁰. Sözleşme m. 6/1’de ele alınmış olan makul süre hakkı, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklar açısından ve bir suç isnadının karara bağlanması için geçerli kabul edilmektedir. Maddede yer alan makul süre kavramının yargılamanın tüm sürecini kapsamı bakımından “*tutuklulukta makul süre*” kavramı ile farklı olduğu ifade edilmektedir. Sözleşme m. 5/3’te yer alan bu kavram, yargılama esnasında kişinin serbest bırakılma veya tutuksuz yargılanma hakkı olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu anlamıyla m. 5/3 hükmü daha çok tutuklulukta geçen sürenin makul olmasına ilişkin bir açıklama olarak kabul edilmektedir. Ancak m. 6/1’de yer alan makul sürenin kapsamı ise yargılama boyunca hatta kanun yolları da dahil olmak üzere kabul edilmektedir²⁹¹.

AİHS m. 5/3 şu şekildedir; “*İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma*

²⁹⁰Süha Tanrıver, *a.g.e.*, s. 437.

²⁹¹Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m.*, s. 216, İlhan Doğan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde..., s. 64, Murat Kaymak, Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Bu Hakkı..., s. 48, Sibel İncoğlu, Adil Yargılanma Hakkı, s. 265, AİHM, Wemhoff/Germany kararı.

hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir.”

Buna göre Sözleşme m. 5/3 ile yakalama ve tutuklama açısından makul bir süre sınırlaması yapılmıştır. Bu süre makul olma özelliğini kaybederse sanığın hemen salıverilmesi gerektiği ifade edilmektedir. AİHS m. 6/1’de yer alan makul sürede yargılanma hakkı tutuklu veya tutuksuz tüm sanıklara ait bir hak iken, m. 5/3’te bahsedilen makul süre ise tutuklu bulunan sanığın yargı makamları önünde tutukluluğunun incelenmesini öngörmektedir. Mahkemenin buradaki görevi yargılamayı yaparak, koşulları oluşmadıysa sanığı re’sen salıvermek olmalıdır. Aynı zamanda tutuklamada makul sürenin hesabında dikkate alınacak zamanın, kişinin özgürlüğünün fiilen kısıtlanmasından, yerel mahkemenin olayın esası hakkında vereceği karara kadar geçen süreci kapsadığı kabul edilmektedir²⁹².

AİHM’in vermiş olduğu örnek bir kararda²⁹³; tutuklanan ya da göz altına alınmış olan herkes makul bir süre içinde yargılanma veya tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılma hakkına sahip olacaktır şeklinde bir açıklama yapılmış ve yine aynı kararda bu hükmün yargılamanın tüm tarafları için geçerli olduğu söylenerek amacının da kişileri aşırı usul gecikmelerine karşı korumak olduğuna, özellikle ceza yargılamasında suç isnadı altındaki bir kişinin kendi akıbeti hakkında çok uzun bir süre belirsiz bir şekilde kalmaması için getirildiğine vurgu yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir kararda²⁹⁴; “...kişi serbest bırakılmadan yargılanmakta olduğu davada ilk derece mahkemesi kararıyla mahkûm olmuşsa, mahkûmiyet tarihi itibarıyla tutukluluk hali sona erer. Çünkü bu durumda kişinin hukuki durumu “bir suç isnadına bağlı olarak tutuklu” olma kapsamından çıkmaktadır. Bireysel başvurunun incelenmesi açısından Mahkemeye göre bu durum,

²⁹²Mustafa Tarık Şentuna, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ceza Yargılama Yasamız Açısından Tutuklulukta “Makul Süre”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1-2, Ocak-Nisan 2022, s. 238.

²⁹³AİHM, 1969, *Case of Stögmüller/Austria*, Application No:1602/62, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22%3A%22001-57582%22%7D>, (08.12.2021)

²⁹⁴Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, *Cevdet Genç*, B.No: 2012/142, §26, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/142>, (30.10.2024).

ile temyizde geçen sürenin tutukluluk hesabında dikkate alınmayacağına dair karar vermiştir.

Tutuklulukta makul sürenin teminat altına alınmasıyla birlikte sanığın yargılama makamı karşısına ne zaman çıkacağı hakkında belirsiz süreler boyunca beklemesinin önüne geçilmesinin amaçlandığını düşünmekteyiz. Zira bir suç isnadıyla karşılaşan kişinin ne zaman yargılanacağını bilmek istemesi son derece doğaldır. Elbette m. 5/3 ile getirilen güvenceyle beraber bu sürenin ne kadar olduğu hakkında tam bir kesinlik olmasa da madde hükmünde yer alan “*derhal*” kavramı ile bu sürenin en kısa zamanda olması gerektiği belirtilmiştir. Aynı şekilde yargılama süresince devam eden tutuklamalar bakımından yapılacak değerlendirmeler için süre hakkında bir kesinlik olmasa dahi bu durum Sözleşme m. 6’ya göre ele alınacağı için, mahkemelerin yargılamaya daha fazla özen göstermeleri gerekmektedir.

AİHM, örnek bir kararında²⁹⁷; Sözleşmenin 6/1 ve 5/3. maddelerinde yer alan iki güvencenin, suç isnadı ile yargılanan kişiler açısından birlikte ele alınması gerektiğine vurgu yapmıştır. Mahkemece özellikle tutuklu şekilde yargılanan kişiler için mahkemelerin daha fazla özen göstermeleri ve yargılamanın daha hızlı şekilde yürütülmesini sağlamaları gerektiği ifade edilmiştir.

Tutukluluk süresinin makul olup olmamasıyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi bir kararında²⁹⁸ şöyle demiştir; “*Tutukluluk süresinin makul olup olmadığı konusunun, genel bir ilke çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Bir sanığın tutuklu olarak bulundurulduğu sürenin makul olup olmadığı, her davanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmelidir. Tutukluluğun devamı ancak masumiyet karinesine rağmen Anayasa’nın 19. maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkından daha ağır basan gerçek bir kamu yararının mevcut olması*

²⁹⁷ AİHM, 1968, *Case of Wemhoff/ Germany*, Application No:2122/64, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Wemhoff/Germany,%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57595%22%5D%7D>, (08.12.2021).

²⁹⁸ Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Ramazan Aras*, B.No: 2012/239, §61, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/239>, (01.11.2024).

durumunda haklı bulunabilir.” denilerek tutuklulukta makul süre değerlendirmesi yapılırken dikkate alınması gereken hususlara vurgu yapılmıştır. Kişinin tutuklu bulunmasını gerektirecek kuvvetli belirtiler olması dışında kişinin kaçma şüphesinin varlığı olması halinde ya da delillerin yok edilmesi veya değiştirilmesinin önlenmesi amacıyla da bu tedbire başvurulabilmektedir. Ceza yargılamaları bakımından delillerin korunması son derece önemli olduğu için, uygulamada tedbiren tutukluluk kararı verilebilmektedir.

Aynı kararda atıf yapılan ve AİHM tarafından verilen *Labita/Italy*²⁹⁹ kararında ise; Mahkemece belirtildiği üzere Sözleşmenin 3. Maddesi, demokratik toplumların en temel özelliklerinden birini güvence altına alır. Terörizm ve organize suçlarla mücadele gibi zorlu koşullar söz konusu olsa dahi işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi veya cezayı mutlak olarak yasaklamaktadır. Anılan karara göre, tutuklama tedbiri söz konusu olduğunda tutukluluk süresinin makul olup olmadığı değerlendirilirken her olayın somut özellikleri detaylıca incelenmelidir. Eğer tutuklama tedbirinin devamına karar verilirse, verilen kararda tutuklamayı geçerli kılan nedenlerin gerekçeleriyle birlikte belirtilmesi gerekir. Bu gerekçelerin ilgili ve yeterli olmasıyla yargılamada gereken özenin gösterilip gösterilmediği de değerlendirilir.

Anayasa Mahkemesi, yukarıda bahsi geçen Ramazan Aras³⁰⁰ başvurusunda; tutukluluğun devamının ancak Anayasa m. 19 ile güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliğinden daha ağır basan bir kamusal yararın bulunması durumunda haklı bulunabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, devlet ve yargılama makamları tarafından her halükârda Sözleşme m. 3'teki işkence yasağı dikkate alınmalıdır, zira madde terörizm ve organize suçlarla mücadele koşulları mevcut olsa dahi insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi yasaklamaktadır.

²⁹⁹ AİHM, 2000, *Labita/Italy*, Application No: 26772/95, §119, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20LABITA%20v.%20ITALY%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58559%22\]}}, \(01.11.2024\).](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20LABITA%20v.%20ITALY%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58559%22]})

³⁰⁰ Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Ramazan Aras*, B.No: 2012/239, §61, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/239>, (11.02.2025).

ilgilidir. Dolayısıyla bu durum, başvuranların medeni bir hak olan mülkiyet haklarını doğrudan etkilemiştir. Anlaşmanın yorumlanmasına bağlı olan çekişmenin sonucu, bu nitelikteki bir hak için doğrudan belirleyicidir diyerek söz konusu uyuşmazlık bakımından m. 6/1'in geçerli olduğu sonucuna varmıştır.

Anayasa Mahkemesi de verdiği bir kararda³¹⁰ vergi uyuşmazlıkları ile mülkiyet hakkı arasında bir ilişki kurarak ilgili başvurunun adil yargılanma hakkı kapsamında olduğuna karar vermiştir³¹¹. Mahkemece vergi aslını ilgilendiren uyuşmazlıklar incelenirken, uyuşmazlığın sadece kamusal niteliğinin ön plana çıkarılması değil, aynı zamanda başta mülkiyet hakkı olmak üzere medeni hak ve yükümlülükler açısından da yansımalarının olmasıyla bu tür uyuşmazlıkların, adil yargılanma hakkının sağladığı güvencelerin kapsamında değerlendirilmesi gerektiği, bu nedenle başvuru konusu olan ihlal iddialarının Anayasa Mahkemesinin yetki alanı içerisinde yer aldığı ifade edilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin verdiği bir karara göre³¹²; “*Anayasa’nın 36. maddesi ve Sözleşme’nin 6. maddesi uyarınca, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıkların makul sürede karara bağlanması gerekir.*” Anılan mahkeme kararında, Anayasa m. 36 ve AİHS m. 6’da yer alan korumanın kapsamına, kamu hukuku alanına dahil olan ve fakat sonuç itibarıyla medeni haklar ve yükümlülükler kapsamında değerlendirilen uyuşmazlıkların da dahil edildiği belirtilmektedir. Başvurucunun dava konusundaki iddiası medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin olduğu müddetçe kamu hukuku alanından kaynaklanan bir dava olması, bu korumanın kapsamında olması için bir engel teşkil etmemektedir.

İdari yargılamalar söz konusu olduğunda iptal davalarının yargılama süreci çoğu durumda bir yılı aşan sürelerde olmakta ve hatta istinaf ve temyiz aşamalarından sonra kararın kesinleşmesi iki veya üç yılı bulabilmektedir. İdari yargılamaların makul

³¹⁰Anayasa Mahkemesi Kararı, 08.05.2014, *E.T.Y.İ. A.Ş.*, B. No: 2013/596, §28, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/596>, (11.02.2025).

³¹¹Sibel İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 18.

³¹²Anayasa Mahkemesi Kararı, 22.01.2015, *Şener Berçin*, B.No: 2013/5516, §42, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5516>, (04.11.2024).

sürede sonuçlandırılmamasındaki en büyük etken ise idari yargıya getirilen uyuşmazlık sayısının giderek artması olarak kabul edilmektedir³¹³.

AIHM tarafından verilen bir başka karara göre³¹⁴; İsveç'te toptan dağıtılan alkol devlet tekelindedir. Ancak restoran ve barlarda alkollü içeceklerin servisine yönelik lisanslar ise özel kişiler ve şirketlere bırakılmıştır. Buna göre lisans sahibi ilgili kişiler ve şirketler ile alıcılar arasındaki ilişkiye dayanan özel bir ticari faaliyet yürütülmektedir. Anılan kararda hükümetin ifade etmiş olduğu kamu hukuku özellikleri, Mahkemeye göre somut olayın, Sözleşme m. 6/1 anlamında “*medeni haklar*” kategorisinin dışında kalması için yeterli görülmediği belirtilmiştir. Bu nedenle somut olayda verilen lisans iptali kararı neticesinde, Sözleşme m. 6/1'e ilişkin bir ihlal oluştuğuna karar verilmiştir.

3. AIHM'İN MAKUL SÜRE DEĞERLENDİRMESİ

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, AIHM'in yargılama süresini incelerken taraf devletin bireysel başvuru hakkını tanıdığı tarihten itibaren inceleme yaptığıdır. Türkiye aleyhine yapılan başvurular açısından yargılama süresinin başlangıç tarihi, ülkemizden yapılan bireysel başvuru hakkının kabul edildiği 28 Ocak 1987'dir. Bu tarihten önce açılan davalar bakımından makul sürenin aşıldığına dair yapılan iddialar AIHM tarafından, bu tarihten başlayarak davanın sona ermesine kadar geçen süre dikkate alınarak incelenebilecektir. AIHM, bireysel başvurunun tanındığı tarihten önce yapılan başvuruların incelenmesi konusunda “*ratione temporis*” yani zaman bakımından yetkisizdir. Ancak bu durum, zaman bakımından yetkisiz olduğu dönemde yapılmış olan başvuruların tümünden reddedilmesine yol açmamaktadır. Başvurunun 28

³¹³Hamit Görür, *a.g.t.*, s. 129.

³¹⁴AIHM, 1989, *Case of Tre Traktörer Aktiebolag/Sweden*, Application No: 10873/84, §43, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22traktörer%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57586%22%5D%7D>, (11.02.2025).

Ocak 1987 öncesi sürecinin kısmen reddedilmesiyle ve sonraki sürecin incelenmesiyle ortada bir ihlal olup olmadığı yönünde karar verilir³¹⁵.

AIHM tarafından verilen Veli Uysal/Turkey³¹⁶ kararında esas hakkında inceleme yapılırken; “Ancak AIHM, Türkiye’nin bireysel başvuru hakkını tanıdığı tarih olan 28 Ocak 1987 tarihinden sonra geçen süre hakkında karar verebileceğini hatırlatmaktadır.” ve devamında “Böylece dikkate alınacak süre, yirmi bir yıldan fazladır. Ayrıca AIHM 28 Ocak 1987 tarihinde, davanın, iki yıl bir aydan uzun süredir devam etmekte olduğunu not etmektedir.” denilmiştir.

Makul süre ilkesinin davaların her ne pahasına olursa olsun hızlı bir şekilde sonuçlandırılmasını hedefleyen bir ilke olmadığı ifade edilmektedir³¹⁷. Yargı organları davanın hızlı sonuçlandırılması hususunda yükümlü olsalar da bu yükümlülükleri nedeniyle adaletin gerçekleştirilmesi sorumluluğunu bir tarafa bırakmamaları gerekmektedir. Sözleşme organları mahkemelerin önüne getirilen uyuşmazlıkları adaletin yerine getirilmesi ilkesini göz önünde bulundurarak çözümlmek durumundadır. Bu iki yükümlülüğün arasında bir denge mekanizması olması gerektiği kabul edilmektedir³¹⁸.

AIHM tarafından verilen Stögmüller/Austria³¹⁹ davasında; makul sürede yargılanma hakkından bahseden AIHS m. 6/1’in koruması mahkeme işlemlerinin tüm tarafları için geçerlidir. Amacı ise onları aşırı derecede maruz kalacakları usuli gecikmelere karşı korumaktır. Özellikle ceza yargılamaları bakımından, suçlanan kişinin geleceği hakkında uzun süre belirsizlik içinde kalmasını önlemek amacıyla tasarlanmıştır.

³¹⁵Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 255-256.

³¹⁶AIHM, 2008, *Case of Veli Uysal/Turkey*, Application No:57407/00, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22veli%20uysal%22\],%22itemid%22:\[%22001-85323%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22veli%20uysal%22],%22itemid%22:[%22001-85323%22]}), (07.11.2024).

³¹⁷Hakan Pekcanitez, *a.g.m.*, s. 43.

³¹⁸Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 386.

³¹⁹AIHM, 1969, *Case of Stögmüller/Austria*, Application No: 1602/62, §5, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22stogmuller%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57582%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22stogmuller%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57582%22]}), (07.11.2024).

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, her dava konusu için geçerli veya her ihtimali kapsayan standart şekilde oluşturulan bir “*makul süre*” tespiti imkansızdır. AİHM, buradan hareketle uyuşmazlıkların çözümünde pragmatik bir bakış açısıyla hareket etmektedir ve her somut olayın kendine ait özelliklerini göz önünde bulundurarak makul süre değerlendirmesi yapmaktadır³²⁰. AİHM, içtihatlarını oluştururken ve AİHS m. 6/1 kapsamına giren yargılama süresinin makul olup olmadığını araştırırken her somut olayın özel koşullarına göre değerlendirme yapılması gerektiğinden bahseder³²¹.

AİHM tarafından verilen Çayğan/Turkey kararında³²²; Türk hükümeti AİHM’in Türkiye’ye bireysel başvuru hakkı tanıdığı tarihe atıf yaparak, AİHM’in söz konusu davada zaman bakımından yetkisiz olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte davanın karmaşık bir yapısının olduğunu ve davaya katılan kişi sayısının çokluğundan bahisle AİHM’i başvurunun kabul edilemez olduğunu ilân etmeye davet etmektedir. Hükümet ayrıca tüm bu kriterler nedeniyle dava sürecinin uzamasında hukuki mercilere yüklenebilecek bir ihmalkârlığın olmadığını savunmaktadır. Ancak AİHM tarafından benzer davalar örnek gösterilerek (Bkz: Yazıcıoğlu/Turkey, 02.10.2007, 43709/98) şikâyetin ancak AİHM’in Türkiye’ye bireysel başvuru hakkı tanıdığı 28 Ocak 1987 tarihinden önceki tarih bakımından kısmen kabul edilemezliğine neden olabileceği gerekçesiyle hükümetin davanın tamamı hakkında kabul edilemezlik kararı verilmesi gerektiği yönündeki itirazını reddetmektedir. Başvurucu tarafından AİHM’e sunulan unsurlar değerlendirildiğinde Yargıtay önünde halen devam eden dava süreci iki dereceli mahkeme önünde yaklaşık 22 yıl sürmüştür. Böylelikle AİHM, yerleşik içtihatlarından doğan kriterler bakımından buna benzer pek çok davanın incelendiğinden bahisle söz konusu dava açısından “*makul süre*” koşulunun ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

³²⁰ A. Şeref Gözübüyük – Feyyaz Gölcüklü, *a.g.e.*, s. 303.

³²¹ AİHM, 1981, Case of *Buchholz/Germany*, Application No:77559/77, §49, <https://hudoc.echr.coe.int/#/%22fulltext%22:%22buchholz%22,%22documentcollectionid%22:%2222GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57451%22%7D>, (07.11.2024).

³²² AİHM, 2009, Çayğan/Turkey, Application No: 61/04, <https://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11021.htm>, (29.10.2024).

Hukuk davalarında işin takibini yapma yükümlülüğü taraflara ait olsa da, bu durum her hâlükârda mahkemenin davayı gereken süratte yürütme yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacaktır. Örnek bir AİHM kararında;³²³ Portekiz Hukuk Muhakemesi Kanunu’na³²⁴ göre iç hukukta medeni yargılamalar açısından uygun adımların atılması görevi taraflara ait olmakla birlikte, AİHM’e göre böyle bir ilkenin varlığı dahi mahkemeleri yargılamanın hızlı bir şekilde görülmesini sağlamaktan muaf tutmamaktadır. Nitekim ilgilinin de yargılamanın süratli şekilde görülmesini sağlamak için elinden geleni yapması ve usul kurallarının kendine tanıdığı yetkileri kullanırken gereken özeni göstermesi gerekmektedir. Şayet gerekli özeni göstermediğinin ispatı ile bahsi geçen gecikmenin devletin sorumluluğunda olmayacağı kabul edilmektedir³²⁵.

3.1. Makul Sürenin Başlangıcına İlişkin AİHM İçtihatları

AİHS’e göre makul sürenin başlangıcı ve sona ermesiyle ilgili usulün, medeni haklara ilişkin uyuşmazlıklar ve bir suç isnadına yönelik uyuşmazlıklar bakımından yapılan ayrıma göre düzenlendiği kabul edilmektedir. Bunun sebebi, m. 6’da yer aldığı gibi, Sözleşmenin genelinde “*medeni haklar*” ve “*suç isnadından doğan haklar*” şeklinde bir ayrım yapılmış olması gösterilmektedir. Sözleşme m. 6/1’de yer alan “*medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan*” hükmüyle belirtilen ayrım yapılmaktadır³²⁶.

Medeni haklara ilişkin uyuşmazlıklar yönünden makul süre hesabı yapılırken sürenin başlangıcının iç hukukta yetkili mercilere başvuru tarihi, suç isnadına yönelik uyuşmazlıklar bakımından ise kişiye suç isnadının yetkili makamlarca bildirildiği an

³²³ AİHM, 1984, *Case of Guincho/Portugal*, Application No: 8990/80, §32,

³²⁴ Portugese Code of Civil Procedure, 1939, Article 264 para. 1, https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/7234/1/ocrportuguese_code_of_civil_procedure%2C_1939.pdf, (04.05.2023).

³²⁵ Sibel İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 271-272.

³²⁶ Ayşe Özkan Duvan, *a.g.m.*, s. 311.

olarak kabul edilmekle birlikte sürenin hesaplanmasında bu hususlar gözetilmekte ve AİHM makul süreyi incelerken hakkın ihlal edilip edilmediğini vaka özelinde tespit etmektedir³²⁷.

Konuyla ilgili olarak ilerleyen başlıklarda görüleceği üzere, ceza yargılaması ve hukuk yargılaması bakımından sürenin başlangıcı konularının yanı sıra, Türk hukukunda idari yargının ayrı bir yargı kolu olması nedeniyle yapılacak açıklamalar ışığında, idari yargılamalar bakımından sürenin başlangıcına ilişkin mahkeme kararları ele alınacaktır.

3.1.1. Ceza Yargılaması Bakımından Sürenin Başlangıcı

Makul sürede yargılanma hakkının görünümü ceza yargılamalarında oldukça farklıdır. AİHS m. 6/1’de yer alan “*suçlama*” deyiminden, kamu davasının mahkeme önüne götürülmesi değil, ilgilinin “*suç işlediği şüphesi altında olması*” anlamı çıkarılmaktadır. Buna göre “*makul süre*” çoğu yargılama açısından olayın ceza yargıcı önüne gelmesinden çok önce, polis veya savcılık soruşturmasının başladığı tarihte işlemeye başlayabilecektir³²⁸.

Ceza davaları bakımından “*suç isnadı*” kavramı, Mahkeme’nin “*özerk kavramlar doktrini*”ne göre teknik anlamıyla kamu adına dava açabilecek yetkili makamların, uyuşmazlığı Mahkemeye taşıması anlamına gelmemektedir. Kavram, bireyin bir suç işlediğine dair resmi iddianın olması anlamına gelmektedir³²⁹.

³²⁷Hasan Tahsin Gökcan, “Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kapsamında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *İnsan Onuru İçin Anayasa Mahkemesinde 25 Yıl: Haşim Kılıç’a Armağan*, Editörler, Ali Rıza Çoban, Serdar Güleler, Musa Sağlam, Hüseyin Ekinci, Anayasa Mahkemesi yayınları, Cilt 1, Ankara 2015, s. 832-835.

³²⁸Feyyaz Gölcüklü, *a.g.m.*, s. 214.

³²⁹Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 268.

yargılamaları bakımından makul sürenin hesabında dikkate alınacak sürenin belirlenmesi açısından, AİHM’in değerlendirmelerine paralel şekilde karar vermiştir. Bununla birlikte kararda; *“Başvurucunun, uzun yargılama şikayetleriyle ilgili dikkate alınması gereken süre, bir suç isnadıyla 16/10/2001 tarihinde gözaltına alınması ile hakkındaki isnat nedeniyle verilen cezanın 27/12/2012 tarihinde Yargıtay 1. Ceza Dairesince onanması arasında geçen toplam 11 yıl 2 aydır.”* diyerek suç isnadının başladığı tarihi başvurunun gözaltına alındığı tarih olarak kabul etmiştir.

Buradan hareketle denilebilir ki AİHM pratiğinde olduğu gibi iç hukukumuzda da ceza muhakemesi açısından makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediği konusu değerlendirilirken sürenin başlangıç zamanı yetkili makamların kişiye suç işlediği iddiasını bildirmeleri ya da suçun isnadından etkilendiği ilk durumlardan olan arama ve gözaltı gibi bazı tedbirlerin uygulandığı an olarak dikkate alınabilecektir.

Ceza yargılamaları açısından, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklar konusunda olduğu gibi dikkat edilmesi gereken bazı kriterler vardır. Davanın karmaşıklığı veya yargılamanın kaç dereceli olduğu gibi hususlar ile yargılama sürecinde tarafların ya da ilgili makamların tutumu konuları gibi başvurunun davanın hızlı bir şekilde sonuçlanmasının arkasında yatan menfaatin niteliği gibi unsurlar ceza yargılamaları bakımından da oldukça önemlidir³³³.

3.1.2. Hukuk Yargılaması Bakımından Sürenin Başlangıcı

Daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi makul sürede yargılanma hakkı aynı zamanda medeni yargılama hukuku sisteminde *“usul ekonomisi ilkesi”* kapsamında yer almaktadır³³⁴. Usul ekonomisi ilkesinin amacı adaletin sağlanması sırasında ucuz, çabuk ve isabetli olunmasıdır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından verilen bir

³³³Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 103.

³³⁴M. Serhat Kaşıkara, *a.g.m.*, s. 245.

kararda³³⁵ bu durum şöyle açıklanmıştır.; “*Kaldı ki, adaletin ucuz, çabuk ve isabetli olarak sağlanması temel usul kurallarındandır. Bu konuda usul ekonomisinde gözetilmesinin izahtan varestedir.*” Yargıtay Genel Kurulunca verilen kararda usul ekonomisi ilkesi gözetilirken ve yargılamalarda ucuz, çabuk ve isabetli olunması gerekliliğinden bahsedilirken davaların çabuk sonuçlandırılması adına hızlı olunmasından bahsedilmez. Uyuşmazlıkların çözümü süratli olması gerektiği kadar isabetli de olmalıdır.

Dikkate alınan sürenin hesabında genellikle medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili davaların yargılamayı yürütecek mahkemenin önüne getirildiği tarihin esas alındığı görülmekte ise de³³⁶ kimi olaylarda uyuşmazlığın başladığı tarih, idareye yahut iç hukukta idare hukukuna dahil edilebilecek itiraz kurullarına yapılan başvuru tarihi ile de sürenin başlayabileceği kabul edilmektedir³³⁷.

AİHM’in vermiş olduğu *König/Germany* kararında klinik işletme/tıp mesleği icrasına yönelik ruhsatı iptal edilen başvurucuya dair dikkate alınan süre idare mahkemesine yapmış olduğu başvurunun tarihi değil, yetkilerini iptal eden idari makamın söz konusu kararına itiraz etmiş olduğu tarih olarak kabul edilmiştir³³⁸. Buna benzer şekilde Mahkemenin dikkate alınacak süreyi değerlendirirken göz önünde bulundurması gereken ölçütler her bir somut olay için farklılık gösterebilmektedir. Burada önemli olan husus Mahkemenin incelemesini gerçekleştirirken olayın

³³⁵Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 10.04.1991, E. 1991/15-91, K. 1991/202, <https://legalbank.net/belge/y-hgk-e-1991-15-91-k-1991-202-t-10-04-1991-yargitay-hukuk-genel-kurulu-karari/628150/>, (13.11.2024).

³³⁶Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Güher Ergun ve Diğerleri*, B. No:2012/13 §50, Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin makul süre değerlendirmesinde, sürenin başlangıcı kural olarak, uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı, başka bir deyişle davanın ikame edildiği tarihtir. Bununla birlikte, davanın ikame edildiği tarih ile Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruların incelenmesi hususundaki zaman bakımından yetkisinin başladığı tarih farklı olabilecektir. Nitekim somut başvuru açısından benzer durum söz konusu olduğundan, dikkate alınacak sürenin tespiti ayrıca bir değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=13&KurarTarihiBaslangic=02%2F07%2F2013>, (18.12.2021).

³³⁷Sibel İncoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 267.

³³⁸AİHM, 1978, *Case of König/Germany*, Application No: 6232/73, §81, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57512%22%5D%7D>, (05.11.2024).

özelliklerini göz önünde bulundurarak hakkaniyete uygun bir şekilde karar vermesi gerektiğidir.

Bu anlamda Anayasa Mahkemesinin, AİHM'in verdiği kararlara uygun şekilde vermiş olduğu örnek bir kararında³³⁹; “*Medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklara ilişkin makul süre değerlendirmesinde, sürenin başlangıcı kural olarak, uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı, başka bir deyişle davanın ikame edildiği tarih olmakla beraber, bazı özel durumlarda girişimin niteliği göz önünde tutularak uyuşmazlığın ortaya çıktığı daha önceki bir tarih başlangıç tarihi olarak kabul edilebilmektedir.*” denilmekle birlikte aynı zamanda “...benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. *König/Almanya*, B. No: 51963/99, 23/5/2007, § 24; *Poiss/Avusturya*, B. No: 8163/07, 2/4/2013, § 21” şeklindeki ifadesi ile AİHM’le paralel nitelikte bir karar verildiğine dair vurgu yapılmaktadır.

AİHM tarafından dikkate alınacak süre ile ilgili verilen *Deumeland/Germany* kararında³⁴⁰; bu konudaki başlangıç noktası, Berlin Sosyal Mahkemesi’nde davanın açılmış olduğu tarih olan 16 Haziran 1970’tir. Sürecin kapanışı bakımından, değerlendirilecek zamanın makul olup olmadığı konusunda ise, davanın temyiz işlemlerini kapsayan sürecin de dikkate alınacağı ifade edilmiştir. Bu durumda Federal Anayasa Mahkemesi dikkate alınmalıdır çünkü, davanın esası hakkında hiçbir yetkisi olmasa da vereceği karar, ortaya atılan iddianın sonucunu etkileyebilecektir. Bu nedenle sürecin kapanışı için bakılacak zaman, Federal Anayasa Mahkemesinin *Bay Deumeland*’ın Anayasa şikayetini reddetmiş olduğu tarih olan 9 Şubat 1981’dir. Buna göre incelemesi yapılacak olan süre 10 yıl 7 ay ve üç haftadır diyerek makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

³³⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.11.2013, *Selahattin Akyıl*, B. No:2012/1198, §45, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1198>, (18.12.2021).

³⁴⁰ AİHM, 1986, *Deumeland/Germany*, Application No: 9384/81, §77, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20DEUMELAND%20v.%20GERMANY%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57468%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20DEUMELAND%20v.%20GERMANY%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57468%22]}), (05.11.2024).

AİHM kararına benzer şekilde bir karar verdiğini belirtebiliriz. Anayasa Mahkemesi idari yargılamalar açısından uyuşmazlığın başladığı süreyi ele alırken, öncelikli olarak idari makamlara başvurunun zorunlu olduğu hallerde idari makamlara yapılan başvuru tarihinin esas alınması gerektiğini ifade etmiş ve somut olay açısından da bu yönde bir karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi bahsi geçen içtihadına benzer şekilde Şener Berçin³⁴⁷ başvurusunda şöyle demiştir; “*Somut başvuru açısından benzer bir durum söz konusu olup, makul süre değerlendirmesinde nazara alınacak zaman diliminin başlangıç tarihi, başvuru tarafından müsadere edilen aracın değerinin ödenmesi hususunu içeren talebini ilgili idareye ilettiği 26/3/2010 tarihidir.*” Mahkemenin kararına göre, başvurunun idari dava açmadan önce müsadere edilen araca ilişkin talebini idareye sunduğu tarihin dikkate alınması, yukarıda bahsedilen kuralın bir uygulaması olarak görülebilir. Buna göre Anayasa Mahkemesinin, idari yargıda dava açılmadan önce idari makamlara başvuruda bulunulması kuralını gözettiğini belirtebiliriz.

AİHM tarafından verilen bir başka kararda³⁴⁸; Kayseri İdare Mahkemesinde 4 Mart 1988 tarihinde iptal davası açan başvuru, Erciyes Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmakta iken sözleşmesinin sona erdirilmesi nedeniyle işine son verilmesi kararının iptalini talep etmiştir. Yargılama süreci sonucunda 7 Aralık 1995 tarihinde görevine döndüğüne dair kendisine bilgilendirme yapılmıştır. Arada geçen yedi yıl dokuz aylık süre nedeniyle AİHM, önüne gelen uyuşmazlık sonucunda verdiği kararda; uyuşmazlığın bu kadar uzun sürmesi nedeniyle iç hukuk sisteminin ne kadar etkili şekilde işlediğinin soruşturulması gerektiği ve yetkili makamlar tarafından yerine getirilmesi gereken makul sürede yargılama yükümlülüğüne uyulması adına idari makamların yargı sistemini düzenleme görevinden muaf tutulamayacağı ifade edilmiştir. Buna göre Mahkeme tarafından başvurunun hak arama sürecini 4 Mart

³⁴⁷Anayasa Mahkemesi Kararı, 22.01.2015, Şener Berçin, B.No: 2013/5516, §43, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5516>, (06.11.2024).

³⁴⁸AİHM, 2000, *Case of Bükler/ Turkey*, Application No: 29921/97, §§34-36, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22CASE%20OF%20BÜKER%20v.%20TURKEY%22%22%7D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%7D,%22itemid%22:%5B%22001-58902%22%7D%7D>, (11.02.2024).

1988 tarihindeki dava tarihi ile 7 Aralık 1995'teki göreve iade edildiğine ilişkin bildirim arasındaki süre olarak ele almıştır. Aynı zamanda Mahkeme, Danıştay'ın üniversitenin karar düzeltme talebini reddettiği tarihte sürenin sona erdiği iddiasında bulunan Hükümet itirazlarını da dikkate almamıştır. Dolayısıyla kararın yerine getirilmesindeki gecikmenin de yargılamanın uzunluğuna eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

4. MAKUL SÜRENİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK KRİTERLERE İLİŞKİN AİHM İÇTİHATLARI

Makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla bireysel başvuruya konu olabilecek uyuşmazlıkların tespitinde birtakım kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Yargılamanın uzunluğunun makul olup olmadığı, her bir olayda, aşağıdakiler de dahil olacak şekilde tüm koşullar dikkate alınarak değerlendirilmelidir³⁴⁹. Davanın karmaşık oluşu, kaç dereceli bir yargılamanın olduğu, taraflar ve ilgili makamların süreç boyunca tutumları ile başvurucunun davanın hızlı bir şekilde sonuçlanması durumundaki menfaatlerinin niteliği AİHM tarafından makul süre yargılamalarında hangi sürenin makul olup hangi sürenin makul olmadığını tespiti açısından ortaya konulmuştur³⁵⁰.

Belirlenen bu kriterlerin hiçbirinin tek başına belirleyici olmadığı ifade edilmektedir. Devlete yüklenebilecek bazı gecikmeler makul gibi görünse de tüm bu kriterlerin beraber değerlendirildiği bir durumda yargılamanın uzunluğu makul bulunmayabilecektir³⁵¹. AİHM tarafından verilen Ruotolo/Italy kararında³⁵²; ayrı ayrı değerlendirildiğinde gözlemlenen gecikmelerin çoğu normal görünse de Mahkeme,

³⁴⁹Richard Clayton – Hugh Tomlinson, *a.g.e.*, s. 653.

³⁵⁰Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 85.

³⁵¹Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 380-381.

³⁵²AİHM, 1992, *Case of Ruotolo/Italy*, Application No:12460/86, §17, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22ruotolo%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57756%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22ruotolo%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57756%22]}), (07.11.2024).

yetkili mahkemelerin sorumlu olduğu sürelerin toplamı ve çeşitli gecikmeler nedeniyle genel olarak on iki yıldan fazla süren zaman diliminin aşırı olduğuna kanaat getirmiştir.

AIHM vermiş olduğu başka bir kararda³⁵³; “*AIHM, işlemlerin uzunluğunun makuliyetinin, davanın koşulları ışığında ve şu ölçütlere atıfta bulunarak değerlendirilmesi gerektiğini tekrarlar: davanın karmaşıklığı, başvuranın ve ilgili mercilerin tutumu ve ihtilafta başvuranın karşı karşıya olduğu riskler...*” şeklinde bir açıklama yaparak bu kriterlerin, Mahkemenin verdiği makul süre ile ilgili kararlarda dikkate alındığını ortaya koymaktadır.

Makul süre kavramının anlamına bakıldığında, adaletin etkin olduğunu ve inanırlılığını zayıflatacak engeller olmaksızın bir davanın “*makul süre*” içinde görülmesine yarayan bir hukuki güvence olarak tanımlanmaktadır³⁵⁴. Makul sürede yargılanma hakkından, hukuk düzeni içerisinde tarafların yargılamaların uzun sürmesi neticesinde sadece zaman bakımından mağdur olması anlamı çıkarılmamalıdır. Zira bireyler uzun süren yargılamalar neticesinde adalete olan güvenlerini yitirmektedirler. Aynı zamanda yargılama sonucunda elde edecekleri menfaatlerin de yargılama süreci sona erdikten sonra çoğunlukla bir işlevi kalmamaktadır.

Buna göre her bir somut olay açısından başvuranın söz konusu yargılamada korunmasını beklediği menfaati ile yargılamanın hızlı bir şekilde sonuçlanmasıyla kavuşacağı hukuki yararın değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Yerel mahkemelerin böyle bir değerlendirme yapmaksızın yargılamanın çözümü için itina göstermemeleri durumunda Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı verdiği görülmektedir.

³⁵³ AIHM, 2006, *Ezel Tosun/ Türkiye*, Application No: 33379/02, §21, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22ezel%20tosun%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-71940%22%5D%7D>, (23.12.2021).

³⁵⁴ Bayram Keskin, “İdari Yargılamada Makul Süre Kavramının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İncelenmesi”, *İnönü Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018, s. 395.

özellikle olayın karmaşıklığı, başvuranın ve ilgili makamların tutumları ve başvuranın uyuşmazlıktaki riskleri ışığında belirlenmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. *Comingersoll S.A./Portugal* kararında³⁵⁸; hükümet yargılamanın oldukça karmaşık olduğunu ve Lizbon ilk derece mahkemesinin aşırı bir iş yükü altında olduğunu savunmuştur. Ancak Mahkeme davanın bazı yönlerinin karmaşık olduğunu bildirirse de bu durumun yine de yargılamanın neden bu kadar uzun sürdüğünü açıklayamayacağını belirtmiştir.

4.1. Dava Konusunun Karmaşıklığı

Davanın karmaşıklığı konusunda bir değerlendirme yapılırken davanın hem hukuki hem de maddi yönden tümü ele alınarak incelenmelidir. Davanın konusu, hukuki uyuşmazlığın çözümünde yaşanan güçlükler ile delillere ulaşmada yaşanan engeller yanında kişiye dair hastalık ya da tutukluluk gibi özel haller, maddi olaydaki karmaşıklık, tanıkların sayısı ve bilirkişiye ihtiyaç olup olmadığı gibi tüm haller bu konunun içerisinde yer almaktadır³⁵⁹.

AİHM'e göre yargılama süresinin makul oluşu somut olayın özelliğine bağlıdır. Ancak Mahkeme, makul sürede yargılanma hakkına dair yaptığı değerlendirmede dört farklı ölçütten yola çıkmaktadır. Bunlar; davanın karmaşıklığı, başvuru tutumu, yetkili mercilerin bu yöndeki tutumu ve uyuşmazlık konusunun başvuru açısından önemidir. Buna göre bir davadaki belgelerin fazla oluşu tek başına davanın karmaşık olduğunu göstermeyecektir. Her ne kadar belirli süreler mutlak olarak öngörülmemiş olsa dahi sekiz yılın üzerindeki yargılamaları Mahkeme

<https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22scordino%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-57873%22%5D%7D>, (07.11.2024), AİHM, 2006, *Case of Scordino/Italy*, Application No: 36813/97, (11.02.2025).

³⁵⁸AİHM, *Case of Comingersoll S.A./Portugal*, Application No:35382/97, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22comingersoll%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-58562%22%5D%7D>, (07.11.2024).

³⁵⁹Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 381.

hemen hemen her zaman Sözleşme m. 6/1 açısından aykırı görerek bir ihlal olduğuna karar vermiştir³⁶⁰. Ancak bu açıklamadan, daha kısa süreli yargılamaların Sözleşmeye uygun olacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Olayın özel şartları dikkate alınarak daha kısa süreler için de makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair kararlar verilmektedir³⁶¹. Buna göre hangi sürelerin makul olduğu konusu bir türlü çözüme kavuşmamıştır. Makul süre incelemesi söz konusu olduğunda her olayın somut özelliklerinin detaylı olarak incelenmesi ve buna göre bir karar verilmesi gerektiği için konuyla ilgili kesin bir süre vermek doğru olmayacaktır.

Bir davadaki hukuki ve maddi olay bakımından tüm özelliklerin ele alınış şekli, yargılamanın karmaşıklığı değerlendirilirken önem kazanmaktadır. Bu duruma hukuki meseleyi çözme konusunda yaşanan güçlükler, kişinin özel durumuna ait unsurlar, davanın taraflarının ya da tanıkların sayısı, davada yer alan uluslararası unsurlar, bilirkişiden gelecek delillere olan ihtiyaç ya da delillerin kapladığı hacim de dahil olmaktadır. Davanın bu sayılanlar bakımından karmaşıklığı söz konusuysa devletin sorumluluğunun olmadığı kabul edilmektedir. Ancak tek başına bu sebepler dışında başka nedenler de davanın uzamasına neden oluyorsa davanın karmaşık olmasının haklılığı ortadan kalkacaktır. Davanın karmaşık olduğu durumlarda bile devlet yargılama sürecinin neden uzadığı yönünde bir açıklama getiremiyorsa AİHS m. 6 bakımından bir ihlal ortaya çıkacaktır. Bir dava maddi ve hukuki yönlerden basitse yerel mahkemelerin konu ve yer bakımından yetki sorunları sebebiyle davayı uzatmalarında haklı bir sebep görülmemektedir. Davanın karmaşıklığı hususu değerlendirilirken adaletin yerine getirilmesi ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır.

³⁶⁰ AİHM, 2010, *Case of McFarlane/Ireland*, Application No: 31333/06, §145, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22reasonable%20time%22%5D,%22itemid%22:%5B%2201-100413%22%5D%7D>, AİHM, 2006, *Case of Musci/Italy*, Application No: 64699/01, §114, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22reasonable%20time%22%5D,%22itemid%22:%5B%2201-72931%22%5D%7D>, AİHM, 2003, *Case of Morby/Luxembourg*, Application No: 27156/02, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22reasonable%20time%22%5D,%22itemid%22:%5B%2201-24016%22%5D%7D>, (11.02.2025).

³⁶¹ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 266, AİHM, 1987, *Case of H./The United Kingdom*, Application No: 9580/81, §70, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22%20CASE%20OF%20H.%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57504%22%5D%7D>, (11.02.2025).

direnme, göz yaşartıcı gaz bombası bulundurma, kamuya açık yolu engelleme ve kışkırtıcı toplantı ya da gösteri şeklindedir. Kamuya açık alanda işlenmiş olan ve olay yerinde tespit edilen suçlar zor geçen bir soruşturma sürecine yol açmamalıdır. Başvuranların davalarının karmaşık olmadığı ve yargılama süresince de karmaşık hale gelmediğine dair bir karar verilmiştir.

Birden çok kişinin hukuki menfaatini etkileyen bir uyuşmazlık bakımından AİHM önüne getirilen bir dava³⁶⁶, arazileriyle ilgili olarak birleştirme işlemlerinden şikayetçi olan başvurularda aittir. Doğası gereği her arazi birleştirme işlemi karmaşık bir süreçtir. Genellikle teslim edilip karşılığında alınacak olan arazi parsellerinin uygun şekillerde değerlendirilmesi toprak sahiplerinin endişelerinden biridir. Bu şekildeki bir değerlendirmede yaşanan zorluklar, çiftçilerin tarlalarına ve çayırlarına duydukları bağ nedeniyle daha da kötüye gider. Aslında bu operasyon, işletmelerin kârlılık seviyelerini arttırmak ve altyapıyı geliştirmek için tasarlanır. Bu yüzden sadece bireylerin değil toplumun çıkarları da etkilenir. Uyuşmazlığa sebep olan birleştirme işlemi otuz sekiz toprak sahibi dahil pek çok kişiyi ilgilendirmektedir. Başvurucular çok iyi kalitedeki arazilerini vasat parsellerle değiştirmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bu durum aslında arazi parsellerinin alanı, coğrafi durumu gibi pek çok bilginin elde edilmesiyle çözülebilecek bir sorun olarak ele alınmaktadır. Ancak başvuru Erkner’ler ve Hofauer’lerin itirazları sonrası, ilgili makamlar yeni bir plan hazırlamakla yükümlü kılınmıştır. En baştan başlanmasına gerek olmasa da ilgili toprak sahiplerine tek tek duruşma hakkı verilmesi gerekmektedir. Bu koşullarda kanunun uygulanması, olgusal sorunları gündeme getirmektedir.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir kararda³⁶⁷; “*Başvurunun değerlendirilmesi neticesinde, başvuruya konu hizmet tespiti davası; tebligatlarda ve tanıklara ulaşmada karşılaşılan zorluklar dışında hukuki meselenin çözümündeki güçlük, maddi olayların niteliği, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, taraf*

³⁶⁶ AİHM, 1987, *Case of Erkner and Hofauer/Austria*, Application No:9616/81, §67, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57483%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57483%22]}), (07.11.2024).

³⁶⁷ Anayasa Mahkemesi Kararı, 17/11/2014, *Mehmet Salih Ayyıldız*, B. No: 2012/397, §30, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/397>, (07.11.2024).

sayısı gibi kriterler dikkate alındığında karmaşık olmaktan uzaktır. Başvurucunun tutum ve davranışlarıyla ve usuli haklarını kullanırken özensiz davranmasıyla yargılamanın uzamasına önemli ölçüde sebep olduğu da söylenemez. Bu kapsamda, somut başvuru açısından farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı ve dokuz yılı aşkın süredir devam eden yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır.” denilerek yargılamanın makul sürede görülüp görülmediği değerlendirilirken ele alınan kriterler açısından somut olayda davanın karmaşık olmadığı tespit edilmiştir. Başvurucu da tutum ve davranışlarıyla davanın gecikmesinde bir rol oynamamıştır. Buna rağmen yargılamanın dokuz yılı aşkın süredir görülmekte olması makul olmayan bir uzunluğu ifade etmektedir.

Trickovic/Slovenia kararında³⁶⁸; başvuru, Anayasa Mahkemesi önündeki yargılamanın aşırı uzun sürdüğünü ve bu durumun adaletin reddi anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Hükümet davanın karmaşık olduğunu, durumun sıradan bir temyizcin çok önüne geçtiğini ve harcanan zaman ile çabanın gerekli ve makul olduğunu savunmuştur. Anayasa Mahkemesinin eski Yugoslavya’nın dağılmasıyla beraber mal varlığı bölünmesi ve bireylere karşı sahip oldukları yükümlülükleri düzenlemek adına bir anlaşmaya varamadığı bildirilmiştir. Anayasa Mahkemesi herhangi bir konuda içtihadı sahip olmadığı durumlarda hukuki çözümler bulmak zorundadır. Somut davada geçici bir rejimin getirdiği yönetmeliklerin geçerliliği konusunda Anayasa Mahkemesi bir ilke oluşturmak zorundadır. Mahkeme yargılamanın konusunun karmaşık olduğuna karar vermiştir. Dava, eski Yugoslav personellerinin emeklilikleriyle ilgili Anayasal temyizcin ilki kabul edilmektedir. Bu nedenle davanın esaslarının ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir. Kararın gerekçelerinin de uzun bir şekilde açıklanması, gündemdeki konuların zorluğunu göstermektedir. Bu nedenle yargılama süresinin makul olduğuna karar verilmiştir.

³⁶⁸AIHM, 2001, *Case of Trickovic/Slovenia*, Application No:39914/98, §§45-51, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22trickovic%22\],%22itemid%22:\[%22001-59514%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22trickovic%22],%22itemid%22:[%22001-59514%22]}), (07.11.2024).

4.2. Başvurucunun Tutumu

Bir yargılamada başvurucunun tutumundan kaynaklı bir gecikme varsa bu durumda devletin sorumluluğu olmamaktadır. Davaya konu uyuşmazlıkta makul sürede yargılama yükümlülüğünün ihlal edildiği iddiası varsa bu durumda devletten kaynaklanan gecikmeler olması gerekmektedir. Hukuk yargılamasının ilerlemesi açısından tarafların inisiyatif almasını öngören usul kuralları olmasına rağmen bu duruma uyulmaması, mahkemelerin zaman açısından m. 6'daki gerekliliklere uymasını sağlamaktan muaf tutmayacaktır. Yani başvuranın kendisinden beklenen durum, yargılama sürecini hızlandırmak için aktif şekilde iş birliği yapması değil, yargılamanın makul sürede görülmesine engel olmamasıdır³⁶⁹.

AİHM tarafından verilen *Union Alimentaria Sanders S.A./Spain* kararında³⁷⁰; Mahkeme başvuru tutumlarına yönelik olarak, ilgili kişinin yalnızca kendisiyle ilgili usûli adımları yerine getirirken gereken özeni göstermesi, geciktirme taktikleri kullanmaktan kaçınması ve yargılamayı kısa tutmak için iç hukukun kendisine sağladıklarından yararlanmasıyla sınırlı bir beklenti içerisinde. Bunların yanı sıra başvuru iç hukukta kendisine tanınan tüm imkanlardan faydalanmış olması nedeniyle suçlanamaz. AİHM kararlarında da bu hususa dikkat edildiği görülmektedir. *Kolomiets/Russia* kararında³⁷¹ Mahkemenin, başvuranın kendi çıkarlarını savunmak adına ulusal hukukun kendisine sağlamış olduğu kaynaklardan tam olarak faydalandığı için suçlanamayacağı yönündeki yaklaşımı önemlidir.

³⁶⁹Hamit Görür, *a.g.t.*, s. 126, Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 383, Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 264, Richard Clayton- Hugh Tomlinson, *a.g.e.*, s. 654.

³⁷⁰AİHM, 1989, *Case of Union Alimentaria Sanders S.A./Spain*, Application No:11681/85, §35, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57618%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57618%22]}), (07.11.2024).

³⁷¹AİHM, 1994, *Case of Kolomiets/Russia*, Application No: 14949/89, §29, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22kolomiets%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-79562%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22kolomiets%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-79562%22]}), (07.11.2024).

tutulamayacağı³⁷⁴ hususu gelebilir. Bu konuyla ilgili olarak AİHM tarafından verilen H/France kararında³⁷⁵; hükümet tarafından yapılan savunmada gecikmenin, başvurucunun veya avukatının davranışlarından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Avukat, Strasbourg Hastanesinin sunmuş olduğu dilekçeye sekiz ay boyunca cevap vermemiştir. Aynı şekilde mahkemenin avukattan bilgi edinme talebi ile duruşmaya çağrı arasındaki sürede de eylemsiz kaldığı iddia edilmiştir. Başvurucu ise avukatının geçici süreli eylemsizliğinden kendisinin sorumlu olmadığını ileri sürmüştür. Zira adli yardım ofisi tarafından görevlendirilen avukata yönelik olarak, başvuru, yargılamanın devamı sürecinde işlemlerin hızlandırılmasını talep etme veya avukatı değiştirme hakkı olmadığını gerekçe olarak ileri sürmüştür. Bununla beraber işlemlerin gecikmesinde bir dereceye kadar avukatın katkısının olduğu ifade edilmiştir. Ancak tek başına bunun yeterli olmadığı gerekçesiyle yargılamanın başladığı tarih olarak 14 Haziran 1974 ile Danıştay tarafından verilen kararın başvurucuya iletildiği tarih olan 19 Ocak 1982 arasında geçen toplam 7 yıl 7 aydan fazla sürenin makul olmadığına karar verilmiştir.

Başvurucunun ileri sürdüğü bu iki gerekçeyi iç hukukumuz bakımından değerlendirirken, Adli Yardım Yönetmeliği³⁷⁶ m.6/f'deki düzenlemenin önemli olduğunu belirtebiliriz. İlgili maddede; “*Adli yardım bürosu ve temsilcilikleri, görevlendirilen avukatın hizmeti yerine getirmesi ile ilgili aşamaları izler. Avukat, işin hangi aşamasında olursa olsun, kendisinden istenen bilgi ve belgeleri vermek zorundadır. Görevlendirilen avukat görevlendirildiği tarih itibarıyla her yıl için davanın sürecine ilişkin hazırlayacağı raporla adli yardım bürosunu bilgilendirir. Hizmetin sonunda da, bu konudaki raporunu ve hizmetin sona erdiğini gösterir belgeleri adli yardım bürosuna ya da temsilciliğine iletir. Büronun ya da temsilciğin raporlarda ve belgelerde mevzuata aykırılık veya ihmali tespit etmesi halinde durum baro yönetim kuruluna sunulur.*” denilmiştir.

³⁷⁴Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 267.

³⁷⁵AİHM, 1989, *Case of H./France*, Application No: 10073/82, §§53-54, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22Case%20of%20H%20v.%20France%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57502%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22Case%20of%20H%20v.%20France%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57502%22]}), (10.11.2024).

³⁷⁶R.G.: 30.03.2004, S. 25418.

Ülkemizde adli yardım talep eden başvurana, daha sonraki süreçlerde eylemsiz kalan avukatın işlemlerini hızlandırmak için bir olanak veya avukatı değiştirme hakkı verilmemektedir. Yukarıdaki AİHM kararında olduğu gibi bu haklara sahip olmayan başvuran bakımından kararda ortaya konulan çözümün Türk hukukunda da geçerli olduğu ifade edilmektedir. Adli yardım avukatı yargılamanın uzamasında rol sahibi olmuş ise bu durumda başvuran bundan sorumlu tutulmamalıdır. Bu gibi durumlar nedeniyle gecikme yaşandığı takdirde, gerekli önemleri almayan yetkili makamların sorumluluğu üstlenmesi gerekmektedir³⁷⁷. Adli Yardım Yönetmeliği m. 6/f'de yer alan düzenleme gereğince, Adli Yardım Bürosundan atanan avukatın görevini yerine getirmesi sırasında ortaya çıkabilecek gecikmelerin yaşanmaması adına, büro tarafından belirli periyotlarla avukatın yerine getirdiği göreve dair sürecin takibinin yapılmasının, uyuşmazlık süresinden olumsuz etkilenebilecek kişiler açısından son derece önemli olduğu kanaatindeyiz.

4.3. Görevli Mercilerin Tutumu

AİHM'in, gecikmeden dolayı devleti ihmal ve kusuru sebebiyle sorumlu tuttuğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte yargı makamlarından beklenenler yerine getirilmesine rağmen görevden kaynaklanmayan, örneğin, yargıç açığı olması, siyasi ortam, iç hukuktaki boşluklar, ağır iş yükü gibi sebeplerden dolayı makul sürenin aşıldığı durumlarda devlet yine de sorumlu tutulmaktadır³⁷⁸.

AİHM tarafından verilen bir kararda³⁷⁹; Mahkeme, yargılamanın devamında alınan tedbirlerin, başvurana karşı yargılamanın makul süre içinde görülmesini sağlamak adına yetersiz ve geç kaldığını belirtmektedir. Ancak bahsedilen

³⁷⁷ Sezin Aktepe Artık, *a.g.e.*, s. 267.

³⁷⁸ Şeref Gözübüyük - Feyyaz Gölcüklü, *a.g.e.*, s. 305.

³⁷⁹ AİHM, 1990, *Case of B./Austria*, Application No: 11968/86, §§54-55, <https://hudoc.echr.coe.int/#%22fulltext%22:%22B.%20v.%20Austria%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-57625%22>}, (10.11.2024).

gecikmeden hangi makamın sorumlu olduğu belirlenememektedir. Buna rağmen her durumda devletin sorumlu olduğuna ve Sözleşme m. 6'nın ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Zana/Turkey davasında³⁸⁰; Mahkeme, başvurucunun davranışının yargılamayı bir ölçüde yavaşlatmış olsa da bu durumun tek başına yargılamanın bu kadar uzun sürmesine neden olmayacağına karar vermiştir. Ayrıca söz konusu uyuşmazlıkta yargı makamlarına atfedilecek bir hareketsizlik süresi olduğunu da belirtmiştir. Bahsedilen hareketsizlik süresinin Mahkemenin zaman bakımından yargı yetkisi kapsamına girmese dahi makul sürede yargılanma hakkının karşılanıp karşılanmadığı değerlendirilirken dikkate alınabileceği belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir kararda³⁸¹; “*Davanın taraflarının ve ilgili makamların yargılama sürecindeki tutumu açısından ise ceza davalarında sanık, adli makamlarla aktif bir iş birliği yapmak zorunda olmadığı gibi hukuk sisteminin sunduğu savunma imkânlarını kullandığı için de kusurlu bulunamaz. Diğer taraftan devlet, kendi idari ve yargısal organlarına yüklenebilecek gecikmelerden sorumludur. Yetkili makamların tutumu ölçütü, esas olarak meydana gelen gecikmeden devletin ihmali ve kusuru nedeniyle sorumlu olup olmadığına bakılarak ele alınmalı; yargılamada ortaya çıkan her bir hareketsiz geçen dönem veya ertelemeler ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Yargı makamlarının davaları birleştirme, delil toplama gibi nedenlerle davayı uzatmaları belli bir yere kadar makul görülebilir.*” denilerek devlete yüklenebilecek gecikmelerin değerlendirilmesinde, yargılama sürecinin içerisinde hareketsiz kalındığı iddia edilen dönemlerin veya ertelemelerin ayrı değerlendirilmesi gerektiğine dair bir karar verilmiştir. Bu yönüyle yargılama içinde verilen davaların birleştirilmesi kararı veya delillerin toplanmasıyla geçen sürelerin belli bir yere kadar makul görülebileceğini kabul etmiştir. Ancak her ne kadar Anayasa Mahkemesi dosyaların bilirkişi incelemesinde olduğu süreçten kararda bahsetmemiş

³⁸⁰ AİHM, 1997, *Case of Zana/Turkey*, Application No: 18954/91, §§79-82, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22zana%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58115%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22zana%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58115%22]}), (11.11.2024).

³⁸¹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 03.02.2016, *Özgür Adıgüzel*, B.No: 2014/306, §52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/306>, (10.11.2024).

yapılmaktadır. İşçi alacağına dair yapılan yargılamada, hizmet tespiti davasının bekletici mesele yapılması konusunda başvurunun bir kusuru bulunmadığı için somut olayda 8 yılın üzerindeki yargılamanın makul olmadığına karar verilmiştir.

Başvurucu açısından hukukî korumanın tespitindeki yararına dair yapmış olduğu bir değerlendirme neticesinde Anayasa Mahkemesi³⁸⁸; *“Yukarıda belirtilen unsurların yanı sıra, değerlendirmeye esas alınan sürenin makul olup olmadığının tespitinde, başvuru için hukukî korumanın bir an önce gerçekleştirilmesindeki yararının ne olduğunun da nazara alınması gerekmekte olup, bu unsur her bir yargılama süresinin makullüğü açısından ortak bir standart oluşturulmaması tercihini güçlendirmektedir.”* şeklinde bir karar vermiştir. Anayasa Mahkemesine göre, her bir somut olayın özellikleri incelenip, o olaya özgü bir sonuç çıkarılmasıyla, dava konusunun başvuru için taşıdığı önemin belirlenmesi gerektiği ve bu nedenle makul süre hesabında bir standardın olmaması görüşünde olduğunu belirtebiliriz.

Bir başka Anayasa mahkemesi kararında³⁸⁹; *“Başvuruya konu davanın karmaşık nitelikte olmaması ve başvurunun davanın uzamasına yol açmaması gibi hususlar dikkate alındığında on altı yılı aşkın bir sürede sonlandırılan yargılamanın - yakınlarını kaybeden başvuru sahiplerinin davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği dikkate alındığında- başlı başına özelde başvuru sahiplerinin, genel olarak da toplumdaki diğer bireylerin hukukun üstünlüğüne olan bağlılığını sürdürmesi ve hukuka aykırı eylemlere hoşgörü gösterildiği ya da kayıtsız kalındığı görünümü verilmesinin engellenmesi açısından makul bir özen ve süratle yürütülmediği sonucuna ulaşılmıştır.”* denilmek suretiyle, davanın süratlice sonuçlandırılmaması neticesinde ve başvurunun menfaatinin niteliği değerlendirildiğinde, hem davaya konu uyuşmazlıktan etkilenen başvuru sahiplerinin, hem de toplumdaki diğer bireylerin hukukun üstünlüğüne olan bağlılıklarının etkilenebileceğine dair bir açıklama yapılmıştır.

³⁸⁸Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Güher Ergun ve Diğerleri*, B.No: 2012/13, §45, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>, (06.12.2024).

³⁸⁹Anayasa Mahkemesi Kararı, Amire Baykal Arslan ve Diğerleri, B.No: 2021/1094, §24, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/1094>, (06.12.2024).

5. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL EDİLMESİ İDDİASIYLA YAPILAN BAŞVURULARDA BAŞVURU YOLLARININ TÜKETİLMESİNİN GEREKMEMESİ

Başvuru yollarının tüketilmesi konusu ile ilgili teorik olarak “*ikincillik ilkesi*³⁹⁰” bulunmaktadır. Buna göre Anayasada düzenlenmiş temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi amacıyla onlara uyma ve yerine getirme görevi öncelikli olarak Anayasa Mahkemesine değil idari makamlar ile diğer yargı organlarına ait olmaktadır. Burada öncelikli kural, herhangi bir hakkının ihlal edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvuracak olan kişilerin bu iddialarını öncelikli olarak diğer idari makamlar ile yargı organları önüne getirmeleri gerekmektedir. İç hukuk yoluyla ihlal iddiasında bulundukları işlem ya da eyleme dair ihlal iddialarını gidermek için bireylerin girişimde bulunmaları gerekmektedir. Bir diğer deyişle ihlal iddiasıyla ilgili olarak bireysel başvurudan önce kanunda öngörülen idari ve yargısal yolların bireysel başvuru yoluna gidilmeden önce tüketilmesi gerekmektedir³⁹¹.

Ulusal hukuktaki başvuru yollarının tüketilmesi kuralı, Avrupa koruma sisteminin insan haklarının ulusal güvencelere göre tamamlayıcılık ilkesini ifade etmektedir. Avrupa yargıçlarının, ulusal güvence sisteminden kaynaklanan yetersizliklere müdahalesi ancak ikincil derecede mümkün kılınmıştır³⁹². Bu konuda özellikle belirtilen bir husus olarak, süresi içerisinde olağan kanun yollarına başvurulmasına rağmen istenilen sonucun elde edilememesidir. İhlal iddiasında bulunulan işlem, eylem veya ihmal için kanunda öngörülen idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru öncesi tüketilmiş olması aranır. Bahsedilen ihlalin bir “*kamu gücü*” tarafından yapılması gerektiği belirtilmektedir. Süresi

³⁹⁰İkincillik ilkesi için bkz: Cem Ümit Beyoğlu, “Türk Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Tespit Edilen Yapısal Sorunlara Dair Çözüm Önerileri”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, s. 790, Ramazan Korkmaz, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan, 2014, s.1956.

³⁹¹ Hakan Sabri Çelikyay, *a.g.m.*, s. 23

³⁹²İbrahim Ö. Kaboğlu, *a.g.e.*, s. 308

içerisinde olağan kanun yollarına başvurulmazsa bu yolların tüketilmiş olduğundan bahsedilmesi mümkün değildir³⁹³.

Anayasa Mahkemesinin verdiği bir kararda³⁹⁴ bu konuda; “...*Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru, iddia edilen hak ihlallerinin derece mahkemelerince düzeltilmemesi hâlinde başvurulabilecek ikincil nitelikte bir kanun yoludur. Bireysel başvuru yolunun ikincil niteliği gereği Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunabilmek için öncelikle olağan kanun yollarının tüketilmesi zorunludur. Bu ilke uyarınca, başvurucunun Anayasa Mahkemesi önüne getirdiği şikâyetini öncelikle ve süresinde yetkili idari ve yargısal mercilere usulüne uygun olarak iletmesi, bu konuda sahip olduğu bilgi ve kanıtlarını zamanında bu makamlara sunması ve aynı zamanda bu süreçte dava ve başvurusunu takip etmek için gerekli özeni göstermiş olması gerekir.*” denilerek bireysel başvuru yapılabilmesi için öncelikle kanun yollarının tüketilmesi gerektiği açıklamasıyla bireysel başvurunun ikincil niteliğine vurgu yapılmıştır. Somut olayda ihlal edildiği iddia edilen haklar; mülkiyet ve sosyal güvenlik haklarıdır. Bu haklar açısından başvuru yollarının tüketilmesi şartı devam etmektedir. Bu nedenle anılan başvuruda bu şartın gerçekleşmemesi ve direkt olarak Anayasa Mahkemesine başvurulmuş olması nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilmiştir.

Ancak makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiası ile Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular açısından öncelikli olarak başvurulması gereken yolların tüketilmesine gerek yoktur. Zira başvuru makul süre ihlali iddiası ile Mahkeme önüne getirdikleri bir başvuruda yargılamanın çoğunlukla hali hazırda devam etmesi nedeniyle haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek bu konuda bir ihlal kararı verilmesini talep edebilmektedirler. Bu anlamda bu durumun başvuru yollarının tüketilmesi kuralının bir istisnası olduğu söylenebilecektir³⁹⁵. Eğer makul

³⁹³ Ahmet Gökçen – M. Emin Alşahin – Kerim Çakır, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2024, s. 835; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Güncellenmiş ve Düzeltilmiş 27. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2023, s. 448; Ahmet Nohutçu, *Anayasa Hukuku*, 28. Baskı, Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara 2024, s. 425.

³⁹⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.03.2013, *İsmail Buğra İşlek*, B.No: 2013/1177, §17, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1177>, (13.11.2024).

³⁹⁵ Abdullah Çelik, *a.g.e.*, s. 72.

sürede yargılanma hakkının ihlali nedeniyle yapılan bireysel başvurular açısından da iç hukuk yollarının tamamen tüketilmesinin beklenmesi söz konusu edilirse bu takdirde ortaya çıkan mağduriyetlerin artmasına sebebiyet vermek dışında hukuki olarak başka bir amaca hizmet edilmeyeceği ortadadır.

Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararda³⁹⁶; “...Ancak, başvuru yollarının tüketilmesi ilkesinin mutlak şekilde uygulanması temel hak ve özgürlüklerin etkin kullanımını ve korunmasını engelleyecek olup, devam eden yargılamalara ilişkin makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiaları yönünden başvuru yollarının tüketilmesi şartının aranması, makul sürede yargılama yapma yükümlülüğüne aykırı davranılması nedeniyle meydana gelen sonuçları ortadan kaldırmayacağından, bu durum başvuru yollarının tüketilmesi kuralının istisnalarından birini teşkil etmektedir.” diyerek, aynı zamanda ülkemizde yargılamaların makul sürede görülmemesi sonucunda meydana gelen zararların tespit ve tazmin edildiği bir başvuru yolu olmaması nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını içeren yargılamalar açısından kanun yollarının tüketilmesi şartının aranmayacağını karara bağlamıştır.

Bu noktada Anayasa Mahkemesinin Keser Altıntaş³⁹⁷ başvurusunda vermiş olduğu düşme kararından bahsetmek gerekir. Tapu iptali ve tescil istemiyle açılan davanın makul sürede görülmediği iddiasıyla başvuru Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunmuştur. Sözleşme ve Anayasada güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkının temel güvencelerinden sayılan makul sürede yargılanma hakkının gereğinin yerine getirilmesi adına uluslararası kuruluşlar ile yasama, yürütme ve yargı organları tarafından birtakım tedbirler alınmakta ise de AİHM tarafından verilen Ümmühan Kaplan/Turkey³⁹⁸ kararında etkili bir başvuru yolu olmadığı

³⁹⁶ Anayasa Mahkemesi Kararı, 05.12.2013, *Gülseren Gürdal ve Diğerleri*, B.No: 2013/1115, §35, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1115>, (11.11.2024).

³⁹⁷ Anayasa Mahkemesi Kararı, 25.07.2023, *Keser Altıntaş*, B.No: 2023/18536, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536>, (11.11.2024).

³⁹⁸ AİHM, 2012, *Case of Ümmühan Kaplan/Turkey*, Application No: 24240/07, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22ümmühan%20kaplan%22\],%22itemid%22:\[%22001-109779%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22ümmühan%20kaplan%22],%22itemid%22:[%22001-109779%22]}), (11.05.2025).

gerekçesiyle ortada bir yapısal sorun olduğuna karar verilerek pilot karar uygulaması yapılmıştır.

6384 sayılı Kanun ile AİHM’e yapılan başvurular açısından inceleme yetkisi Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonu Başkanlığına verilmiştir. Bu tedbirler kapsamında 6384 sayılı Kanun geçici m. 2 ile “*Anayasa Mahkemesinde bulunan bazı bireysel başvurular hakkında Komisyona müracaat*” düzenlenmiştir. Geçici m. 2’nin yürürlük tarihi olan 31.07.2018 tarihinden itibaren Anayasa Mahkemesi önünde derdest olan başvuruların, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğ edilmesinden itibaren üç ay içinde yapılacak olan müracaat ile Tazminat Komisyonu tarafından incelenebileceği düzenlenmiştir.

Ancak yapılan düzenlemelere rağmen Anayasa Mahkemesi ortada yapısal bir sorun olduğuna kanaat getirerek Nevriye Kuruç başvurusunda³⁹⁹, Anayasa m. 40 gereğince bireysel başvuru öncesi etkili bir başvuru yolu düzenlenmesine ilişkin olarak kararı T.B.M.M.’ye göndermiş ve bu anlamda Anayasal yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Mahkeme bu kararda ele aldığı yapısal sorunun giderilmesi adına pilot karar usulünü uygulamıştır. Karar sonrası 6384 sayılı Kanun geçici m. 2’de 7445 sayılı Kanun⁴⁰⁰ m. 40 ile değişiklik yapılmıştır. 09.03.2023 tarihi itibarıyla Anayasa Mahkemesi önündeki derdest başvurular için Tazminat Komisyonuna başvuru imkânı getirilmiştir.

09.03.2023 sonrası yapılan başvurular açısından ise herhangi bir düzenleme getirilmemiştir. Bu durumda Anayasa Mahkemesinin pilot kararının gereği yerine getirilmemiş olup, sadece belirli bir tarihe kadar olan derdest başvurular bakımından Tazminat Komisyonuna başvuru imkanı tanınmıştır. Ancak yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesine başvuru öncesi başvurulacak idari veya yargısal bir mekanizma getirilmemiş ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair iddiaları içeren başvuruların Anayasa Mahkemesine yapılmasına devam edilmiştir.

³⁹⁹Anayasa Mahkemesi Kararı, 05.07.2022, *Nevriye Kuruç*, B.No: 2021/58970, §68, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, (11.02.2025).

⁴⁰⁰R.G.: 05.04.2023, S. 32154.

Pilot kararın gereği olarak makul süre iddiaları etkili bir başvuru yolu oluşturulduktan sonra anılan başvuruların incelebileceği yönünde bir kanaate varılmıştır.

Zira Anayasa Mahkemesinin on binlerce başvuruyu incelemek zorunda kalması, temel hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin iddiaların incelemesini güçleştirebilecektir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi önünde geçirilen süre açısından da makul sürede yargılanma hakkının ihlali sorunlarına yol açabilecektir. AİHM bazı başvurular bakımından Anayasa Mahkemesi önünde geçen süreyi dikkate alarak incelemenin makul olup olmadığı yönünde değerlendirme yapmaktadır. Bu nedenle makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvuru sayısı ve pilot karardaki ilkeler neticesinde yapılan başvuruların incelenmesini haklı kılan bir neden kalmadığı görünmektedir.

Mahkeme sonuç olarak Nevriye Kuruç pilot kararındaki ilkeleri dikkate alarak İçtüzük m. 80/ç bendine göre yapılan başvurunun incelenmesinin devamını haklı kılan bir neden olmaması gerekçesiyle başvurunun düşmesine karar vermiştir. Bu karara göre bu tarih itibarıyla makul sürede yargılama yapılmadığına dair iddalara yönelik başvurular açısından düşme kararı verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Tazminat Komisyonuna başvuru imkanı getirildiği için bu yolun etkili ve erişilebilir olup olmamasına yönelik olarak Anayasa Mahkemesinin yeniden değerlendirme yapacağı belirtilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin verdiği bir karara göre⁴⁰¹; “*Anayasa ’nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun ’un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrası uyarınca bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi ’ne başvurulabilmesi için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekir.*” şeklinde bir karar vermiştir. Kararda öncelikli kural olarak iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının uygulandığı görülmektedir. Aynı kararda ayrıca; “*31/7/2018 tarihli ve 30495 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 25/7/2018 tarihli ve 7145 sayılı Kanun ’un 20. maddesiyle 9/1/2013 tarihli ve 6384*

⁴⁰¹ Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.04.2022, *Hüseyin El ve Nazlı Şirin El*, B.No: 2014/15345, §143, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15345>, (11.11.2024).

sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun'a geçici madde eklenmiştir. 6384 sayılı Kanun'a eklenen geçici maddeye göre yargılamaların uzun sürmesi ve yargı kararlarının geç veya eksik icra edilmesi ya da icra edilmemesi şikâyetiyle Anayasa Mahkemesi'ne yapılan ve bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Anayasa Mahkemesi önünde derdest olan bireysel başvuruların başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Bakanlık İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığı (Tazminat Komisyonu) tarafından incelenmesi öngörülmüştür.” Bu anlamda anılan başvuru 2014 tarihli olup, bu nedenle Tazminat Komisyonuna başvurmadan Anayasa Mahkemesine başvuru yapılmış olması ve iç hukuk yollarının tüketilmemesi nedeniyle makul süre yönünden kabul edilemezlik kararı verilmiştir.

Bahçeyaka/Turkey⁴⁰² başvurusunda AİHM'in yaptığı incelemeye göre; Sözleşme m. 13'ün amaçları bakımından her davada başvurunun iç hukukta ulaşabildiği araçların ihlal iddiasını önlemek ya da hali hazırda gerçekleşen ihlaller açısından yeterli tazminat sağlama bakımından etkili olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda Mahkeme, m. 13'ün sunduğu alternatif yollar olarak görülen, davayı inceleyen makamlar tarafından kararın hızlandırılması ya da gerçekleşmiş gecikmeler bakımından yeterli tazminatın sağlanması durumu sağlanabiliyorsa çözümün etkili olduğunu belirtir.

Buna rağmen Mahkeme, Türk hukuk sisteminde yargılamayı hızlandırmak ya da hali hazırda meydana gelen gecikmelere ilişkin yeterli bir tazminat sağlamak adına bir çözüm sunmadığını ifade etmektedir. Bu anlamda başvurunun yargılamanın hızlı görülmesi adına yerel mahkemeler üzerine bir denetim mekanizması yoktur. Türk hukukunda başvurunun söz konusu gecikme hakkında itiraz edebileceği etkili bir çözüm yolu bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle başvurunun iddiaları

⁴⁰²AİHM, 2006, *Case of Bahçeyaka/Turkey*, Application No: 74463/01, §§27-29, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Bahçeyaka%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-76311%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Bahçeyaka%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-76311%22]}), (11.11.2024).

haklı görülmüş; hem makul sürede yargılanma hakkının hem de etkili başvuru hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir.

6. MAKUL SÜRENİN İHLAL NEDENLERİ VE UYGULAMADAKİ İHLALLER

6.1. Makul Sürenin İhlal Nedenleri

Makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin bir kısmı mevzuat yönünden olmasına karşın, büyük bir kısmı da uygulamadan kaynaklanmaktadır. Zaman zaman yapılan reformlar ile bazı iyileştirmeler yapılmış olsa da, yeniliğe ve reforma karşı direnç gösterilmesi ve eskiye olan güçlü bağlılık nedeniyle yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı görülmektedir. Makul sürenin ihlal edilmesinde etkisi olan unsurların yargılama alanlarına göre farklılık gösterdiği ifade edilmektedir⁴⁰³.

Ülkemizde uzun süreli yargılamalara örnek olarak, yürürlükte olduğu süreçte davaların uzamasına neden olan 766 sayılı Tapulama Kanunu örnek verilmektedir. Kanun'a göre ilk oturumun mahkemeler tarafından Birlik Mahallinde⁴⁰⁴ yapıldığı belirtilmektedir. İlk oturumun köyde yapılması için taraflardan birinin gelerek vasıta temin etmesi gerekmektedir. Ancak ülkemizde kırsal kesimlerde görülen yol sorunu ile araç temin edilmiş olsa dahi Tapulama hâkiminin gününün önemli bir kısmı yolda geçeceği için vakit kaybı yaşanmaktadır. Vasıta temin edilmediği durumlarda ise ilk oturum yapılamadığı için dosyaların beklemek zorunda kaldığı ifade edilmiştir⁴⁰⁵.

Tezin bu bölümüne kadar yer verilen açıklamalarda görüldüğü üzere pek çok kanun ile mevzuatımızda yer alan düzenlemelere rağmen davalar ülkemizde kısa

⁴⁰³İlyas Karahan *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁰⁴R.G.: 12.07.1966, S. 12346, m. 3'e göre; Tapulama işleri için her ilin merkez ilçesi ile diğer ilçeleri birer bölge, her bucak köy merkezi ile her köy birer birlik sayılır.

⁴⁰⁵Muharrem Ünal, "Hukuk Davalarının Uzamasının Nedenleri ve Yargılamada Çabukluğun Sağlanması", *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 6, 1982 s. 44.

sürede bitirilememekte ve buna yol açan pek çok neden vardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sayabiliriz; davaların sayıca fazla oluşu, hâkimlerin gereğinden fazla iş yüküne sahip olması, bazı hâkimlerin duruşmalara hazırlıksız gelmeleri veya bazı hâkimlerin yetersiz eğitim almış olması, tarafların delillerini dosyaya zamanında sunmamaları, davayı kaybedeceğini fark eden tarafın davayı uzatmak için kendisine tanınan hakları kötüye kullanması, bir avukatla dava açma zorunluluğu olmadığı için dava açılmasında ve takibinde yaşanan aksaklıklar, resmi kurum ve bilirkişilerin yaptıkları incelemelerin çok uzun sürmesi, tanıkların tanıklıktan kaçınmaları, güvenlik güçlerinin ihzar müzekkeresinin gereğini zamanında yerine getirememeleri, tebligatların zamanında yapılmaması ve usulsüz tebligat gönderilmesi, yargı birliği olmaması nedeniyle davaların görev ve yetki bakımından ortaya çıkan uyuşmazlıklar sebebiyle çözülememesi gibi durumlardır. Burada sıralanan nedenler bir hukuk devletinde olmaması gereken mazeretler olarak görülmekte olup AİHM tarafından yargılamanın uzamış olması durumunda haklı gerekçe olarak kabul edilmemektedir⁴⁰⁶.

Yargıtay 12. Hukuk Dairesi tarafından verilen bir karara⁴⁰⁷ göre; “*Somut olayda, takip dosyasından borçluya daha önce Tebligat Kanunu’nun 21/1. Maddesi uyarınca tebligat çıkartılmadan doğrudan aynı Kanunun 21/2. Maddesine göre ödeme emri tebliğ edilmiş olup yapılan tebligat bu haliyle usulsüzdür.*” Yargıtay tarafından verilen kararda görüldüğü üzere, usulsüz tebligat yapılmış olması nedeniyle mahkeme kararının bozulmasına karar verilmiştir. Bozma kararı ile yargılamanın devam ettiğini düşünürsek, usulsüz yapılan tebligat nedeniyle uzayan somut yargılama bakımından davanın makul sürede görülmediğinden bahsedebiliriz.

Dava yükünün çok yoğun olması sebebiyle mahkemeler önünde biriken davalar, yargılamaların uzun sürelerde görülmesine neden olmaktadır. Bu kadar fazla iş yükü altında kalan hâkimlerin çalışma şartları da olumsuz yönde etkilenecek, karmaşık özellikteki davalar bakımından dahi yeterli süre ayıramadıkları

⁴⁰⁶ Adem Çelik, *a.g.e.*, s. 111.

⁴⁰⁷ Yargıtay 12. Hukuk Dairesi, 11.06.2013, 2013/13148 E., 2013/22011 K., <https://legalbank.net/belge/y-12-hd-e-2013-13148-k-2013-22011-t-11-06-2013-usulsuz-tebligat/1387782/usulsuz+tebligat>, (16.11.2024).

belirtilmektedir. Avrupa Etkin Yargı Komisyonu'nun (CEPEJ) raporu ve Adalet Bakanlığı verileri, Danıştay ve Yargıtay'ın Avrupa'nın en yüksek mahkemelerinden olduğunu ifade etmektedir. Bu mahkemelerin önünde derdest olan fazla miktardaki davalara bakması gereken hâkim ve daireler olması da hukuki belirsizlik ortamını hazırlayarak çelişkili kararlar alınma ihtimalini arttıracaktır⁴⁰⁸.

AİHM, Türkiye'de tutukluluk uygulaması ile ilgili olarak kendisine yapılan başvurularda çok sayıda ihlal kararı vermiştir. Bu kararlarda yer alan uyarıların bir kısmı yasal alt yapıya, bir kısmı da uygulamaya yöneliktir. Yasal altyapı bakımından 3842 sayılı Kanun⁴⁰⁹ ile eski CMUK'ta yapılan değişiklikler ve aynı zamanda 5271 sayılı CMK ile getirilen düzenlemeler içinde tutuklamayla ilgili olan düzenlemeler önemli görülmektedir⁴¹⁰.

Yargılamalar yönünden davaların görülmesi için gereken asgari süreler ile gereksiz şekillerde yaşanan gecikmelerin önüne geçilebilmesi adına birtakım kriterler konulması ve yargılamanın aktörlerinde bilinç yaratılması gerektiği kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın başarıya ulaşabilmesi için yargılamanın tüm aktörlerinin iş birliği içerisinde olması ve aktif destek sağlaması gerekmektedir. Burada bahsi geçen aktörler; taraflar, mahkeme personeli, avukatlar, hâkimler ve savcılar, bilirkişi ile sosyal araştırmacılarıdır. Sürecin gerekliliklerini sağlamak adına adalet istatistikleri ve adli sicil veri tabanları gibi mekanizmalardan faydalanılması gerekmektedir. Siyasete özgü temel ilkelerin bu konuda göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmektedir. Bunlar; gerçekçi olduğu kadar ölçülebilir şekilde zamanlamaların belirlenmiş olması, zamanlama takibi, verilerin izlenmesi ve paylaşılması, toplanan verilerin analiz edilerek performansların izlenmesi ve geliştirilmesi adına kullanılması, usûl ve dava yönetimi siyasetleri ve bunların uygulanması, dava yükünün ve iş yükü siyasetlerinin belirlenmesidir⁴¹¹.

⁴⁰⁸İlyas Karahan, *a.g.e.*, s. 82-83.

⁴⁰⁹R.G.: 01.12.1992, S. 21422.

⁴¹⁰Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, *Tutuklama Raporu*, İkinci baskı, Ankara, 2011, s. 14.

⁴¹¹Mustafa T. Yücel, *a.g.m.*, s. 43.

6.2. Uygulamadaki İhlaller

Devletin muhakeme ilişkisinde güçlü olan taraf olduğu kabul edilirse, kişi ile devlet arasındaki muhakeme ilişkisi içerisinde bireyin korunması gereken güçsüz taraf olarak karşımıza çıktığını görürüz⁴¹². Bu korunma ihtiyacı, uygulamada en çok ceza yargılamaları bakımından ortaya çıkmaktadır. Zira devlet karşısında korunmasız kalan bireyin, ceza yargılamasının başlangıcından son aşamasına kadar geçen süreçte ve yasaların uygulanması sırasında aleyhine olacak uygulamalarla karşılaşma ihtimali daha yüksektir.

AİHM içtihatları ve uygulama göstermektedir ki, makul sürenin aşımı genellikle ceza yargılamaları bakımından ortaya çıkmaktadır. Gözaltındaki kişilerin hâkim önüne çıkarılması bakımından makul süre ihlalleri konusunda, AİHS m. 5/1-c bendi ile 3. bendinin birlikte değerlendirildiği görülmektedir⁴¹³. Sözleşme m. 5, özgürlük ve güvenlik hakkını hüküm altına almaktadır ve Sözleşmenin m. 5/1-c düzenlemesi şu şekildedir; “*Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması...*”

Sözleşme m. 5/3’te ise; “*İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir.*” hükmü ile, yetkili makamlar tarafından yakalanan veya tutulan herkesin bekletilmeden adli görev yapma yetkisine sahip bir hâkim veya görevli mercii karşısına çıkarılması gerektiğine dair vurgu yapılmaktadır. Bununla

⁴¹²Yener Ünver – Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı, Adalet Yayınevi, 2021, s. 235.

⁴¹³İlyas Karahan, *a.g.e.*, s. 98.

birlikte herkesin makul bir sürede yargılanma ya da yargılama süreci içerisinde serbest bırakılmaya hakkı olduğu kabul edilmektedir.

AIHM tarafından verilen bir kararda⁴¹⁴; Mahkemenin görüşüne göre, dört gözaltı süresi içinden en kısası olan, Bay McFadden'ın polis gözetimi altında kaldığı dört gün altı saatin, m. 5/3'te yer verilen zamana ilişkin katı kısıtlamanın dışında kaldığı kabul edilmektedir. Bu davanın özel özelliklerine göre, bir hâkim veya adli bir görevli önüne çıkarılmadan bu kadar uzun bir süre gözaltında tutulmasını haklı çıkarabilecek bir yorum, "hızlılık" kelimesinin anlamının kabul edilemeyecek şekilde geniş olarak ele alındığını ifade edecektir. Böyle bir yorum yapılması halinde, m. 5/3 ile teminat altına alınan garantinin, bireyin de zararına olacak şekilde zayıflatılması sonucunu doğurarak, m. 5/1-c düzenlemesinin sınırlarını ve m. 5/3'te korunan hakkın özünü zedeleyecek sonuçlar ortaya çıkacaktır. Ayrıca başvuruçuların tutuklanması ve gözaltına alınmasıyla, toplumu bir bütün şeklinde terörden koruma amacını sağlamaya çalışılsa da bu durum tek başına m. 5/3'te yer alan gereklilikleri sağlamaktan kaçınılacağı anlamına gelecek şekilde yorumlanamaz. Bu nedenle anılan kararda Mahkeme tarafından dört başvuru hakkında da m. 5/3 bakımından ihlal kararı verilmiştir.

Somut yargılamada görüldüğü üzere her bir dava için gereken hızlılık bakımından, uyuşmazlığın niteliklerine göre bir değerlendirme yapılması gerekir. Ancak bu niteliklere verilen önemin hiçbir zaman m. 5/3'te yer alan güvencelerin özünü zedeleyecek şekilde devletin, kişinin bir yargı makamı önünde hızlıca serbest bırakılma ya da hazır bulunmasını sağlama yükümlülüğünü ortadan kaldıracak konuma getirilemeyeceği ifade edilmektedir. Gözaltı tedbirinin bir tedbir olmaktan ziyade bir cezalandırma şekline dönüşmesi şeklinde uzayan gözaltı sürelerine maruz kalınmasının, insan hakları ve hukuk devleti ilkesiyle de bağdaşmayacağı açık ortadadır.

⁴¹⁴ AIHM, 1988, *Case of Brogan and Others/The United Kingdom*, Application No: 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, §62,

standartlar gibi değerlendirilemez. Aynı zamanda bu makullük kavramı, m. 5/1-c’de yer alan güvencenin özünü zedeleyecek noktaya kadar genişletilemeyecektir.

Punzelt/ The Czech Republic⁴¹⁷ davasında, Mahkeme yapacağı incelemede; Sözleşmenin m. 5/3 bendi uyarınca 23.04.1993 ile 10.01.1995 tarihleri arasındaki Çek Cumhuriyeti’nde başvurucuya karşı başlatılmış olan cezai kovuşturmayaya yönelik olarak ilk tutukluluk anından itibaren şehir mahkemesinin verdiği karar anına kadar geçen süreyi gözetebilecektir. Aynı zamanda başvurucuya dair 15.03.1995 ile 16.01.1996 arasındaki Yargıtay’ın şehir mahkemesinin verdiği ilk kararı bozduğu andan ikinci kararı verdiği ana kadar olan tutukluluk süresini de inceleyebilir. Buna göre dikkate alınacak tutukluluk süresinin iki yıl altı ay on sekiz gün olduğunu tespit ederek süreyi çok fazla bulmuştur ve Sözleşme m. 5/3 açısından bir ihlal olduğuna dair karar verilmiştir.

AİHM’in Türkiye aleyhine vermiş olduğu m. 5 kapsamında yer alan ihlal kararları içinde, tutukluluğun uzatılmasına ilişkin verilen kararların “*gerekçesiz*” oluşu da pay sahibidir. Yerel mahkemelerin verdikleri kararın gerekçesi tutuklu kişiyi bilgilendirmek amaçlı olmayıp, Yargıtay denetimi yapılırken yerel mahkemede verilen kararların bozulmaması için olduğu ifade edilmektedir. Tutukluluk kararına karşı yapılan itirazı inceleyen mahkeme, tutukluluk kararını veren mahkemenin üst mahkemesi olmadığı için, gerekçeli karar yazma alışkanlığının az olduğu kabul edilmektedir⁴¹⁸.

AİHM tarafından yapılan incelemelerde tutukluluk süresi de göz önünde bulundurulmaktadır. Tutukluluğun devamı kararlarında yer alan gerekçeler içinde tutukluluk süresinin makul süreyi aşmadığı yer olsa da, geçici bir tedbir olarak uygulanan tutuklulukta makul süre, tutuklamayı haklı gösteren nedenlerin varlığı

⁴¹⁷AİHM, 2000, *Case of Punzelt/The Czech Republic*, Application No:31315/96, §80, [https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22punzelt%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58785%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22punzelt%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58785%22]}), (20.11.2024).

⁴¹⁸*Tutuklama Raporu*, s. 45.

halinde değerlendirmeye alınabilecek olup, aksi durumda en kısa sürenin dahi makul sayılmadığı kabul edilecektir⁴¹⁹.

Hem ülkemizde Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular açısından hem de AİHM önündeki dosyalar bakımından yıl sonuna gelindiğinde o yıl içindeki davaların tamamının karara bağlanamadığı görülmektedir. Anayasa Mahkemesinin 03.09.2024 tarihi itibarıyla Mahkeme önündeki derdest dosya oranı %42 olup, dosya sayısı ise 43.973'tür. Bu dosyalar içerisinde derdest olan makul sürede yargılanma hakkına ilişkin bireysel başvuru oranı %82,4'tür⁴²⁰. 01.01.2024 tarihi itibarıyla AİHM önünde bekleyen dosya sayısı en çok olan ülke istatistiklerine göre Türkiye %34,2'lik bir oran ve 23.400 dosya sayısı ile 1. sırada yer almaktadır⁴²¹. Mahkemelerin önündeki derdest dosya sayısının fazlalığı neticesinde bu iki kanun yoluna başvuruda geçen süreler içinde de makul sürede yargılanmanın gerçekleştirilemeyeceği açıktır.

Yargı sistemlerinde her davanın uygun olan ve öngörülen en kısa zaman içerisinde görülmesi gibi bir hedef belirlenmesi gerekir. Belirlenen ilkeler ve süre saptamaları ile davanın aktörlerinin katılımı da sağlanarak bu süreç güncel hale getirilmelidir. Davaların zamanında görülebilmesi için dışarıdan gelecek “*pozitif baskılama*” ile adliye dışında yer alan barolar veya gönüllü diğer kuruluşlar ile medya tarafından davalar makul sürede görülmeleri için izlenebilir. Bunun için Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan adalet istatistikleri başlangıç olarak örnek alınabilir⁴²².

⁴¹⁹Tutuklama Raporu, s. 45.

⁴²⁰Bireysel Başvuru İstatistikleri, 23.09.2012 - 30.09.2024, <https://www.anayasa.gov.tr/media/9479/bbistatistikler.pdf>, (23.11.2024).

⁴²¹İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 01.01.2024 İtibarıyla AİHM Önünde Derdest Başvuru Sayıları İstatistiği, (23.11.2024).

⁴²²Mustafa T. Yücel, *a.g.m.*, s. 43.

6.3. AİHM ve Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen İhlal Kararlarından Sonraki Süreç

AİHM'e ve Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular sonucunda AİHS ve Anayasada güvence altına alınan hak ve hürriyetlerin ihlal edildiğine dair bir karar verilmesi halinde söz konusu ihlalin ortadan kaldırılması için AİHM'e ve Anayasa Mahkemesine ihlal kararı vermek dışında birtakım başka kararlar verme imkanı getirilmiştir⁴²³. AİHM kararları neticesinde taraf devletlere getirilen yükümlülüklerin; adil tazmin, maddi olmayan bireysel tedbirler ve genel önlemler olarak üçe ayrıldığı ifade edilmektedir⁴²⁴.

AİHS m. 41 düzenlemesi şu şekildedir; *“Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Taraf’ın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırabiliyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder.”* Adil tazmin ödeme yükümlülüğünün, doğrudan ve açık bir şekilde infaz edilen bir yükümlülük getirdiği belirtilmektedir. AİHM tarafından verilen Moreira de Azevedo/Portugal kararı⁴²⁵ tarihinden itibaren sözleşmeci devletlere getirilen ödeme süresi 3 ay olarak belirlenmiştir. Mahkeme tarafından, bazı devletlerin ödeme yükümlülüğüne ilişkin olarak geç ödeme yapılması nedeniyle, süreye bağlı olarak gecikme faizi uygulanmasına karar verilmiştir. Bu yetki Bakanlar Komitesine bırakılmıştır⁴²⁶.

⁴²³Serkan Cengiz, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi”, *Toplum ve Hukuk Dergisi*, Bahar Sayısı, 2003, s. 4, Ramazan Gümüştay, Bireysel Başvuruda İhlalin Ortadan Kaldırılmasının Bir Aracı Olarak “Yeniden Yargılama” Kararı ve İcrası, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1-2, 2018, s. 95.

⁴²⁴Ebru Karaman, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İÜHF*, Cilt 72, Sayı 1, s. 415, 2014.

⁴²⁵AİHM, 1991, *Case of Moreira de Azevedo/Portugal*, Application No: 11296/84, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20MOREIRA%20DE%20AZEVEDO%20v.%20PORTUGAL%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57680%22\]}}, \(25.12.2024\).](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20MOREIRA%20DE%20AZEVEDO%20v.%20PORTUGAL%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57680%22]})

⁴²⁶Elisabeth Lambert Abdelgawad, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, 2. Basım, Avrupa Konseyi Yayınları, Ocak 2008, s. 14-15.

AİHM tarafından adil tazmin dışında, maddi olmayan bireysel tedbirler olarak; yargılamanın yenilenmesi ve pilot karar usulü uygulaması yapılmaktadır⁴²⁷. Yargılamanın yenilenmesi usulü, iç hukukta verilen kesin hükmün gücü ilkesini etkilediği için (basitçe yeniden incelemenin tersine), uluslararası bir kararın ortaya çıkaracağı en çarpıcı etkiyi meydana getirmektedir. Bazı davalar bakımından bu tedbirin önemli görülen niteliği, Bakanlar Komitesi’ni bu konu hakkında devletlere bir tavsiye kararı çıkarmaları için yöneltmiş olmasıdır. Bakanlar Komitesi’nin AİHM kararlarına göre taraf devletlere bazı ulusal nitelikteki davaların gözden geçirilmesi ya da baştan açılması hakkında verdiği 19 Ocak 2000 tarihli tavsiye kararına göre, bu şekilde bir tedbir hükmünün gerekli olması için iki şartı bünyesinde taşıması gerekir. Buna göre ihlalin taşıdığı nitelik bakımından ilk şart; ihlal, dava konusu yargılamanın sonucu üzerinde ciddi bir şüphe uyandıracak kadar ağır olmalıdır. İkinci şart ise, ilgilinin adil tazmin yöntemiyle telafi edilemeyen ve salt yargılamanın yenilenmesi ya da incelenmesiyle giderilebilecek olan iç hukuk kararının ağır derecedeki olumsuz sonuçlarını hala çekiyor olmasıdır⁴²⁸.

Avrupa’daki pek çok devlet kendi iç hukuklarında ya içtihadi bir temelde, yasanın geniş anlamını göz önünde bulundurarak, yeni olgu veya delilleri dikkate alarak ya da özel bir yasa (*lex specialis*) nedeniyle yargılamanın yenilenmesine imkân tanımaktadırlar⁴²⁹. İç hukukumuzda 6100 sayılı HMK m. 375⁴³⁰, 5271 sayılı CMK m. 311⁴³¹, İYUK m. 53⁴³², 6216 sayılı Kanun m. 67⁴³³ ile AİHM tarafından verilen kararlar bakımından, yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak düzenlenmektedir.

Pilot karar usulü ise 14. Protokolde yer almamakla beraber uygulamasına başlanmış ve Mahkeme tarafından kopya davalar, verilen pilot kararlar sonrasında iç

⁴²⁷Ebru Karaman, *a.g.m.*, s. 416-418.

⁴²⁸Elisabeth Lambert Abdelgawad, *a.g.m.*, s. 20-21, Ebru Karaman, *a.g.m.*, s. 416-417.

⁴²⁹Elisabeth Lambert Abdelgawad, *a.g.m.*, s. 21.

⁴³⁰HMK m. 375/i bendi “Yargılamanın İadesi Sebepleri” başlığı altında yer almaktadır.

⁴³¹CMK m. 311/1-f ile m. 311/2’de hükümlünün lehine olan yargılamanın yenilenmesi sebepleri yer alırken, m. 314’te ise hükümlünün aleyhine olan sebepler yer alır.

⁴³²İYUK m. 53/ı bendi, hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya ekinde yer alan protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, AİHM’in kesin kararıyla tespit edilmesi halinde yargılamanın yenilenebileceğini hüküm altına almıştır.

⁴³³6216 sayılı Kanun m. 67/2 ve 67/3 düzenlemesi “Yargılamanın Yenilenmesi” başlığı altında yer alır.

hukuka gönderilmeye başlanmıştır. Buna göre pilot karar yöntemi, Bakanlar Komitesi'nin 2004/3 ve 2004/6 sayılı kararlarında; AİHM'e çok sayıda başvuru yapılması durumunda, devletlere uygun bir çözüm bulmaları için yardımcı olmak adına var olan sistemik sorunu tespit etmek ve taraf devletlerin bu sorunu giderecek özellikte bir iç hukuk yolu getirmeleri gerektiği belirtilmiştir⁴³⁴. Örneğin Fransa Hükümeti, Hakkar/France⁴³⁵ kararı sonrası yargılamanın yenilenmesine yönelik yeni bir iç hukuk yolu düzenlemesi getirmiştir⁴³⁶. Pilot karar uygulaması konusu alt başlıkta ele alınacağı için bu başlıkta değinmiyoruz.

Son olarak devletler, Sözleşme m. 46 gereğince davaların tekrar etmelerini önleyebilmek için genel tedbirler alma konusunda yükümlülüklerini kabul etmişlerdir. Aynı türden ihlalin bir daha ortaya çıkmaması adına sorumlu devlet tarafından alınması gereken genel tedbirler; yasal değişiklikler, içtihat değişiklikleri ve kararın yayınlanması olarak kabul edilmektedir. Bunlar, başvuranın kişisel durumuyla ilgili olmayan ancak ihlalin önlenmesi amacına yardımcı olacak şekilde genel nitelik taşıyan önlemler olarak görülmektedir⁴³⁷.

AİHM kararları neticesinde devletlere getirilen yükümlülüklerle değindikten sonra ülkemizde Anayasa Mahkemesi kararlarından sonraki süreci de incelemek gerekmektedir. Bu konuda Anayasa Mahkemesinin verdiği ihlal kararları sonrası izlenecek yollar arasındaki farklılıklar aşağıda ele alınmaya çalışılmıştır.

Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular neticesinde verilen ihlal kararları hakkında, 6216 sayılı Kanun m. 50/2'ye göre; *“Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvurucu lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir.*

⁴³⁴Kerem Altıparmak, *a.g.m.*, s. 66, Ebru Karaman, *a.g.m.*, s. 419.

⁴³⁵AİHM, 2001, *Case of Hakkar/France*, Application No: 19033/91, <https://hudoc.exec.coe.int/ENG#%7B%22execidentifier%22:%5B%22001-52202%22%5D%7D>, (12.05.2025).

⁴³⁶Serkan Cengiz, *a.g.m.*, s. 4.

⁴³⁷Ebru Karaman, *a.g.m.*, 422.

Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.”

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nün “İhlal kararı ve ihlalin giderilmesi” başlıklı m. 79/1’e göre; “Bölüm, ihlalin bir mahkeme kararından kaynaklandığını tespit ederse; a) İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderir. İlgili mahkeme, Bölümün ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde yeniden yargılama yapar ve mümkünse dosya üzerinden ivedilikle karar verir. b) Bölümlerce yapılan inceleme sonunda, başvurunun bir hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi hâlinde, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı takdirde başvuru lehine uygun bir tazminata hükmedilebilir. c) Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi hâlinde, Bölüm bu konuyu kendisi karara bağlamaksızın genel mahkemelerde dava açılması yolunu gösterebilir.” hükmüyle, ihlalin ortadan kaldırılması için yeniden yargılama dışında neler yapılacağı açıklanmıştır.

Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular sonucundan verilen ihlal kararı neticesinde yeniden yargılama kararı verebilmesi için söz konusu ihlale sebebiyet veren bir mahkeme olması gerekir. Başka bir kamu idaresinin verdiği kararlar bakımından yeniden yargılamaya hükmedilemez⁴³⁸.

Yukarıda yer alan 6216 sayılı Kanun ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü’nde yer alan düzenlemeler ile Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu ihlal kararları içerisinde mahkemelerin vermiş olduğu kararlar bakımından bir sınırlandırma yapıldığını ifade edebiliriz. Bu sınırlamaya göre Anayasa Mahkemesi, Sözleşmede yer alan hakları ihlal eden bir mahkeme kararına yönelik olarak yalnızca yeniden yargılama kararı verebilecektir. Burada dikkat çeken husus, bir başka kamu idaresi tarafından verilen kararlar bakımından bu uygulama geçerli değildir. Anayasa Mahkemesince,

⁴³⁸Ramazan Gümüştay, *a.g.m.*, s. 96.

Mahkemeler dışında bir başka organ tarafından verilen kararlar için yeniden yargılama kararı verilemeyecektir.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir karara⁴³⁹ göre; “6216 sayılı Kanun’un 50. maddesiyle işaret edilen yeniden yargılama kavramı, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan belli yönlerden farklılık taşımaktadır. Kuşkusuz ki Anayasa Mahkemesinin yeniden yargılamaya hükmettiği durumlarda da derece mahkemesi kesin hükme bağlanmış bir uyuşmazlığı yeniden ele almaktadır. Bu yönüyle ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi müessesesi ile Anayasa Mahkemesince yeniden yargılamaya hükmedilmesi arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesinin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak yargılamanın yenilenmesi sebebinin varlığının kabulü ve önceki kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Zira ihlal kararı verilen hallerde yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği hususundaki takdir derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesi’ne bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.” Anayasa Mahkemesince verilen ihlal kararları neticesinde yapılması gerekenler Mahkeme tarafından açıklanmıştır. Derece mahkemeleri ihlal kararında belirtildiği gibi ihlalin sonuçlarını gidermek için gereken işlemleri yapmakla yükümlü kılınmıştır. Ancak bu şekilde verilen Anayasa Mahkemesi kararına rağmen ülkemizde ihlalin sonuçlarının giderilmediği durumlarla karşı karşıya kalınmaktadır.

Bir Anayasa Mahkemesi Kararına göre⁴⁴⁰; Şanlıurfa Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda görevli infaz koruma memurları tarafından darp edilme, sakalının zorla

⁴³⁹Anayasa Mahkemesi Kararı, 11.06.2018, *Sinan Baran*, B.No: 2015/11494, §52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/11494>, (25.11.2024).

⁴⁴⁰Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.12.2015, *S.D.*, B.No: 2013/3017, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3017>, (25.11.2024).

kesilmesi, şikâyetle bulunulmaması için tehdit edilme iddialarıyla başvuruya konu olayda, yapılan yargılama sonucu yerel mahkeme tarafından birden fazla sayıda olan sanıklar hakkında, düşme, beraat ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararları verilmiştir. Başvurucu bu kararlardan beraat kararı üzerine temyiz ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararına karşı itiraz yollarına gitmişse de yapılan itirazın da Yargıtay'a gönderilmesi sonucu itirazın, itiraz merciine gönderilmeden Yargıtay onama kararı ile kesinleştiği belirtilmiştir. Bunun üzerine başvurucu tarafından bireysel başvuruda bulunulmuştur. Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan inceleme sonucunda; Anayasa m. 17'de hüküm altına alınan eziyet yasağının ve devletin etkili soruşturma yapma usûl yükümlülüğünün ihlâl edildiğine karar verilerek, yeniden yargılama yapılması için dosyanın Şanlıurfa 3. Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir.

İlk derece mahkemesince, kamu görevlilerinin yargılandığı davalarda beraat ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararları bakımından CMK'da yeniden yargılama sebepleri olmaması nedeniyle sanık ya da hükümlüler aleyhine yargılamanın yenilenemeyeceğine hükmedilmiştir. CMK'da Anayasa Mahkemesi kararlarının yargılamanın yenilenmesi nedenleri içerisinde sayılmaması gerekçe gösterilerek yeniden yargılama kararına uyulmamıştır. Anayasa Mahkemesi kararı sonucunda yeniden yargılama yapılması halinde, usul kanunlarında düzenlenmiş hükümlerin, bireysel başvuru usulüne dair yapılan düzenlemeler ile karşılaştırıldığı durumlarda, usul kanunlarında yer alan yeniden yargılama konusuyla ilgili getirilen düzenlemelerin Anayasa Mahkemesi kararını etkisiz kılacak şekilde değil, bireysel başvuru usulünün gerektirdiği şekilde ele alınması ve kıyasen uygulanması gerektiği kabul edilmektedir⁴⁴¹.

Uygulamada yeniden yargılama kararlarına hiç uyulmaması şeklinde örnekler olduğu gibi, kararın gereğinin yerine getirilmediği durumlar da söz konusu olabilmektedir. Anayasa Mahkemesinin verdiği yeniden yargılama kararlarının icrası

⁴⁴¹Ulaş Karan, *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme*, Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2017, s. 30.

sırasında yargı organlarının, idare ve savcılıkların direnç gösterebildiği ifade edilmektedir⁴⁴².

Yeniden yargılama kararı verilen haller dışında, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar olmayan durumlarda 6216 sayılı Kanunu m. 50/2 ve Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m. 79/1-b gereğince Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararlarında tazminata hükmedilebileceği kabul edilmektedir. Örnek bir Anayasa Mahkemesi kararında⁴⁴³; “Başvurucunun tarafı olduğu uyuşmazlığa ilişkin yaklaşık yedi yıllık yargılama süresi nazara alındığında, yargılama faaliyetinin uzunluğu sebebiyle, yalnızca ihlal tespitiyle giderilemeyecek olan manevi zararı karşılığında başvurucuya takdiren net 5.000,00 TL manevi tazminat ödenmesine karar verilmesi gerekir.” şeklindeki açıklama ile yalnızca ihlalin tespitinin yeterli olmayacağı somut olay bakımından başvuru lehine tazminat ödenmesine karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin yeniden yargılama kararı vermediği kararlar bakımından tazminata hükmetmek dışında verebileceği bir başka karar şekli ise ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması kararlarıdır. Mahkeme hem bu yönde bir karar verirken hem de tazminata hükmedebilir⁴⁴⁴.

Anayasa Mahkemesi ve AİHM tarafından verilen tazminat miktarlarına değinecek olursak, AİHM tarafından verilen tazminat miktarlarının Anayasa Mahkemesine göre daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bu duruma hem para cinsinin Avro olması hem de Mahkemenin taraf devletlere caydırıcı yaptırımlar olarak hükmetme düşüncesinin sebep olduğunu belirtebiliriz. Örnek bir AİHM kararında⁴⁴⁵; başvurucunun manevi zararlarının tazmini için 9.000 Avro, masraf ve harcamalar için

⁴⁴²Ulaş Karan, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁴³Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.02.2015, *Sebahat Tuncel* (2), B.No: 2014/1440, §114, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/1440>, (25.11.2024).

⁴⁴⁴Ulaş Karan, *a.g.e.*, s. 42, Anayasa Mahkemesi Kararı, 06.03.2014, *Mehmet İlker Başbuğ*, B. No: 2014/912, §88, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/912>, Anayasa Mahkemesi Kararı, 03.04.2014, *Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım*, B. No: 2013/711, §82, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/711>, (12.05.2025).

⁴⁴⁵AİHM, 2024, *Case of Kanatlı/Turkey*, Application No: 18382/15, <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-238291%22%7D>, (25.12.2024).

yapılan tahliye talebinin esası hakkında bir karar verilmesi adına, karar örneğinin mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir. Buna göre somut olayda, Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa m. 19/8 fıkrasının ihlal edildiğine dair karar verildikten sonra, Anayasa m. 153 gereğince kararı ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması adına mahkemesine göndererek gereğinin yapılmasına hükmedilmiştir.

Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan bir raporda; Anayasa m. 153'te belirtildiği gibi, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ele alınmıştır. Ayrıca bu hükmün bireysel başvurular nedeniyle verilen kararları dışlamayacağından bahsedilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarının salt taraflar arasında mı yoksa benzer tüm davalar bakımından uyulması gerekip gerekmediği hususunun bir tartışma konusu olduğu ifade edilmiştir⁴⁴⁸. Tarafımızca bireysel başvuru sonucunda verilen kararlar, benzer davalar bakımından bağlayıcıdır. Bu konuda yasal düzenleme bakımından Anayasa m. 153 hükmünün bağlayıcılığı gösterilebilir. Ayrıca Anayasa Mahkemesince verilen kararlarda bazı örnek başvurular esas alınarak diğer kararlara uygulanacak bütün ilkelerin sıralanmış olduğunu örnek gösterebiliriz.

Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu Volkan Gedik ve Diğerleri başvurusunda⁴⁴⁹; “*Anayasa Mahkemesi, hukuk davalarında makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvurularda Güher Ergun ve diğerleri (B. No: 2012/13, 2/7/2013), idari davalar yönünden Selahattin Akyıl (B. No: 2012/1198, 7/11/2013), ceza davaları yönünden de B.E. (B. No: 2012/625, 9/1/2014) ve Nevriye Kuruç ([GK], B. No: 2021/58970, 5/7/2022) kararlarında bütün ilkeleri ortaya koymuş; makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.*” denilerek makul süre hakkındaki diğer davalara uygulanacak ilkeleri öncelikle yukarıda anılan başvurularda saymıştır. Mahkeme, önüne gelen sonraki başvurularda ise bu ilkeleri göstererek kararlar vermiştir.

⁴⁴⁸Council of Europe, Needs Assessment Report on The Individual Application to the Constitutional Court of Turkey, s.41, <https://rm.coe.int/16806f2348>, (25.11.2024).

⁴⁴⁹Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.12.2022, *Volkan Gedik ve Diğerleri*, B. No: 2019/892, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/892>, (12.02.2025).

Yukarıdaki kararda ayrıca; “Başvurular, davanın uzun sürmesi nedeniyle makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Başvurular, süresi içinde yapılmıştır. Başvuruların kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar verilmiştir. Ekli tabloda yer alan başvurular bu başvuru ile birleştirilmiştir.” denilmekle, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair yapılan 123 başvuru hakkında tek karar verilmiştir. Buradan hareketle, aynı konudaki kararlar için toplu karar verilerek iş yükünün de azaltılmaya çalışıldığını ifade edebiliriz.

Ayrıca Anayasa Mahkemesinin pilot karar usulü ile vermiş olduğu bazı kararlarda, yapısal sorunun çözümü adına kararı T.B.M.M.’ye bildirme yolunu izlediği görülmektedir. Keser Altıntaş pilot kararında⁴⁵⁰ Mahkeme yapısal sorunu tespit ettikten sonra bu sorunun giderilmesi için kararın T.B.M.M.’ye gönderilmesine karar vererek makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruların dört ay süreyle incelenmesinin ertelenmesine karar vermiştir. Buna göre Anayasa Mahkemesinin, vermiş olduğu ihlal kararlarında yapılması gerekenlere hükmederken yukarıda sayılanlar dışında zaman zaman yasama organını da işaret ettiğini ifade edebiliriz.

⁴⁵⁰Anayasa Mahkemesi Kararı, 25.07.2023, Keser Altıntaş, B. No:2023/18536, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536>, (25.12.2024).

Mahkeme, Sözleşme m. 6/1'e göre bu fıkradaki gerekliliklerin yerine getirilmesi ve hukuk sistemlerinin düzenlenmesi adına taraf devletleri yükümlü kılmaktadır⁴⁵³.

Ülkemizde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu getirilmeden önce iç hukukta yargılama sürelerinin uzun olması ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle bireyler, AİHS'in adil yargılanma hakkını düzenleyen m. 6'nın ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvuruyordu. Bu başvurular neticesinde AİHM Türkiye hakkında makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair çok fazla sayıda ihlal kararı vermiştir. Bu kararlar sebebiyle her yıl yüksek miktarlarda tazminat ödemek zorunda kalınmıştır. Bunun yanı sıra bu durum ülkemizin insan hakları konularında uluslararası arenadaki duruşunu da etkilemektedir⁴⁵⁴.

AİHM'in pilot karar uygulaması ile ilgili ülkenin iç hukukunda sorun çözme odaklı bir gelişme beklenmesi durumunu, kararların iç hukuk yoluyla çözüme kavuşabilmesi adına güzel bir uygulama olarak düşünmekteyiz. Ancak makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesi nedeniyle yapılan başvurular açısından iç hukukta geliştirilecek çözüm yolu sürecinde davaların yeniden bir bekleme süresi geçirmeleri nedeniyle bu yolun da mağduriyetleri çözme anlamında ciddi bir faydası olmadığı kanısındayız.

AİHM 16.07.2009 tarihli *Daneshpayeh/Turkey* kararında⁴⁵⁵; davanın makul süre içinde sonuçlanmadığına hükmetmiştir. Aynı kararda iç hukukta başvurulabilecek bir çözüm yolu olmadığının altını çizerek, böyle bir çözüm yolunun iç hukukta düzenlenmesi gerektiğine dair bir yükümlülük getirmiştir. Daha sonra *Ümmühan Kaplan* kararını⁴⁵⁶ pilot karar seçmiştir ve AİHS m. 6 kapsamında Türkiye'de ihlallerin olması ve bu nedenle Mahkemenin önünde çok fazla sayıda dava olması nedeniyle iç

⁴⁵³ Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 372.

⁴⁵⁴ Murat Sekmen, *a.g.m.*, s. 7.

⁴⁵⁵ AİHM, 2009, *Daneshpayeh/Turkey*, Application No: 21086/04, §44, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22daneshpayeh%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-93570%22%5D%7D>, (06.01.2022).

⁴⁵⁶ AİHM, 2012, *Ümmühan Kaplan/Turkey*, Application No: 24240/07, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-120398%22%5D%7D>, (06.01.2022).

hukukta sorunun çözümüne dair bir yol olmadığı gerekçesiyle pilot karar uygulamasına geçildiğini bildirerek aynı kararda 2009 tarihli Daneshpayeh/Turkey kararına da atıf yapılarak sorunların çözülmesi adına iç hukukta bir yol düzenlenmesi adına belli bazı ilkeler getirmiştir. AİHM tarafından verilen bu karar ile iç hukukta insan hakları konusunda bir çözüm yolu olarak 6384 sayılı “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmesi Suretiyle Çözümüne Dair Kanun*” yürürlüğe girmiştir⁴⁵⁷.

Ülkemizde 6384 sayılı “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmesi Suretiyle Çözümüne Dair Kanun*”⁴⁵⁸ 19.01.2013 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu komisyona başvuruda bulunabilmek için (23.09.2012 tarihinden önce Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yoluyla başvurma imkânı olmadığı için) AİHM’e yargılamanın uzun sürmesi iddiasıyla başvuru yapma koşulu getirilmiştir. Bu başvuru yolunun belli bir tarihten önce AİHM’e yapılan başvurular için tanınmış olması nedeniyle genel nitelik taşıyan ve tazmine yönelik bir iç hukuk yolu olma özelliğini haiz değildir⁴⁵⁹. Anayasa Mahkemesinin örnek bir kararında⁴⁶⁰; “...hukuk sistemimizde, yargılama faaliyetinin uzamasını önleyici veya yargılama faaliyetinin uzamasından doğan zararları giderici etkiye sahip, Anayasa’nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası ile 6216 sayılı Kanun’un 45. maddesinin (2) numaralı fıkrasının kastettiği nitelikte etkin bir başvuru yolu bulunmadığı” belirtilmiştir.

6384 sayılı Kanunun görüşüldüğü 24. Dönem 3. Yasama yılının 50. Birleşiminde, yasa tasarısının gerekçesindeki şekliyle, AİHM’e yapılmış 16 bin başvuru olduğu ve bunlardan 2.500’ünün makul sürenin üstünde olan yargılamalar olduğu veya mahkemeler tarafından verilen kararın ya uygulanmamış ya da geç uygulanmış olan yargılamalar olduğu ifade edilmiştir. Yasa tasarısının gerekçesinde; bu sayının yıl sonuna kadar 3.500 olabileceği belirtilmiştir. Ülkemizin AİHM önünde

⁴⁵⁷Murat Sekmen, *a.g.m.*, s. 7.

⁴⁵⁸R.G.: 19.01.2013, S. 28533.

⁴⁵⁹Bayram Keskin, *a.g.m.*, s. 409.

⁴⁶⁰Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.09.2013, *Güher Ergun ve Tosun Tayfun Ergun*, B. No: 2012/12, §34, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/12_ (05.01.2022).

açılan davalar bakımından işini iyi yapmayan bir ülke olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir⁴⁶¹.

6384 sayılı Kanun ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru öncesinde AİHM'e başvurulmuş makul süre yargılamalarında ihlallerin çok olması ve Türkiye aleyhine verilen tazminat kararlarının fazlalığı nedeniyle AİHM'e gidilmeden önce başvurulacak bir Tazminat Komisyonu yolu getirilmiştir. Bireysel başvuru yolu ülkemizde 2012 yılında uygulanmaya başlamıştır ve Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolundan önce AİHM'e başvuran kişilerin bu haktan yararlanmaları da mümkün olmayacaktır.

Müdür Turgut and Others/Turkey davasında⁴⁶² AİHM tarafından 11.04.2013 tarihli kararla Mahkeme oybirliğiyle başvuru hakkında kabul edilemezlik kararı vermiştir. *“Mahkeme başvurucuların şikâyetlerini sonuca bağlama perspektifi sunan ve erişilebilir bir yol olan 6384 sayılı Kanunla kurulan Tazminat Komisyonuna başvurmaları gerektiğine hükmetmiştir. Bu hüküm, Tazminat Komisyonu ve ulusal mahkemeler tarafından verilecek kararlar ışığında, bu kanunla açılan hukuk yolunun etkinliği ve gerçekliğinin denetlenebilmesi ihtimalini hiçbir şekilde etkilememektedir.”* diyerek başvurunun makul süre şikâyeti yönünden iç hukuk yollarının tüketilmemesi sebebiyle reddedilmesine karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesinin verdiği Nevriye Kuruç pilot kararında⁴⁶³; *“AİHM Müdür Turgut ve diğerleri/Türkiye (B. No: 4860/09, 26/3/2013) kararında, 6384 sayılı Kanun ile kurulan iç hukuk yolunun Ümmühan Kaplan/Türkiye kararında belirttiği ilkelere uygun olup olmadığını incelemiştir. AİHM, 6384 sayılı Kanun ile oluşturulan iç hukuk yolunun makul süre şikâyetleri ile ilgili tekrar eden başvuruların incelenmesi amacıyla uygulanan pilot karar usulünün doğrudan ve*

⁴⁶¹6384 sayılı Kanun Tasarısının Görüşüldüğü 24. Dönem 3. Yasama Yılı 50. Birleşim Tutanağı, s. 13, <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/21871>, (24.11.2024).

⁴⁶²AİHM, 2013, *Case of Müdür Turgut and Others/Turkey*, <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22fulltext%22:%5B%224860/09%22%5D,%22itemid%22:%5B%22003-4317293-5168332%22%5D%7D>, (21.11.2024).

⁴⁶³Anayasa Mahkemesi, 05.07.2022, *Nevriye Kuruç*, B.No: 2021/58970, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, (21.11.2024).

somut bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin AİHM'in bu konudaki içtihadından çıkan ilkelere ve pilot kararda Sözleşme'nin 46. maddesi bağlamında varılan sonuçlara uygun olarak bir iç hukuk yolu oluşturduğunu belirtmiştir.”

Anılan kararda Türkiye'nin, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin tavsiyesine uygun şekilde, ilgili kişilerin Sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağladığı hususu vurgulanmıştır. Böylelikle hem AİHS m. 1 hükmündeki gibi daha hızlı bir giderim imkânı sağlandığını, hem de çok sayıda benzer başvuruyu incelemek zorunda kalacak olan AİHM'in iş yükünün azalmasına katkı sağlandığını, ayrıca bu gibi sorunları ulusal düzeyde çözümleyerek Türkiye'nin, Sözleşme'nin getirdiği yükümlülükler bakımından kendisine düşen görevi yerine getirmiş olduğunu açıklamıştır. 6384 sayılı Kanun ile kurulan Komisyonun kararları öncelikle Ankara Bölge İdare Mahkemesinin, ardından gerekirse Anayasa Mahkemesinin ve en son AİHM'in denetimine tabi olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle ilgili başvuruda başvurucuların makul süre şikayetlerinin, iç hukuk yollarının tüketilmediği gerekçesiyle reddedildiği belirtilmekle birlikte, Tazminat komisyonunun kurulması ve işleyişine dair bir açıklama yapılmıştır.

6384 sayılı Kanuna geçici madde eklenerek 23.09.2012 tarihi ile 31.07.2018 tarihleri arasında Anayasa Mahkemesinde bulunan makul sürede yargılanma hakkının ihlaline dair başvuruları Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun inceleyeceği düzenlenmiştir. Bu süreç içerisinde Anayasa Mahkemesinin bakmakta olduğu başvurular açısından olağan kanun yollarının tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilmiştir. Bu karardan sonra üç ay içerisinde ilgili komisyona başvurulabileceği hususu düzenlenmiştir. Ancak bu konu ile ilgili olarak Tazminat Komisyonunun görevinin geçici özellikte olduğu

ve belirlenen süre sonunda yapılacak başvurular için direkt olarak Anayasa Mahkemesine gidilmesi gerektiği düzenlenmiştir⁴⁶⁴.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir kararda⁴⁶⁵; “Komisyon, makul sürede yargılama yapılmaması ile mahkeme kararlarının icra edilmemesi iddialarıyla 23/3/2013 tarihinden önce AİHM'e yapılmış olan başvuruları incelemekle görevlidir. Bu görevine ek olarak Komisyon, benzer iddialarla 31/7/2018 tarihinden önce Anayasa Mahkemesi'ne yapılmış olan bireysel başvuruları da karara bağlamakla görevlendirilmiştir. Dolayısıyla Komisyonun başvuru konusu işlemi inceleme hususunda yetkili olduğu anlaşılmaktadır.” denilerek 6384 sayılı Kanunun uygulama alanının genişletildiğine dair bir açıklama yaparak anılan dava açısından da ilgili Komisyonun görevli olacağından bahsetmiştir.

Aynı kararda “Komisyonun başvuru konusu işlemi incelemeye, başvuruyu kabul ederek icra edilebilir bir karar verebilmeye, bilgi/belgelere ulaşmaya ve bunları incelemeye yetkili olması, başvurusunun Komisyona bilgi ve belge sunmalarına engel bir durumun bulunmaması, Komisyonun yapısının Kanun ile önceden belirlenmiş olması, özellikle Komisyon kararlarına karşı yargı yolunun açık olması, bu kapsamda adil yargılanma hakkına ilişkin güvencelerin yargılama sırasında sağlanmasının Anayasa'nın 36. maddesi gereği zorunluluk arz etmesi ve Kanun ile bu konuda sınırlama getirilmemiş olması hususları bir bütün olarak değerlendirildiğinde söz konusu başvuru yolunun düzenleniş şekli itibarıyla başvurusunun ihlal iddiaları yönünden makul bir başarı şansı sunma kapasitesine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.” ibaresi ile ilgili başvuru hakkında Tazminat Komisyonunun gerçekleştireceği inceleme sonucunda başarılı olacağına dair vurgu yapılmıştır.

⁴⁶⁴Revşan Deniz Yıldırım Çobanoğlu, *Avukatlar İçin Karşılaştırmalı AYM - AİHM Kabul Edilebilirlik Rehberi*, Güncellenmiş 2. Baskı, 2020, s. 34.

⁴⁶⁵Anayasa Mahkemesi Kararı, 12.09.2018, *Ferat Yüksel*, B. No: 2014/13828, §§28-32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13828?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=13828>, (06.01.2022).

6384 sayılı Kanunun Kapsamına giren konular, m. 2’de belirlenmiştir. Kapsamda yer alan ancak bu çalışmanın konusuyla ilgili olmayan kısımlara konudan sapmamak adına burada yer vermedik. Buna göre Kanun, Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği iddiasıyla, AİHM’e yapılmış başvuruları kapsar. AİHS ve Türkiye’nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin AİHM’in yerleşik içtihatları doğrultusunda Ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarının yoğunluğu dikkate alınmak suretiyle, AİHM’e yapılmış başvurulara ilişkin diğer ihlal alanları bakımından da Cumhurbaşkanı kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir.

7499 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasında Dair Kanun⁴⁶⁶ m. 24 ile getirilen düzenleme ile maddeye; “*Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasıyla manevi tazminat, 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu m. 142/2. fıkrası uyarınca koruma tedbirleri nedeniyle oluşan maddi ve manevi her türlü zararın tazmini, istemiyle Komisyona yapılan müracaatları da kapsar.*” hükmü eklenmiştir.

Getirilen bu düzenleme ile makul süre hakkında yapılan başvurular açısından olumlu sonuçlar getirebileceğini düşündüğümüz bu geçici uygulama açısından, başvuruların Komisyon önünde makul olmayan sürelerde bekletilerek yeni bir mağduriyet yaşatmaması durumunda, ileride kalıcı bir uygulama haline dönmesinin gündeme gelebileceği kanısındayız. Zira hala Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruları 2024 verilerine⁴⁶⁷ göre %74’lük bir oran ile makul süre yargılamaları oluşturmaktadır. Ayrıca aynı yılda adil yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkına dair olan dosyalar hariç, madde içerisinde yer alan tüm güvencelerle birlikte %7,2’lik bir başvuru oranına sahiptir. Makul sürede yargılanma hakkında yaşanan hak

⁴⁶⁶R.G.: 12.03.2024, S. 32487.

⁴⁶⁷Bireysel Başvuru İstatistikleri, <https://www.anayasa.gov.tr/media/9479/bbistatistikler.pdf>, (21.11.2024).

23.09.2012-30.09.2024,

ihlallerinin ortadan kaldırılması için en baştan itibaren tüm süreçlerde toplu bir iyileştirmenin yapılması gerekliliği açıktır. Sadece sürecin bir parçasını düzeltmek diğer sorunların çözüleceğini garanti edemez. Yargılamanın tüm aktörlerinin iş birliği içinde olması ve süreç boyunca gerek barolar gerekse birtakım gönüllü kuruluşların süreci izlemesi ve yapılacak denetimler ile hak ihlallerinin azaltılması hatta bitirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği açıktır.

Ancak Kanun m. 7 ile , Komisyona yapılan müracaatlar hakkında karar verme süresi getirilmiştir. Buna göre; “*Komisyon, 2 nci maddenin birinci ve ikinci fıkraları kapsamında yapılan müracaatlar hakkında dokuz ay içinde karar vermek zorundadır.*” Kanunla getirilen bu süre sınırlaması ile Komisyona karşı yapılan müracaatların en kısa sürede sonuçlandırılmasının amaçlandığını ifade edebiliriz. Aynı maddenin 2. fıkrasına göre Komisyon vereceği kararlarda Anayasa Mahkemesi ve AİHM’in emsal nitelikteki kararlarını da gözeterek gerekçeli karar verecektir. Buradan hareketle Komisyonun vereceği kararlar bakımından AİHM içtihatlarıyla belirlenen kriterlerin dikkate alınacağını ifade edebiliriz.

Komisyonun verdiği kararlar bakımından m. 7/4’e göre karara karşı itiraz süresi tebliğ tarihinden itibaren on beş gündür. Komisyon aracılığı ile Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebilir. Yapılan itiraz öncelikli işlerden sayılarak üç ay içinde karara bağlanır ve Komisyon kararı Mahkeme tarafından yerinde görülmezse işin esası hakkında karar verebilir ve bu kararlar kesindir.

Anayasa Mahkemesi başvuruları yönünden Tazminat Komisyonunun görevleri 7499 sayılı Kanun m. 32 ile belirlenmiş olup, 6384 sayılı Kanun’a eklenen geçici m. 3’e göre; “*a) Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla Anayasa Mahkemesinde inceleme süreci devam eden bireysel başvuruları, başvuru yollarının tüketilmemesi nedeniyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren, b)Anayasa Mahkemesinin incelemenin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmediği gerekçesiyle düşme kararı verdiği bireysel başvuruları, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten veya düşme kararının tebliğinden itibaren, c)Anayasa Mahkemesinin incelemenin sürdürülmesini haklı kılan bir neden görülmediği gerekçesiyle verdiği*

düşme kararı üzerine veya 10.10.2023 tarihinden itibaren doğrudan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuruları, bu Mahkemenin münhasıran iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması gerekçesine dayanan kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren, üç ay içinde yapılacak müracaat üzerine Komisyon inceler.”

Doğrudan Tazminat Komisyonu Başkanlığına yapılacak başvurular açısından ise, 12.03.2024 tarihinden sonra ceza hukuku kapsamında olan soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku alanındaki yargılamalar bakımından uyuşmazlıkların makul bir sürede sonuçlandırılmadığı iddiaları için doğrudan müracaat edilebilecektir. Aynı zamanda 01.06.2024 tarihinden sonra, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu m. 142/2 uyarınca, CMK’nın 141/1-e⁴⁶⁸, f⁴⁶⁹ ve l⁴⁷⁰ bentleri kapsamındaki maddi ve manevi zararların tazmini bakımından yapılacak başvurular için de müracaat edilebilir⁴⁷¹.

Tazminat Komisyonu tarafından makul süre hakkında verilen bir kararda⁴⁷²; yargılamanın tek dereceli olarak 6 yıl 11 ay ve 2 gün sürmüş olması nedeniyle, AIHS m. 6 ve Anayasa m. 36 ile güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkı ihlal edilen başvurucu lehine 6384 sayılı Tazminat Komisyonu m. 7’ye göre 35.000TL tazminat ödenmesine karar verilmiştir. Somut olay açısından yargılamanın neredeyse yedi yıl sürdüğünü düşünecek olursak, Komisyon tarafından, senelik olarak 5.000 TL’lik bir tazminata hükmedilmiş olduğunu belirtebiliriz. Bu tazminat miktarının, başvurucunun mağduriyetini hangi oranda tazmin ettiği konusu ise tartışmaya açıktır.

⁴⁶⁸CMK m. 141/1-e bendi, “Kanuna uygun olarak yakalandıktan veya tutuklandıktan sonra haklarında kovuşturmayla yer olmadığına veya beraatlerine karar verilen,” şeklindedir.

⁴⁶⁹CMK m. 141/1-f bendi, “Mahkûm olup da gözetim ve tutuklulukta geçirdiği süreleri, hükümlülük sürelerinden fazla olan veya işlediği suç için kanunda öngörülen cezanın sadece para cezası olması nedeniyle zorunlu olarak bu ceza ile cezalandırılan,” şeklindedir.

⁴⁷⁰CMK m. 141/1-l bendi, “Konutunu terk etmemek veya uyuşturucu, uyarıcı veya ucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla hastaneye yatmak dâhil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek şeklindeki adli kontrol yükümlülükleri uygulandıktan sonra haklarında kovuşturmayla yer olmadığına veya beraatlerine karar verilen,” şeklindedir.

⁴⁷¹Tazminat Komisyonu Başkanlığı Görevleri, [https://ihtk.adalet.gov.tr/SayfaDetay/gorevlerimiz#:~:text=12%20Mart%202024%20tarihinden%20sonra,Tazminat%20Komisyonu%20Başkanlığına%20müracaat%20edilebilmektedir,\(21.11.2024\).](https://ihtk.adalet.gov.tr/SayfaDetay/gorevlerimiz#:~:text=12%20Mart%202024%20tarihinden%20sonra,Tazminat%20Komisyonu%20Başkanlığına%20müracaat%20edilebilmektedir,(21.11.2024).)

⁴⁷² Tazminat Komisyonu Kararı, 24.09.2024, Dosya No: 2023/4129, Karar No: 2024/1959.

06.06.2024 verilerine göre Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonuna, Anayasa Mahkemesine yapılmış başvurular yönünden 2024 yılında 15.360 başvuru yapılmış ve 1.279 başvuru hakkında karar verilmiştir. Bunlar içerisinde 1.074'ü kabul, 173'ü red kararı olup bu kararlar içerisinde 7 tanesine itiraz edilmiştir. Komisyon tarafından 2024 yılı içerisinde yapılan başvurular yönünden hükmedilen tazminat miktarı ise 51.700.428 TL olmuştur⁴⁷³.

Tazminat Komisyonunun vermiş olduğu kararlara karşı itiraz edilmesi durumunda, uyuşmazlık hakkında önce süresi içerisinde Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edildikten ve itiraz hakkında Mahkemece bir karar verildikten sonra karar yeniden Anayasa Mahkemesinin önüne gelebilmektedir.

Doğan Özmen Başvurusunda⁴⁷⁴ Anayasa Mahkemesi tarafından 6384 sayılı Kanun gereğince ulaşılabilir ve ihlal iddialarıyla ilgili başarı şansı sunma ve yeterli giderim sağlama kapasitesi olduğu görünen Tazminat Komisyonuna gönderilen bir başvuru hakkında, Komisyon, başvuru yollarının tüketildiği tarihten itibaren otuz gün içinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunulmadığı gerekçesi ile başvurunun reddedildiğine dair karar vermiştir. Başvurucu karara karşı Ankara Bölge İdare Mahkemesine itirazda bulunmuştur. Bölge İdare Mahkemesi itirazın reddine hükmetmiş ve uyuşmazlık yeniden Anayasa Mahkemesi önüne taşınmıştır. Başvurucunun ilk Anayasa Mahkemesi başvurusundaki açıklaması, Daire kararının kendisine tebliğ edilmediği gerekçesiyle kararı öğrendiği tarihten itibaren Anayasa Mahkemesine başvurduğu şeklindedir. Somut olayda Yargıtay ilamıyla ilk derece mahkemesi kararının bozulmasına ve başvuru hakkındaki davanın zamanaşımı sebebiyle düşmesine karar verilmiştir. Başvuru evrakı ve dava dosyasında yer alan belgelerde, Daire kararının ilk derece mahkemesine ne zaman ulaştığına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁷³ Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonu, Başvuru ve Karar Sayıları İstatistiği, <https://ihtk.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10062024111151AYM%20istatistik%20web.pdf>, (24.11.2024).

⁴⁷⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, 10.05.2023, *Doğan Özmen*, B.No: 2019/16485, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/16485>, (11.12.2024).

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararda⁴⁷⁵; “Ancak makul sürede yargılanma hakkına ilişkin ihlalin giderilmesi bakımından teorik düzeyde etkili olduğu saptanan Tazminat Komisyonunun öngörülebilir olmayan ve bariz takdir hatası teşkil eden yorumu sebebiyle somut olayda başarı şansı sunma potansiyelini yitirmiştir. Bu ihlalin giderilmesi için ihdas edilen başvuru yolundan Tazminat Komisyonunun - Anayasa Mahkemesine başvurulara ilişkin otuz günlük sürenin hesabında- başvuru yolunun yararlandırılmamasının makul sürede yargılanma hakkıyla bağlantılı olarak etkili başvuru hakkını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.” denilmiştir. Tazminat Komisyonunun vermiş olduğu bahse konu kararda, yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmadığı iddiasına ilişkin takdir hatası içeren yorumu nedeniyle Komisyonun başarı şansını da ortadan kaldırdığını ifade edebiliriz.

Aynı kararda yer alan bir diğer bir paragrafta göre; “İncelenen başvuruda yargılama sürecinin uzun sürmesi başvuru yolunun makul sürede yargılanma hakkını ihlal etmiştir. Uzun süren yargılamaya karşın Tazminat Komisyonu tazminat vermemiştir. Dolayısıyla somut başvuruda ihlalin Tazminat Komisyonu kararından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.” Buna göre bir hakkının ihlal edildiği iddiası ile hukuki yollar aracılığı ile çözüm arayan bireylerin mağduriyetlerinin çözümlenmesi adına öngörülmüş olan yargı yollarının salt mevzuat düzenlemesi ile yeterli çözüm sağlamış olduğu ifade edilemeyecektir. Bu yargı yollarının bireylerin yaşadığı uyuşmazlıklar adına pratikte de bir çözüm sunuyor olması gerekmektedir. Buna göre Tazminat Komisyonunun önüne getirilen uyuşmazlıklara bir çözüm sağlama konusunda beklenen başarıya ulaşamadığını ifade edebiliriz.

Bu konu ise Anayasa Mahkemesinin verdiği bir kararda⁴⁷⁶ şu şekilde ele alınmıştır; “Gerçekten de kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla öngörülen yargı yollarından biri olan koruma tedbirleri nedeniyle tazminat davası açma imkânının mevzuatta yer alması yalnız başına yeterli olmayıp bu yolun aynı zamanda

⁴⁷⁵Anayasa Mahkemesi Kararı, 10.05.2023, Doğan Özmen, B.No: 2019/16485, §41, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/16485>, (11.12.2024).

⁴⁷⁶Anayasa Mahkemesi Kararı, 08.07.2020, Murat Haliç, B.No: 2017/24356, §49, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/24356>, (11.12.2024).

pratikte de başarı şansı sunması gerekir.” Somut olayda hâkimler ve savcıların verdikleri kararlardan kaynaklanan zararların giderilmesi adına girişimde bulunma imkânı getiren ve geniş anlamda yorumlanmaya müsait olan düzenlemelerin, zarar görenlerin herhangi bir yargı merciine başvurma imkânını ortadan kaldıracak şekilde dar yorumlanmaması gerektiği belirtilmektedir. Etkili bir yargısal koruma sağlama konusunda yargı makamlarınca temel hak ve özgürlüklere değer veren bir yaklaşım içinde olunması etkili başvuru hakkının yerine getirilmesi adına son derece önemlidir.

06.06.2024 verilerine göre uzun yargılama ve geç icra bakımından Komisyona, AİHM’e yapılmış başvurular yönünden 2024 yılında hiç başvuru yapılmamıştır. Ancak 2013-2024 yılları arasında toplam 7.529 başvuru yapıp bunların 7.528’i karara bağlanmıştır. Yine aynı yıl aralığında toplam 33.514.858 TL tazminata hükmedilmiştir⁴⁷⁷.

Ancak Komisyonun vermiş olduğu tazminat miktarları bakımından dikkate aldığı kriterin ne olduğu konusunda detaylı bir bilgi paylaşılmamaktadır. Komisyon kararlarında AİHM içtihatlarında yer alan kriterlerin gözetildiğini düşünürsek, bu kararlarda verilen tazminatları değerlendirerek vereceği tazminat miktarlarını caydırıcı olacak şekilde belirlemesi gerektiğini ifade edebiliriz.

AİHM, 2023 yılı istatistiklerine göre 25.01.2024 tarihinde yayımlanan değerlendirme notunda⁴⁷⁸; Türkiye aleyhine yapılan derdest başvurular, tüm ülkeler açısından değerlendirildiğinde 23.400 başvuru ile ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca ülkemiz her 10.000 kişiye düşen derdest başvuru sayısı sıralamasında 6. olmuştur. 2023 yılında AİHM tarafından ülkemiz hakkında 5.039 başvuru sonuçlandırılmış olup, bunlar içinden 72 başvuruda ihlal kararı verilmiş ve 4.967 başvuru açısından ise ihlal olmadığına dair, düşme veya başka sebepler dolayısıyla kabul edilemezlik kararı

⁴⁷⁷ Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonu Başvuru ve Karar Sayıları İstatistiği, <https://ihtk.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10062024133253AİHM%20istatistik%20son%20hali.pdf> (24.11.2024).

⁴⁷⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2023 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, 25.01.2024, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6022024100041Avrupa%20İnsan%20Hakları%20Mahkemesi%202023%20Yılı%20İstatistikleri%20Değerlendirme%20Notu.pdf>, (24.11.2024).

verilmiştir. Sözleşme m. 6’da yer alan adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan makul süre hakkına ilişkin olarak yapılan başvurular açısından geçen yıl gibi bu yıl da ihlal kararı verilmemiştir.

7.2. Yargıda Hedef Süre Uygulaması

Her soruşturma ve davanın sonuçlandırılması için hedef bir süre öngörerek ve bu süreçte nihayete erdirilmeyen işlerin hızlandırılması hedeflenerek makul sürede yargılamanın gerçekleştirilmesine ilişkin çözümler getirilmesi ve bu nedenle yargılama ve soruşturmada geçirilen sürelerin kısaltılmasını hedefleyen bir sistem olarak yargıda hedef süre uygulamasının düzenlenmesine karar verilmiştir. Makul sürede yargılanma ilkesinin daha etkin şekilde gözetilmesi ve uzun süren yargılamaların önüne geçilmesi amacıyla Avrupa Yargının Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) 2007 yılında SATURN isimli “*Yargıda Zaman Yönetimi Merkezi*”ni kurmuştur. 06.12.2016 tarihinde ise CEPEJ Genel Kurulu, SATURN tarafından oluşturulan uygulama rehberini kabul ederek, üye ülkeler için davaların 1-2 ve 3 yıllık sürelerde bitirilmesini tavsiye etmiş ancak asıl hedefin davaların bir yıllık sürede bitirilmesi olduğu belirtilmiştir. Mevzuat için gereken altyapı öncelikle 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu’nda⁴⁷⁹ düzenlenmiştir⁴⁸⁰.

01.06.2016 tarih ve 6723 sayılı Kanun’un m. 25 ile yeniden düzenlenen Hâkimler ve Savcılar Kanunu m. 28/7 ile “*Soruşturma, kovuşturma veya yargılamanın tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin Hâkimler ve Savcılar Kurulunun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceği*” hüküm altına alınmıştır.

30105 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “*Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*”⁴⁸¹

⁴⁷⁹R.G.:26.02.1983, S. 17971.

⁴⁸⁰Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargıda Hedef Süre Uygulaması Başladı, <https://sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yargida-hedef-sure-uygulamasi-baslamistir>, (24.11.2024).

⁴⁸¹R.G.: 23.06.2017, S. 30105.

ile Türk hukuk sistemine, yargılamaların tamamlanması için hedef süre uygulaması getirilmiştir. Bu uygulama ile ülkemizde görülen yargılamalarda makul sürede yargılanma hakkının ihlali iddialarının önlenmesi adına bir adım atılmış olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten bu yana Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru sayılarında gözle görülür bir azalma olmamıştır⁴⁸². Yönetmelik sonrası davalar açısından getirilen hedef süre uygulamasının işlevsel bir mekanizma olarak çalışması isteniyorsa bu anlamda yapılacak denetimler oldukça önemli olacaktır.

Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik m. 4/1-h bendinde yer alan Performans değerlendirme ve geliştirme formu düzenlenmiş olmasıyla, denetlenen hâkim ve Cumhuriyet Savcılarının denetim dönemi içerisindeki performansının değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışma yapıldığını ifade edebiliriz. Bu anlamda hâkim ve savcıların yargılamalarda gösterdikleri performansların, hedef sürelerle uyulup uyulmadığına göre değerlendirildiğini ifade edebiliriz.

⁴⁸²Anayasa Mahkemesi yıllık raporlarında salt makul süre hakkı olarak değil, adil yargılanma hakkı genel başlığı altında makul süre hakkındaki başvurular dahil edilerek oluşturulan istatistiklere yer verildiği için ilerleyen açıklamalarda bu bilgilere yer verilmiştir. 2017 yılında Anayasa Mahkemesi önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %78,8'lik bir oran ve 705 karar sayısı ile en fazla karar adil yargılanma hakkında verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/3523/2017_yillik_rapor.pdf; 2018 yılında, Mahkeme önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %57,1'lik bir oran ve 4.188 sayı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/5768/2018_yillik_rapor.pdf; 2019 yılında, Mahkeme önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %50,8'lik bir oran ve 4.357 sayı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/6790/2019-yillik-rapor_kucuk.pdf; 2020 yılında Mahkeme önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %63,3'lük bir oran ve 9.039 sayı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/7444/2020_yillik_rapor.pdf; 2021 yılında Mahkeme önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %76,8'lik bir oran ve 20.084 sayı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/7998/2021_yillik_rapor.pdf; 2022 yılında Mahkeme önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %84,9'luk bir oran ve 52.303 sayı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/8645/2022_yillik_rapor.pdf; 2023 yılında Mahkeme önüne getirilen başvurular içinde makul sürede yargılanma hakkı dahil %82,3'lük bir oran ve 60.683 sayı ile adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair karar verilmiştir. https://www.anayasa.gov.tr/media/9230/2023_yillik_rapor.pdf, (07.12.2024).

Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının 31.08.2018 tarihli üst yazısına göre⁴⁸³; “Yargılamanın bir an önce sonuçlandırılması suretiyle hak ihlaline yol açılmaması için birçok ülkede farklı alanlarda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan biri de tüm yargı paydaşlarının iş birliği ile yürütülmesi gereken “Yargıda Hedef Süre Uygulaması”dır. “Yargıda Hedef Süre Uygulaması”; zaman planlamasını (hedef belirlenmesini), planlamaya uyumun takip edilmesini ve denetim mekanizmasının oluşturulmasını gerektiren bir sistemdir.”

Aynı zamanda hedef süre uygulaması, hem makul sürede yargılama ilkesine hizmet ederken hem de bireylere öngörülebilir bir yargısal süreç imkanı getirerek kamuoyu denetimini sağlayacaktır. Yargıda hedef süre uygulamasıyla, ülkemizde yargıya olan güveni güçlendirmek, mahkeme ve Cumhuriyet başsavcılıklarının etkililiğini ve verimliliğini artırmak, soruşturmaya başlandığında veya dava açıldığında tarafların yargılamanın ne zaman tamamlanacağını bilmelerini sağlamak amacıyla soruşturma, kovuşturma ve yargılamalar için hedef sürelerin belirlenmesine karar verildiği belirtilmiştir⁴⁸⁴.

Yargılamalarda performans ve verimliliğin arttırılmasına yönelik olarak adalet sisteminde performans ölçümü ve geliştirilmesi ile kalitenin arttırılmasına dair araçların güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun için 2021 yılı itibariyle uzun süren soruşturmalar ya da davalar bakımından 500.000 TL bütçe ile “performans esaslı izleme sistemi” oluşturulacağı ifade edilmiştir. 2019 yılı itibariyle yargıda hedef süre uygulaması aracılığıyla sistemin şeffaflığının arttırılması ve makul sürede yargılanma hakkının daha etkin bir şekilde korunması hedeflenmiştir⁴⁸⁵.

⁴⁸³T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, 31.08.2018 tarih ve 93379197-604-E.233/2424 sayılı Yargıda Hedef Süre Uygulaması başlıklı üst yazı, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/31/dosya/sgb-yargida-hedef-sure-uygulamasi17-07-202017-10.pdf>, (29.12.2024).

⁴⁸⁴T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, 31.08.2018 tarih ve 93379197-604-E.233/2424 sayılı Yargıda Hedef Süre Uygulaması başlıklı üst yazı, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/31/dosya/sgb-yargida-hedef-sure-uygulamasi17-07-202017-10.pdf>, (29.12.2024).

⁴⁸⁵Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargı Reformu Stratejisi Eylem Planı, 2020, s. 40-41, <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/5102020133816eylemplani.pdf>, (24.11.2024).

Yargılama hizmetleri bakımından makul sürede yargılanma hakkının uygulamada güçlendirilmesi adına, hâkim, savcı ve personel sayısının iş yüküyle orantılı olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu nedenle hâkim, savcı ve personel sayısının artırılması öngörülerek buna yönelik çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Artan yargılama görevlisi ile birlikte hâkim ve savcı başına düşen dosya sayılarında da azalma görülmesi beklenmektedir. Sistemin şeffaflığının korunması amacıyla makul sürede yargılanma hakkını daha etkin şekilde korumak için yargıda hedef süre uygulamasının getirildiği hatırlatılarak gelecek dönemlerde bu uygulamanın geliştirilerek yaygınlaştırılması hedeflenmektedir⁴⁸⁶.

Adalet Bakanlığı 2024-2028 Stratejik Planı'nda yer alan verilere göre, Temel Performans Göstergeleri listesinde yargıda hedef süreye uyulma oranı 2023 yılında %86 olarak gösterilmektedir. Ayrıca Adalet Teşkilatının Kurumsal Kapasitesinin Geliştirilmesi amacıyla hedef süre uygulamasının takip edileceği ve hedef süreyi aşan yargılamalar bakımından önlemler alınacağı ve ayrıca istinaf kanun yolunda hedef süre uygulaması izleneceği ifade edilmektedir⁴⁸⁷.

Yargıda hedef süre uygulaması ile UYAP sisteminden zamanında görülemeyen yargılamalar bakımından bir açıklama yapılması ile hâkim tarafından yargılamanın uzamaması adına gerekli tedbirler alınabilecek, usûl kararları titiz bir şekilde uygulanarak taraflar ile mahkeme personellerinin üzerinde yargılamanın hızlıca çözümlendirilmesi adına bir etkisi olacaktır⁴⁸⁸. Mahkemelerin iş yükü nedeniyle ya da davalarda uluslararası belgelerin gönderilememesi nedeniyle yargılamaların uzaması konularının önüne geçilebilmesi adına bu gibi işlemlerin denetlenmesi de oldukça önemlidir. Zira makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin bu kadar çok sayıda olması ile birlikte getirilen hedef süre uygulaması doğru şekilde yönetilecek olursa ilerleyen

⁴⁸⁶Strateji Geliştirme Başkanlığı, Adalet Bakanlığı Performans Programı, 2024, s. 19, <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/19012024101409Adalet%20Bakanligi%202024%20Yili%20Performans%20Programi.pdf>, (24.11.2024).

⁴⁸⁷Adalet Bakanlığı, 2024-2028 Stratejik Planı, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/adalet-bakanligi-stratejik-plan-2024-2028-29-04-20244-20-pm.pdf>, (29.12.2024).

⁴⁸⁸Ayşe Büşra Göktaş, *a.g.t.*, s. 91.

yıllarda makul süre yargılamalarında giderek azalan bir başvuru sayısı görülmesi ihtimali de mevcuttur.

SONUÇ

İnsan hakları konusunda yüzyıllar boyu süren gelişmelerin ve dönüşümlerin günümüzde geldiği noktaların en önemli kısımlarından birini güvence altına alan adil yargılanma hakkı, yasal dayanağını ulusal ve uluslararası düzenlemelerden almakla beraber, geçmişten günümüze pek çok ulusal ve uluslararası çalışmalarda ele alınan bir konu olmuştur.

Çalışmamızın birinci kısmında AİHS m. 6 ve Anayasa m. 36’da “*hak arama hürriyeti*” başlığıyla düzenleme ve güvence altına alınan adil yargılanma hakkının AİHS’in en temel maddelerinden biri olduğunu açıklarken, hakkın hukuki niteliğinin bir “*hak*” olarak karşımıza çıkmasıyla devletin ve bireyin yükümlülükleri ve devletin müdahale yetkisinin sınırlarını da göz önünde tutmamız gerektiğinden bahsedilmiştir. Adil yargılanma hakkı, şuanki görünümünde olmamakla birlikte Osmanlı Devleti döneminde ve Cumhuriyet döneminde de birtakım gelişmelere konu olmuştur.

Adil yargılanma hakkının kapsamı ve norm alanı, hakkın uygulanabileceği alanlar olan medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklar ile bir suç isnadına konu olan uyuşmazlıklar olarak görülmekte ve incelenmektedir. AİHM davaların iç hukuktaki niteliklerini dikkate almayarak maddenin uygulanabilirliği açısından yaptığı incelemede, medeni hak ve yükümlülüklerle dair olan yargılamalarda, özel hak ve yükümlülükler açısından belirleyici olup olmadığına bakmaktadır. Suç isnadı sebebiyle ortaya çıkan uyuşmazlıklar bakımından ise, suç isnadı altında bulunan kişi kendisine yapılan ithamdan itibaren m. 6/1’de yer alan güvencelerden yararlanabilecektir. Mahkeme suç isnadı sebebiyle ortaya çıkan uyuşmazlıklar açısından da her olayın özelliklerine göre değerlendirme yapmaktadır.

Yalnızca AİHS m. 6/1 lafzında yer alan dört genel unsurun incelenmesinin adil yargılanma hakkının içeriğini anlamak için yeterli olmayacağı düşüncesi ile AİHM içtihatlarında ve uygulamada ortaya çıkan diğer unsurlardan olan; mahkemeye erişim hakkı, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkeme tarafından yargılanma hakkı,

hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, aleni yargılanma hakkı, masumiyet karinesi ve sanığa tanınan asgari haklardan bahsedilerek bu hakların adil yargılanma hakkını Sözleşmede yer aldığı şekilde hangi yönlerden desteklediğini açıklamaya çalışılmıştır. Zira bu hakkın yalnızca Sözleşme metninde yer alan unsurları açısından ele alınması, hakkın geniş kapsamlı bir şekilde incelendiği mahkeme içtihatları ve uygulamadaki görünümü yanında eksiklik yaratacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının öncelikli olarak, uyuşmazlığın taraflarından olan ve davanın uzun sürmesi nedeniyle aşırı derecede mağdur olan kişilerin yaşadıkları mağduriyetleri önlemesi açısından ne kadar önemli olduğu konusu, AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararlarında son derece önemli şekilde ortaya konulmaktadır.

Bireylerin mağduriyetlerinin giderilmesi çoğu zaman sadece tazminat hükmüyle mümkün olmamakta, devlet karşısında güçsüz olan birey davasının makul sürede görülmemesi nedeniyle daha çok mağdur olabilmektedir. Yıllar süren yargılama sonucunda yalnızca faize hükmetmek çoğu zaman mağdur olan kişiler için teselli olarak bile görülmemektedir. Oysaki yıllar süren yargılama neticesinde adalet duygusunun ve denkleştirici adalet ilkesinin yerine getirilebilmesi adına bireyin aşkın zararının da ödenmesi gerekmektedir. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu⁴⁸⁹ m. 122’de aşkın zarar hususu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca konu hakkında Anayasa Mahkemesinin de alacaklının temerrüt faizini aşan bir zarara uğraması halinde ve borçlunun kusursuzluğunu ispat etmediği her durumda zararı tazminle yükümlü olduğuna dair kararı mevcuttur⁴⁹⁰. Buna göre verilen kararlarda bu hususun dikkate alınması ve bireylerin mağduriyetlerinin giderilmesi adına etkin bir tazmin yolu olarak aşkın zararın da hesaplanması gerektiğini düşünmekteyiz.

AİHS ve Türk hukuku bakımından makul sürede yargılanma hakkına yönelik yapılan düzenlemeler neticesinde, hakkın görünümü medeni usul hukukunda, ceza hukukunda ve idare hukukunda farklı görünümledir. İç hukuktaki uygulama ile

⁴⁸⁹R.G.:04.02.2011, S. 27836.

⁴⁹⁰Anayasa Mahkemesi, 21.12.2017, *Ano İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti.*, B. No:2014/2267, §62, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/2267>, (29.12.2024).

Mahkemenin uygulamalarının benzer ve farklı yönleri gösterilmeye çalışılmıştır. Tutuklulukta geçen süre bakımından ve yargılama boyunca dikkate alınan sürenin makul olup olmadığının incelenmesi birbirinden farklı iki konu olduğu için, bu ayrımı vurgulamanın önemli olduğuna dair açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

AİHM'in makul süre değerlendirmesi bakımından, ceza yargılaması, hukuk yargılaması ve idari yargıda sürenin ne zaman başladığı konusu oldukça önemlidir. Medeni hak ve yükümlülükler açısından uyuşmazlığın mahkemeye taşındığı süreçten itibaren (idari yargılamalardan kaynaklı uyuşmazlıklar açısından da buradaki ilkelere uyulduğu görülmektedir), suç isnadına yönelik uyuşmazlıklar bakımından ise somut olayın özelliklerine göre kişiye suç isnadının yapıldığı ilk andan (bu an, gözaltına alınma anı veya kişiye resmi kanallar tarafından suç isnadı yapılması vb. değişik şekiller olabilir) itibaren sürenin başladığı ve iç hukuk yollarının tüketildiği anda bittiği kabul edilmektedir.

AİHM içtihatları, makul sürenin belirlenmesinde birtakım kriterleri ortaya koymuştur. Davanın karmaşıklığı, başvurunun tutumu, görevli mercilerin tutumu ve dava konusunun başvuru açısından önemi gibi kriterler sebebiyle pek çok davada makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilip edilmediği hususu hakkında karar vermek adına detaylı incelemeler yapılması gerekmektedir. Davanın karmaşıklığı nedeniyle uzun süren bazı yargılamalar bakımından sürenin makul olduğuna dair kararlar verildiği de görülmektedir. Başvurucunun tutumu ile sürenin uzamasına sebebiyet vermesi halinde ihlal kararı verilebildiği görülse de tek başına başvurunun sürenin uzamasında etkili olamayacağına dair kararlar da verilmektedir. Yetkili makamların tutumundan kaynaklanan sebeplerle uzayan sürelerde ise büyük oranda ihlal kararı verildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Dava konusunun başvuru açısından taşıdığı önemin de AİHM içtihatlarında önemli olduğunu ifade edebiliriz. Başvurucunun uyuşmazlığın çözümündeki menfaati bazı olaylar bakımından (yaşam hakkı vb. gibi) ciddi önem taşımaktadır. Bu anlamda Anayasa Mahkemesinin AİHM'le aynı yönde vermiş olduğu kararlar da çalışma içerisine eklenerek bu konular bakımından Anayasa Mahkememizin AİHM içtihatlarıyla benzer kararlar vermesinin

önemi üzerinde durulmuştur. Anayasa Mahkemesinin AİHM'in verdiği kararlara paralel yöndeki kararları ile iç hukukumuzda da Strasbourg Mahkemesi standartlarında kararlar verildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Makul sürede yargılanma hakkının ihlaline dair açıklamalarda bulunurken makul süre başvuruları için istisnai olarak görülebilecek olan iç hukuk yollarının tüketilmesinin gerekmemesi konusu üzerinde durulmuştur. Zira iç hukuk yollarının tüketilmesinin beklenmemesi hususu makul süre yargılamaları ile ilgili verilen kararlar açısından oldukça önemlidir.

Çalışmamızın önceki bölümlerinde bahsedildiği üzere 2012 yılına kadar ülkemizde iç hukuk yolları tüketildikten sonra başvurulabilecek bir merci bulunmadığı için bireyler AİHS'te hüküm altına alınan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'e başvuruyordu. Ancak ihlaller nedeniyle ülkemiz aleyhine hükmedilen tazminat miktarlarının fazlalığı ile insan hakları anlamında itibar kaybı yaşanmaktaydı.

Makul sürenin ihlal nedenlerinden ve uygulamadaki ihlallerden bahsedilmesi çalışma açısından önemli görülmektedir. Zira makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmesine yönelik yargılamada pek çok aktör söz konusudur. Gerek mahkemelerin iş yükü, gerekse tarafların tutumu ya da usulsüz yapılan tebligatlar sebebiyle sürenin uzadığı, uygulamada sıklıkla görülmektedir. Bu nedenlerin ortadan kaldırılması için yapılacak değişikliklerin ve getirilen yeniliklerin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu bağlamda 6384 sayılı Kanunla kurulan Tazminat Komisyonu bu anlamda iç hukuka eklenen yeni bir yol olarak karşımıza çıkmakta ve makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik uyuşmazlıklar bakımından ihlalin tespiti ile tazminat ödenerek çözümlenmesi adına yeni bir basamak olarak görülmektedir. Anayasa Mahkemesi raporlarında yer alan istatistik bilgilere yer verilerek makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik dosyaların oransal olarak Anayasa Mahkemesi önündeki en fazla iş yükü oluşturan davalar olduğu ortaya konulmuştur.

6384 sayılı Kanunla getirilen Tazminat Komisyonu Başkanlığına doğrudan yapılacak başvurular açısından, 12.03.2024 tarihi sonrasında; ceza hukuku kapsamında yer alan soruşturma ve kovuşturmalar ile özel hukuk ve idare hukuku alanındaki yargılamalara ilişkin, yargılamaların makul bir sürede görülmediği iddiaları için doğrudan müracaat edilebilecektir. Aynı zamanda 01.06.2024 tarihi sonrası; 5271 sayılı CMK m. 142/2 uyarınca, CMK'nın 141/1-e, f ve l bentleri kapsamındaki maddi ve manevi zararların tazmini bakımından yapılacak başvurular için de müracaat edilebileceği şeklinde bir düzenleme yapılmıştır.

Aynı şekilde yargıda hedef süre uygulaması da makul süre ihlallerinin önüne geçmesi amaçlanan bir başka yapısal çözüm olarak görülmektedir. Yargıda hedef süre uygulaması doğru kullanıldığında başarılı sonuçlar elde edilebilecektir. Yargıda hedef süre uygulamasının gelecek yıllarda göstereceği başarı, yargılamaların makul sürede görülmesine yardımcı olacaktır.

Makul sürede yargılanma hakkının gereğinin yerine getirilmesi, ülkede çok kapsamlı çalışmalar ve mevzuat düzenlemeleri neticesinde olacağı gibi, mahkemelerin verecekleri kararlar da yalnızca hızlı olmak adına niteliksiz kararlar vermeden ve fakat yine de makul bir süre içerisinde olmalıdır. Mahkeme kararlarının gerek taraflardan kaynaklanan sebeplerden, gerekse yargılamanın diğer aktörleri yahut uygulama sebebiyle ortaya çıkan aksaklıklar yüzünden uzayarak verilmesi, Tazminat Komisyonunun, Anayasa Mahkemesinin ve ilerleyen aşamada AİHM'in iş yükünü arttırmakta olduğuna şüphe yoktur. Mahkemeler ve Komisyon önünde bekleyen derdest dava sayılarının son derece yüksek olduğu bir uygulama neticesinde, bireyler iç hukuk yollarında ve bu yolları tükettikten sonra dahi makul sürede yargılanma haklarına kavuşamamakta, aksine çoğu kez bu yollarda geçirdikleri süreler yargılanma sürelerine eklenmektedir.

Ülkemiz aleyhine AİHM nezdinde verilen ihlal kararlarında durumun düzeltilmesi adına Anayasa Mahkemesi kararlarının gereğinin yerine getirilmesi de son derece önemlidir. Yargıda hedeflenen sürelerle ulaşılması, hâkim ve savcılarının bu anlamda gösterecekleri performansın değerlendirilmesiyle de mümkün olabilecektir.

Ancak tek başına hedef süre uygulaması bu sorunun çözümünde bir fayda sağlamayacağı için yargılamanın diğer aktörlerinin katkısı ve mahkeme kararlarının makul bir sürede verilmesi bireylerin adil yargılanma haklarının gereğinin yerine getirilmesi anlamında son derece önemlidir.

1- KAYNAKÇA

Abdelgawad, Elisabeth Lambert, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İnfazı*, 2. Basım, Avrupa Konseyi Yayınları, Ocak 2008.

Akdoğan, Cem Alper, *Türk Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Açısından Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2022.

Akgündüz, Ahmed, “Osmanlı Hukuku – Kanunnâmeler ve Şeri’at”, *Köprü Dergisi*, Sayı 65, 1999, <https://www.koprudergisi.com/kis-1999/osmanli-hukuku-kanunnameler-ve-seriat/>, (21.01.2024).

Akıllıoğlu, Tekin, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 44, Sayı 3, 1989.

Aksoy, Elif, “Objektif Dava Birleşmesi”, *TBB Dergisi*, Sayı 117, Mart-Nisan 2015.

Aktan, Coşkun Can, “Tavsiyeciler Manifestosu: Bir Sivil Anayasa Önerisi Anayasal Demokrasi ve Anayasal Hukuk Devletine Yönelik Eşsiz Bir Yazılı Anayasa Metni”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Sayı 2, Cilt 11, 2019.

Aktepe Artık, Sezin, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Birinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014.

Akyel, Recai, “Bireysel Başvuru Yolu: Misyonu, Vizyonu ve Uygulanması”, *Adalet Dergisi*, Sayı 68, 2022/1.

Algan, Bülent, “*Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Hakların Korunması*”, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Aliefendioğlu, Yılmaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 10, 1993.

Altıparmak, Cüneyd, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Altıncı Maddesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Esasları”, *TBB Dergisi*, Sayı 63, 2006.

Altıparmak, Kerem, “Due Process of Law” Kavramının Amerikan Hukukundaki Yeri Üzerine bir İnceleme”, *AÜHFD*, Sayı 1, Cilt 45, 1996.

Altıparmak, Kerem, “Kopya Davalar ve Pilot Kararlar: Bir Kararda Bin Adaletsizlik?”, *50. Yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Başarı mı Hayal Kırıklığı mı?*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara 2009.

Armağan, Abdüllatif, “Klasik Dönemde Osmanlılarda Devlet Yönetim Anlayışına Dair Bazı Düşünceler”, *Gazi Akademik Bakış*, Sayı 9, Cilt 5, 2011.

Arslan, Ramazan – Yılmaz, Ejder – Taşpınar, Sema –Hanağası, Emel, *Medeni Usul Hukuku*, Güncellenmiş 7. Baskı, Yetkin Yayınları, 2021.

Atalay, Esra, “Yargısal Temel Haklar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Prof. Dr. Şükrü Postacıoğlu’na Armağan*, 1997.

Atasoy, Hakan, “Türk Hukukunda Bireysel Başvuru Yolu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt 3, Sayı, 9, 2012.

Avcı, Mustafa, “Mecelle’ye Göre Hâkimin Nitelikleri ve Yargılama Etiği”, *TAAD*, Sayı 27, Temmuz 2016.

Aybay, Rona, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, 1. Baskı, Şen Matbaa, Ankara 2006, s. 5-6.

Aydın, Sedat Erdem, *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Yargılamasında Etkisi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı*, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2022.

Aytekin, Didem, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin Geri Göndermeme İlkesi İle İlgili Olan Kararlarının İncelenmesi”, *Yaşar Hukuk Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2020.

Bahar, Esra, “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı”, *Adalet Dergisi*, Sayı 68, 2022.

Başar, Mükerrerem Onur, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

Başaran, Başar, *Adil Yargılanma Hakkı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara 2007.

Beyoğlu, Cem Ümit, “Türk Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Tespit Edilen Yapısal Sorunlara Dair Çözüm Önerileri”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2.

Bozatay, Şeniz Anbarlı – Demir, Alp Konur, “Osmanlı Adli ve İdari Sistemde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, 2014.

Bucaktepe, Adil, “Birinci ve İkinci Meşrutiyet Anayasalarında Öngörülen Devlet Modelleri Hakkında Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, Ekim 2014.

Büyükalp, A. İpek Sarıöz, *AİHS ve AİHM Kararlarının da İncelenmesi Suretiyle Adil Yargılanma Hakkının Türk Milletlerarası Usul Hukuku Üzerindeki Etkileri*, 1 Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018.

Cengiz, Serkan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi”, *Toplum ve Hukuk Dergisi*, Bahar Sayısı, 2003.

Centel, Nur, - Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 20. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul 2021.

Clayton, Richard – Tomlinson, Hugh, *The Law of Human Rights*, Oxford University Press, New York 2000.

Çağlar, Selda, *Hukuk Devletin Hukuki Belirlilik İlkesi Üzerinden Değerlendirilmesi*, 1. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2013.

Çaptuğ, Mehpare, “Hukuki Güvenlik İlkesinin Kavramsal Gelişimi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 17, Haziran 2021.

Çayan, Gökhan, *Adil Yargılanma Hakkı*, Birinci Basım, Legal Yayıncılık, İstanbul 2016.

Çayan, Gökhan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Mahkemeye Erişim Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 7, Sayı 28, 2016.

Çelik, Abdullah, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Bireysel Başvuru El Kitapları, Sayı 3, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014.

Çelik, Adem, *Adil Yargılanma Hakkı (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)*, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2007.

Çelikyay, Hakan Sabri, “Anayasa Mahkemesi’nin Bireysel Başvuru Kararlarının “Başvuru Yollarının Tüketilmesi” Ölçütü Açısından Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 73, Sayı 1, 2015.

Çınar, İbrahim- Çınar, Sinan, “Bireysel Başvurunun Ön İnceleme Usulü, Bireysel Başvuru Bürosunun Çalışma Sistemi ile Bu Aşamada Verilen İdari Ret Kararlarının Nitelikleri ve İtiraz Aşamaları”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 4, 2014.

Çınar, Sinan, “Bireysel Başvuruda Bulunma Usulü”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 6, 2015.

Çiçek, Erol, “AİHS M. 6 Adil Yargılanma Hakkı ve Türk Hukukunda Uygulanması”, *TBB Dergisi*, Sayı 72, 2007.

Çobanoğlu, Revşan Deniz Yıldırım, *Avukatlar İçin Karşılaştırmalı AYM- AİHM Kabul Edilebilirlik Rehberi*, 2020.

Çüçen, Kadir, “İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi”, *Kaygı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 2, 2003.

Demirbaş, Timur, “Kişi Güvenliği”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 43, Sayı 1-4, 1977.

Demirel, Fatmagül, *Adliye Nezareti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2003.

Demirkol, Mustafa, “Kişi Hak ve Hürriyetlerinin Korunması Karşısında Anayasa Madde.13, Bu Hükme Aykırı Yasal Düzenleme ve Faaliyetlerin Anayasa Madde 11 Açısından Değerlendirilmesi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi ICOMEP Özel Sayı*, 2017.

Demirtaşoğlu, Ömer, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hükmen Tutukluluk Kavramı ve Kavramın Türk Hukukuna Uygunluğu Sorunu”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt 80, Sayı 4, 2022.

Doğan, İlhan, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılanma Hakkı “6. Madde”*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, Diyarbakır 2008.

Döner, Ayhan, *Türk Anayasa Hukuku*, 5. Baskı Yetkin Yayınları, Ankara 2024.

Eryılmaz, M. Bedri, *Arrest and Detention Powers in English and Turkish Law and Practice in the Light of the European Convention on Human Rights*, 1. Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 1999.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Hukuku*, Düzeltilmiş ve 2020 Değişikliği Yapılmış 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.

Fettahoğlu, Kübra, “Bir “Ölü Doğum” Hikayesi: 1875 Adalet Fermanı ve Meclî-i Âlî-i İcrâât’ın Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 62, 2023.

Feyzioğlu, Metin, Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu, *AÜHFD*, Cilt 44, Sayı 1, 1995.

Gemalmaz, Mehmet Semih, “Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, No:18, İstanbul 1990.

Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt I*, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2012.

Gökcan, Hasan Tahsin, “Türk Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Kapsamında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *İnsan Onuru İçin Anayasa Mahkemesinde 25 Yıl:*

Haşim Kılıç'a Armağan, Editörler: Ali Rıza Çoban, Serdar Güleler, Musa Sağlam, Hüseyin Ekinci, Anayasa Mahkemesi yayınları, Cilt 1, Ankara 2015.

Gökcen, Ahmet – Alşahin, M. Emin – Çakır, Kerim, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 8. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2024,

Gökpınar, Mahmut, “Bir Kavram Olarak İnsan Haklarının Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması”, *TBB Dergisi*, Sayı 120, 2015.

Göktaş, Ayşe Büşra, *Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Bir Ögesi Olarak Yargılamaların Makul Sürede Sonuçlandırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), (İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Gölcüklü, Feyyaz, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılanma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 49, Sayı 1, 1994.

Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Güncellenmiş ve Düzeltilmiş 27. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2023.

Gözübüyük, A. Şeref- Gölcüklü, Feyyaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, 11. Ek Protokole Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 11. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2016.

Gümüşay, Ramazan, Bireysel Başvuruda İhlalin Ortadan Kaldırılmasının Bir Aracı Olarak “Yeniden Yargılama” Kararı ve İcrası, *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1-2, 2018.

Güran, Sait, Yargı Denetiminin Kapsamı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 52, Sayı 1-4, 1987.

İlal, Ersan, “Magna Carta”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1-4, Cilt 34, 1968.

İnalcık, Halil, “Osmanlı Hukukuna Giriş – Örfi Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 1958.

İnceoğlu, Sibel, *Adil Yargılanma Hakkı*, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, 1. Baskı, Ankara, 2018.

İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı Kamu ve Özel Hukuk Alanlarında Ortak Yargısal Hak ve İlkeler*, Tıpkı 4. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013.

İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa – Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, 3. Baskı, Beta, İstanbul 2013.

Kaboğlu, İbrahim Ö., *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Yenilenmiş ve Sadeleştirilmiş 17. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2023.

Kaboğlu, İbrahim Özden, “Yargıç, Demokrasi ve Egemenlik”, *Yargıtay’da Düzenlenen İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Adli Yargı Sempozyumu*, Ankara, 26-27 Eylül 2003, <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/insan-halari-avrupa-sozlesmesi-ve-adli-yargi.pdf>, (24.12.2021).

Kapani, Münici, *Kamu Hürriyetleri*, Yedinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

Karahan, İlyas, *Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Türk Hukukunda Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, 1. Baskı, Platon Plus Yayıncılık, İstanbul 2021.

Karaman, Ebru, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk”, *İÜHFM*, Cilt 72, Sayı 1, 2014.

Karan, Ulaş, *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme*, Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2017.

Kaşıkkara, M. Serhat, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *TBB Dergisi*, Sayı 84, 2009.

Kaya, Semih Batur, “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2022.

Kaymak, Murat, *Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Bu Hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Türk Hukukuna Yansıması*, (Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Keskin, Bayram, “İdari Yargılamada Makul Süre Kavramının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İncelenmesi”, *İnönü Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018.

Kızıltan, Yılmaz, “I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmalı Meclis-i Mebusan'ı”, *Gazi Üniversitesi Gazi Etiğim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006.

Koparan, M., Reşat, “Adil Yargılanma Hakkı”, *Bursa Barosu Dergisi*, Sayı 73, 2003.

Korkmaz, Ramazan, “Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Özel Sayı, Prof. Dr. Hakan Pekcanıtez'e Armağan, 2014.

Küçük, Adnan, “1924 Anayasasında Temel Hak ve Hürriyetler”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Sayı 82, 2016.

Mellinghof, Rudolf, “Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Anayasa Şikâyeti”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 2009.

Mole, Nuala – Harby, Catharina, “*Adil Yargılanma Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi’nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*”, Council of Europe, Birinci Baskı, Almanya 2001.

Nohutçu, Ahmet, *Anayasa Hukuku*, 28. Baskı, Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara 2024.

Okandan, Recai G., “1215 Büyük Hürriyet Fermanı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 31, Sayı 1-4-, 1965.

Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.

Özekes, Muhammet, *Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Birinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2003.

Özer Özbek, Veli –Doğan, Koray – Bacaksız, Pınar, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 16. Baskı, Seçkin, Ankara 2023.

Özer, Siddık Onur, “Yargılama Hukukunda Bir Adil Yargılanma Hakkı Unsuru Olarak Makul Sürede Yargılanma”, Hukukçular Arası Makale Yarışması, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, Ankara 2014.

Özkan Duvan, Ayşe, “Bireysel Başvuru Kararlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 68, Sayı 1, 2019.

Özkorkut, Nevin Ünal, “Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı’da ve Günümüz Türkiye’sinde Yargıya Genel Bir Bakış”, *AÜHFD*, Sayı 1, Cilt 57, 2008.

Özler, Caner, *AİHM Kararları Işığında Türk Ceza Yargılamasında Soruşturma ve Kovuşturma Evrelerinde Makul Süre*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kocaeli 2021.

Öztürk, Bahri, (Editör), *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 17. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2023.

Pamir, Aybars, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 2, 2004.

Pekcanitez, Hakan –Atalay, Oğuz – Özekes, Muhammet, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 11. Bası, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2023.

Pekcanitez, Hakan, “Hukuki Dinlenilme Hakkı”, *Prof Dr. Seyfullah Edis’e Armağan*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000.

Pekcanitez, Hakan, “Medeni Usul Hukukunda Yeni Bir Yargılanmanın Yenilenmesi Sebebi”, *75. Yaş Günü İçin Prof. Dr. Baki Kuru Armağanı*, TBB Yayını, 2004.

Pekcanitez, Hakan, “Medeni Yargıda Adil Yargılanma”, *İzmir Barosu Dergisi*, Sayı 2, 1997.

Pınar, Atilla “Yerelden Evrensele Mütevazı Bir Türk Katkısı Türk Hukukunda Hâkimin Vasıfları, Ahlak ve Adabı”, *TBB Dergisi*, Sayı 104. 2013.

Sabuncu, M. Yavuz, “Federal Almanya’da Anayasa Şikâyeti”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 37, Sayı 3, 1982.

Sekmen, Murat, “6382 Sayılı Kanun ile Kurulmuş İnsan Hakları Tazminat Komisyonu”, *Uluslararası Hukuk Bülteni*, Cilt7, 2016.

Şahin, Cumhuriyet, “Anayasa Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Ceza Muhakemesinde Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, Cilt 21, Özel Sayı, 2019.

Şentuna, Mustafa Tarık, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ceza Yargılama Yasamız Açısından Tutuklulukta “Makul Süre”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1-2, Ocak-Nisan 2022.

Tanör, Bülent – Yüzbaşıoğlu, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 20. Bası, Beta Basım Yayım, İstanbul 2020.

Tanrıver, Süha, “Hukuk Yargısı (Medeni Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, *TBB Dergisi*, Sayı 53, 2004.

Tanrıver, Süha, *Medeni Usul Hukuku Cilt I*, Tümüyle Gözden Geçirilmiş, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2021.

Tanrıver, Süha, “Tabii Hâkim İlkesi ve Medeni Yargı”, *TBB Dergisi*, Sayı 104, 2013.

Taş, Burak, “Hukukun Genel Bir İlkesi Olarak Tabii Hakim İlkesi”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, 2021.

Tezcan, Durmuş, - Erdem, Mustafa Ruhan, - Sancakdar, Oğuz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Birinci Baskı, Ankara Açık Cezaevi, Ankara 2004.

Tezcan, Durmuş,- Erdem, Mustafa Ruhan, - Sancakdar, Oğuz, - Önok, Rifat Murat, *İnsan Hakları El Kitabı*, 9. Baskı, Seçkin Hukuk, Ankara 2021.

Topuz, Gökçen – Konan, Belkıs, “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 66, Sayı 4, 2017.

Turan, Hüseyin, “Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ndeki Yeri ve Önemi”, *TBB Dergisi*, Sayı 84, 2019.

Turhan, Aydın, “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2013.

Turhan, Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt 20, 2003.

Ünal, Muharrem, “Hukuk Davalarının Uzamasının Nedenleri ve Yargılamada Çabukluğun Sağlanması”, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 6, 1982.

Ünver, Yener – Hakeri, Hakan, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 18. Baskı, Adalet Yayınevi, 2021.

Van Dijk, Pieter, *The Interpretation of Civil Rights and Obligations by the European Court of Human Rights: One More Step to Take*, F. Matscher & H. Petzold, Protecting Human Rights: The European Dimension- Essays in Honour of G. Wiarda, Köln 1988.

Vitkauskas, Dovydas- Dikov, Grigoriy, *Protecting the Right to a Fair Trial under the European Convention on Human Rights*, 2. Edition, Council of Europe press, 2017.

Yenidünya, A. Caner, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Masumiyet Karinesi”, *Güncel Hukuk Aylık Hukuk Dergisi*, Sayı 5, 2004, s. 20.

Yenisey, Feridun –Nuhoğlu, Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Güncellenmiş 11. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2023.

Yıldırım, Akif, “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Anayasal Bir Güvence Olarak Ceza Muhakemesinde Gerekçeli Karar Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 71, Sayı 4, 2022.

Yıldırım, Zeki, “6384 Sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun: İnsan Hakları İhlallerinin Çözümüne Dair Farklı Bir Yaklaşım”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, 2013,

Yücel, Mustafa T., "Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematiği”, *TBB Dergisi*, Sayı 117, 2015.

2- YARGI KARARLARI

Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.04.2013, *Adnan Oktar*, B.No: 2012/917, §21, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/917>, (15.10.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 06.02.2014, *İsmail Taşpınar*, B.No: 2013/3912, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3912?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=3912>, (15.10.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2015, *Yankı Bağcıoğlu ve diğerleri*, B.No: 2014/253, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/253>, (08.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.11.2013, *Selahattin Akyıl*, B.No: 2012/1198 §45, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1198>, (18.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Güher Ergun ve Diğerleri*, B.No: 2012/13 §50, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=13&KararTarihiBaslangic=02%2F07%2F2013>, (18.12.2021)

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.11.2013, *S.S.A.*, B.No: 2013/2355 §19, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2355?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=2355>, (18.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.03.2015, *Zeki Kaba*, B.No: 2014/5486, §§24-29, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5486?KelimeAra%5B%5D=zeki+kaba>, (23.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, *Cevdet Genç*, B.No: 2012/142, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/142?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=142>, (23.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.05.2013, *Mehmet Mercan*, B.No: 2013/2001, §16, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2001?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=2001>, (24.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, *B.E.*, B.No: 2012/625, §37, 41, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/625?BasvuruNoYil=2012&BasvuruNoSayi=625>, (25.12.2021).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.09.2013, *Güher Ergun ve Tosun Tayfun Ergun*, B.No: 2012/12, §30, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/12>, (05.01.2022).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 12.09.2018, *Ferat Yüksel*, B.No: 2014/13828, §28, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13828?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=13828>, (06.01.2022).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.11.2014, *Mehmet Salih Ayyıldız*, B.No: 2012/397, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/397>, (05.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 7.11.2013, *Özkan Şen*, B.No: 2012/791, §52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/791>, (07.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.02.2014, *Faik Gümüş*, B.No: 2012/603, §34, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/603>, (07.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.05.2013, *Yaşasın Aslan*, B. No:2013/1134, §32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1134>, (08.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.03.2014, *Tahir Gökatalay*, B.No: 2013/1780, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1780>, (26.01.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.11.2016, *Ünsal Karabulut*, B.No: 2014/12045, §26, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/12045>, (20.04.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 15.03.2023, *Turgay Erdemir*, B.No: 2019/38387, §26, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/38387>, (22.04.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.02.2016, *Mohammed Aynosah*, B.No: 2013/8896, §33, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/8896>, (22.04.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 21.11.2013, *Lokman Sapan*, B.No: 2013/723, §49, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/723>, (23.04.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 22.11.2022, *Erhan Çaha*, B.No: 2019/2332, §45, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/2332>, (23.04.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.01.2014, *Tevfik Yıldırım*, B.No: 2013/4701, §42, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4701>, (03.05.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.11.2013, *Nesrin Kılıç*, B.No: 2013/772, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/772>, (03.05.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 04.11.1963., E.1963/113, K.1963/261, https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/1963/261?Donemler_id=1&KelimAra%5B0%5D=meşru%20bütün&page=6, (18.11.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.01.2016, *Selin Mirkelam*, B.No: 2013/7472, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/7472>, (18.11.2023).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.04.2017, *Abdullah Topçu*, B.No: 2014/8868, §§75-76, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/8868>, (10.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.09.2013, *Nevruz Bozkurt*, B.No: 2013/664, §32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/664>, (11.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 21.05.2024, *Hüseyin İpek*, B.No: 2022/5372, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2022/5372>, (11.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.03.2024, *Ahmet Kartalkuş*, B.No: 2019/39635, §21, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/39635>, (12.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 30.05.2019, *Y.T.*, B.No: 2016/22418, §47, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/22418?Dil=tr>, (14.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.10.2016, *Cezair Akgül*, B.No: 2014/10634, §§34-35, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/10634>, (15.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.03.2024, *Ahmet Çelik*, B.No: 2020/39870, §18, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/39870>, (17.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 05.07.2022, *Nevriye Kuruç*, B.No: 2021/58970, §68, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/58970>, (17.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 13.04.2022, *Sebahat Tuncel*, B.No: 2021/20346, §100, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/20346>, (29.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, *Ersin Ceyhan*, B.No: 2013/695, §§34-35-38, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/695>, (05.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.12.2015, *Yusuf Deniz Dilsizoğlu ve Aral Ali Ersin*, B.No: 2013/4711, §57, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4711>, (30.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 09.01.2014, *B.E.*, B.No: 2012/625, §31, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/625>, (30.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.07.2013, *Ramazan Aras*, B.No: 2012/239, §61, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/239>, (01.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 22.01.2015, *Şener Berçin*, B.No:2013/5516, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5516>, (04.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 19.12.2013, *Haydar İzgi*, B.No: 2012/673, §32, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/673>, (05.11.2024.)

Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.01.2014, *Tevfik Yıldırım*, B.No: 2013/4701, §53, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4701>, (05.11.2024.)

Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.03.2016, *Abdülbaki Korkmaz ve Diğerleri*, B.No: 2013/9643, §25, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/9643>, (06.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 03.02.2016, *Özgür Adıgüzel*, B.No: 2014/306, §52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/306>, (10.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.04.2022, *Hüseyin El ve Nazlı Şirin El*, B.No: 2014/15345, §143, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15345>, (11.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 05.12.2013, *Gülseren Gürdal ve Diğerleri*, B.No: 2013/1115, §35, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1115>, (11.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 25.07.2023, *Keser Altıntaş*, B.No: 2023/19536, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2023/18536>, (11.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.03.2013, *İsmail Buğra İşlek*, B.No: 2013/1177, §17, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1177>, (13.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 07.04.2022, *Hüseyin El ve Nazlı Şirin El*, B.No: 2014/15345, §143, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15345>, (11.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 11.06.2018, *Sinan Baran*, B.No: 2015/11494, §52, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/11494>, (25.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 16.12.2015, *S.D.*, B.No: 2013/3017, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3017>, (25.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.02.2015, *Sebahat Tuncel (2)*, B.No: 2014/1440, §114, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/1440>, (25.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 06.03.2014, *Mehmet İlker Başbuğ*, B.No: 2014/912, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/912>, (25.11.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 17.11.2016, *Fırat İşgören*, B.No: 2014/6425, §§49-50, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/6425>, (06.12.2024).

Anayasa Mahkemesi, 01.11.2023, *Yasemin Pelenk ve Diğerleri*, B. No: 2017/33865, §57, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/33865>, (12.10.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, Amire Baykal Arslan ve Diğerleri, B.No: 2021/1094, §24, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/1094>, (06.12.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 10.05.2023, *Doğan Özmen*, B.No: 2019/16485, §41, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/16485>, (11.12.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 08.07.2020, *Murat Haliç*, B.No: 2017/24356, §49, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/24356>, (11.12.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 12.06.2024, *Güçlü Enerji ve Üretim Organizasyon San. Tic. Ltd. Şti.*, B. No:2020/28399, §7, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/28399>, (25.12.2024).

Anayasa Mahkemesi, 21.12.2017, *Ano İnşaat ve Ticaret Ltd. Şti.*, B. No:2014/2267, §62, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/2267>, (29.12.2024).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.10.2013, *Adnan Oktar (3)*, B. No: 2013/1123, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1123>, (28.01.2025).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 23.10.2024, *Adnan Bakrıyanık*, B. No: 2021/3389, §15, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2021/3389>, (05.02.2025).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 2/10/2013, *Remzi Durmaz*, B. No: 2013/1718, §26, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1718>, (08.02.2025).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 08.05.2014, *E.T.Y.İ. A.Ş.*, B. No: 2013/596, §28, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/596>, (11.02.2025).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 03.04.2014, *Kenan Yıldırım ve Turan Yıldırım*, B. No: 2013/711, §82, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/711>, (12.05.2025).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 20.12.2022, *Volkan Gedik ve Diğerleri*, B. No: 2019/892, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/892>, (12.02.2025).

Anayasa Mahkemesi Kararı, 26.03.2013, *Onurhan Solmaz*, B. No: 2012/1049, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1049>, (12.02.2025).

AİHM, 1978, *Case of König/Germany*, Application no:6232/73, §81, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-57512%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-57512%22]}), (08.12.2021).

AIHM, 1969, *Case of Stögmüller/Austria*, Application No: 1602/62, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57582%22%5D%7D>, (08.12.2021).

AIHM, 1968, *Case of Wemhoff/Germany*, Application No:2122/64, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Wemhoff/Germany,%22%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%22,%22itemid%22:%5B%22001-57595%22%5D%7D>, (08.12.2021).

AIHM, 2000, *Case of Kudla/Poland*, Application No: 30210/96, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22kudla%20poland%22%5D%22,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%22,%22itemid%22:%5B%22001-58920%22%5D%7D>, (08.12.2021).

AIHM, 2006, *Ezel Tosun/Turkey*, Application No: 33379/02, §21, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22ezel%20tosun%22%5D%22,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%22,%22itemid%22:%5B%22001-71940%22%5D%7D>, (23.12.2021).

AIHM, 1992, *Case of Boddaert/Belgium*, Application No: 12919/87, §§39-40, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22Boddaert/Belgium%22%5D%22,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%22,%22itemid%22:%5B%22001-57768%22%5D%7D>, (25.12.2021).

AIHM, 1971, *Case of Ringeisen/Austria*, Application No: 2614/65, §94, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22Ringeisen%22%5D%22,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%22,%22itemid%22:%5B%22001-57565%22%5D%7D>, (28.12.2021).

AIHM, 2009, *Daneshpayeh/Turkey*, Application No: 21086/04, §44, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22daneshpayeh%22%5D%22,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%22,%22itemid%22:%5B%22001-57565%22%5D%7D>

ntcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-93570%22]}}, (06.01.2022).

AİHM, 2012, *Ümmühan Kaplan/Turkey*, Application No: 24240/07, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-120398%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-120398%22]}}), (06.01.2022).

AİHM, 1994, *Case of Stanford/The United Kingdom*, Application no: 16757/90, §26. [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-57874%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-57874%22]}}), (20.03.2023).

AİHM, 2006, *Case of Martinie/France*, Application No: 58675/00, §39, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22\%2258675/00\%22%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-73196%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%2258675/00\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-73196%22]}}), (29.03.2023).

AİHM, 1975, *Case of Golder/The United Kingdom*, Application no: 4451/70, §§33-35-36, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20GOLDER%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM\%22%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57496%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20GOLDER%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57496%22]}}), (16.04.2023).

AİHM, 1985, *Case of Ashingdane/The United Kingdom*, Application No: 8225/78, §57, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22ashingdane%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57425%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22ashingdane%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57425%22]}}), (20.04.2023).

AİHM, 1993, *Case of Ruiz- Mateos/Spain*, Application No: 12952/87, §63, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%5C%22CASE%20OF%20RUIZ->

MATEOS%20v.%20SPAIN%5C%22%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%2001-57838%22%5D%7D, (23.04.2023).

AİHM, 1996, *Case of Saunders/The United Kingdom*, Application No: 19187/91, §68, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22saunders%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58009%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22saunders%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58009%22]}), (23.04.2023).

AİHM, 2013, *Case of Allen/The United Kingdom*, Application No: 25424/09, §116, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20ALLEN%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-122859%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20ALLEN%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-122859%22]}), (23.04.2023).

AİHM, 1993, *Case of Bunkate/The Netherlands*, Application No:13645/88, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22bunkate%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57820%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22bunkate%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57820%22]}), (02.05.2023).

AİHM, 1999, *Case of Botazzi/Italy*, Application No:34884/97, §22, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58293%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58293%22]}), (02.05.2023).

AİHM, 2009, *Case of Okçu/Turkey*, Application No: 39515/03, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22okçu%22\],%22itemid%22:\[%22001-93752%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22okçu%22],%22itemid%22:[%22001-93752%22]}), (10.02.2025).

AİHM, 1997, *Case of Zana/Turkey*, Application No: 69/1996/688/880, §79, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-58115%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-58115%22]}), (04.05.2023)

AİHM, 1982, *Case of Corigliano/Italy*, Application No: 8304/78, §42, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22corigliano%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57463%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22corigliano%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57463%22]}), (04.05.2023).

AİHM, 1995, *Case of Yağcı And Sargın/Turkey*, Application No: 16419/90-16426/90, §66, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22yağcı%20and%20sargın%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57938%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22yağcı%20and%20sargın%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57938%22]}), (04.05.2023).

AİHM, 2008, *Case of Kehoe/The United Kingdom*, Application No: 2010/06, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22civil%20rights%20and%20obligations%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-86980%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22civil%20rights%20and%20obligations%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-86980%22]}), (18.11.2023).

AİHM, 1982, *Case of Eckle/Germany*, Application No: 8130/78, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20ECKLE%20v.%20GERMANY%22%22\],%22itemid%22:\[%22001-57476%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20ECKLE%20v.%20GERMANY%22%22],%22itemid%22:[%22001-57476%22]}), (21.11.2023).

AİHM, 1983, *Case of Pretto and Others/Italy*, Application No: 7984/77, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22pretto%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57561%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22pretto%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57561%22]}), (24.01.2024).

AİHM, 1980, *Crociani, Palmiotti, Tanassi, Lefebvre D'ovidio/ Italy*, Application No: 8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79, https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_8603-79_001-74943, s. 178, (26.01.2024).

AİHM, 1978, *Zand/Austria*, Application No: 7360/76, §69, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-74962%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-74962%22]}), (11.02.2025).

AİHM, 1989, *Case of Tre Traktörer Aktiebolag/Sweden*, Application No: 10873/84, §43, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22traktörer%22\],%22itemid%22:\[%22001-57586%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22traktörer%22],%22itemid%22:[%22001-57586%22]}), (11.02.2025).

AİHM, 1971, *Case of Ringeisen/Austria*, Application No: 2614/65, §94, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20RINGEISEN%20v.%20AUSTRIA\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57565%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20RINGEISEN%20v.%20AUSTRIA\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57565%22]}), (11.02.2024).

AİHM, 2000, *Case of Bükler/Turkey*, Application No: 29921/97, §§34-36, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20BÜKER%20v.%20TURKEY\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58902%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20BÜKER%20v.%20TURKEY\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58902%22]}), (11.02.2024).

AİHM, 2007, *Case of Zagorodnikov/Russia*, Application No: 66941/01, §30, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20ZAGORODNIKOV%20v.%20RUSSIA\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-80947%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20ZAGORODNIKOV%20v.%20RUSSIA\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-80947%22]}), (09.10.2024).

AİHM, 2002, *Case of P., C. And S. V./The United Kingdom*, Application No: 56547/00, §91, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2256547/00%22\],%22itemid%22:\[%22001-60610%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2256547/00%22],%22itemid%22:[%22001-60610%22]}), (09.10.2024).

AİHM, 1996, *Case of Vermeulen/Belgium*, Application No: 19075/91, §33, <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57985%22%5D%7D>, (09.10.2024).

AİHM, 1999, *Case of Pelissier and Sassi/France*, Application No: 25444/94, §74, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D%2C%22appno%22:%5B%2225444/94%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-58226%22%5D%7D>, (12.10.2024).

AİHM, 1998, *Case of Kaya/Turkey*, 158/1996/777/978, §97, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22kaya%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-58138%22%5D%7D>, (12.10.2024).

AİHM, 1994, *Case of Beaumartin/France*, Application No: 15287/89, §28, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22case%20of%20beaumartin%20v.%20france%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-57898%22%5D%7D>, (15.10.2024).

AİHM, 1992, *Case of De Geouffre de la Pradelle/France*, Application No: 12964/87, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22CASE%20OF%20DE%20GEOUFFRE%20DE%20LA%20PRADELLE%20v.%20FRANCE%22%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-57778%22%5D%7D>, (16.10.2024).

AİHM, 1978, *Case of Klass and Others/Germany*, Application No:5029/71, §§64-69, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22CASE%20OF%20KLASS%20AND%20OTHERS%20v.%20GERMANY%22%22%5D%2C%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-57510%22%5D%7D>, (28.10.2024).

AIHM, 2009, Çayğan/Turkey, Application No: 61/04, <https://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11021.htm>, (29.10.2024).

AIHM, 1980, *Case of Deweer/Belgium*, Application No:6903/75, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20DEWEER%20v.%20BELGIUM%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57469%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20DEWEER%20v.%20BELGIUM%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57469%22]}), (30.10.2024).

AIHM, 2000, *Labita/Italy*, Application No: 26772/95, §119, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20LABITA%20v.%20ITALY%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58559%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20LABITA%20v.%20ITALY%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58559%22]}), (01.11.2024).

AIHM, 2007, *Case of Solmaz/Turkey*, Application No: 27561/02, §§23-24, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20SOLMAZ%20v.%20TURKEY%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-79053%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20SOLMAZ%20v.%20TURKEY%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-79053%22]}), (01.11.2024).

AIHM, 1992, *Case of Editions Periscope/France*, Application No: 11760/85, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22periscope%22\],%22itemid%22:\[%22001-57790%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22periscope%22],%22itemid%22:[%22001-57790%22]}), (11.02.2025).

AIHM, 1984, *Case of Öztürk/Germany*, Application No: 8544/79, §55, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22display%22:\[%220%22\],%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%228544/79%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57553%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%228544/79%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57553%22]}), (04.11.2024).

AİHM, 1986, *Deumeland/Germany*, Application No: 9384/81, §77,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20DEUMELAND%20v.%20GERMANY\%22%22\],%22sort%22:\[%22kupdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57468%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20DEUMELAND%20v.%20GERMANY\%22%22],%22sort%22:[%22kupdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57468%22]}), 05.11.2024.

AİHM, 2000, *Case of Frydlender/France*, Application No: 30979/96,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22frydlender%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58762%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22frydlender%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58762%22]}), (06.11.2024).

AİHM, 1981, *Case of Buchholz/Germany*, Application No:77559/77, §49,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22buchholz%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57451%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22buchholz%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57451%22]}), (07.11.2024).

AİHM, 2008, *Case of Veli Uysal/Turkey*, Application No:57407/00,
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22veli%20uysal%22\],%22itemid%22:\[%22001-85323%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22veli%20uysal%22],%22itemid%22:[%22001-85323%22]}), (07.11.2024).

AİHM, 1992, *Case of Ruotolo/Italy*, Application No:12460/86, §17,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22ruotolo%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57756%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22ruotolo%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57756%22]}), (07.11.2024).

AİHM, 2010, *Case of Oyal/Turkey*, Application No: 4864/05, §§85-88,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22oyal%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-97848%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22oyal%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-97848%22]}), (07.11.2024).

AİHM, 1994, *Case of Silva Pontes/Portugal*, Application No: 14940/89, §39,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22Silva%20Pontes%22\],%22docum](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22Silva%20Pontes%22],%22docum)

entcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57873%22]}}, (07.11.2024).

AIHM, *Case of Comingersoll S.A./Portugal*, Application No:35382/97,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22comingersoll%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58562%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22comingersoll%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58562%22]}}), (07.11.2024).

AIHM, 1982, *Case of Foti and Others/Italy*, Application No: 7604/76; 7719/76; 7781/77; 7913/77, §58,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22display%22:\[%220%22\],%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%227604/76%22,%227719/76%22,%227781/77%22,%227913/77%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57489%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%227604/76%22,%227719/76%22,%227781/77%22,%227913/77%22],%22documentcollectionid2%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57489%22]}}), (07.11.2024).

AIHM, 1987, *Case of Erkner and Hofbauer/Austria*, Application No:9616/81, §67,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57483%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57483%22]}}),
(07.11.2024).

AIHM, 2001, *Case of Trickovic/Slovenia*, Application No:39914/98, §§45-51,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22trickovic%22\],%22itemid%22:\[%22001-59514%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22trickovic%22],%22itemid%22:[%22001-59514%22]}}), (07.11.2024).

AIHM, 1989, *Case of Union Alimentaria Sanders S.A./Spain*, Application No:11681/85, §35, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57618%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57618%22]}}), (07.11.2024).

AIHM, 1994, *Case of Kolomiyets/Russia*, Application No: 14949/89, §29,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22kolomiyets%22\],%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-79562%22\]}}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22kolomiyets%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-79562%22]}}), (07.11.2024).

AİHM, 1988, *Case of Brogan and Others/The United Kingdom*, Application No: 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85, §62,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22brogan%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57450%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22brogan%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57450%22]}), (17.11.2024).

AİHM, 1997, *Case of Sakık and Others/Turkey*, Application No: 23878/94; 23879/94; 23880/94; 23881/94; 23882/94; 23883/94, §,45,
[https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22sakık%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58117%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22sakık%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58117%22]}), (17.11.2024).

AİHM, 2000, *Case of Punzelt/The Czech Republic*, Application No:31315/96, §80,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22punzelt%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-58785%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22punzelt%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58785%22]}), (20.11.2024).

AİHM, 1994, *Case of Katte Klitsche de la Grange/Italy*, Application No: 12539/86, §61,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22katte%20klitsche%20de%20la%20Grange%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57893%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22katte%20klitsche%20de%20la%20Grange%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57893%22]}), (20.11.2024).

AİHM, 2013, *Case of Müdür Turgut and Others/Turkey*,
[https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:\[%224860/09%22\],%22itemid%22:\[%22003-4317293-5168332%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22fulltext%22:[%224860/09%22],%22itemid%22:[%22003-4317293-5168332%22]}), (21.11.2024).

AİHM, 1994, *Case of Murray/The United Kingdom*, Application No: 14310/88, §50,
[https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22murray%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57895%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22murray%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57895%22]}), (23.11.2024).

AİHM, 1969, *Case of Matznetter/Austria*, Application No: 2178/64, §§11-12, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20MATZNETTER%20v.%20AUSTRIA\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57537%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20MATZNETTER%20v.%20AUSTRIA\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57537%22]}), (06.12.2024).

AİHM, 2002, *Case of Mikulic/Croatia*, Application No: 53176/99, §44, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2253176/99%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-60035%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2253176/99%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-60035%22]}), (06.12.2024).

AİHM, 2019, *Case of Kavala/Turkey*, Application No: 28749/18, §195, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-203644%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-203644%22]}), (25.12.2024).

AİHM, 2020, *Case of Sabuncu and Others/Turkey*, Application No: 23199/17, §199, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20SABUNCU%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY\%22%22\],%22itemid%22:\[%22001-210059%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20SABUNCU%20AND%20OTHERS%20v.%20TURKEY\%22%22],%22itemid%22:[%22001-210059%22]}), (25.12.2024).

AİHM, 1991, *Case of Moreira de Azevedo/Portugal*, Application No: 11296/84, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20MOREIRA%20DE%20AZEVEDO%20v.%20PORTUGAL\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57680%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20MOREIRA%20DE%20AZEVEDO%20v.%20PORTUGAL\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57680%22]}), (25.12.2024).

AİHM, 2024, *Case of Kanatlı/Turkey*, Application No: 18382/15, [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-238291%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-238291%22]}), (25.12.2024).

AİHM, 1999, *Başkaya ve Okçuoğlu/Turkey*, Application No: 23536/94-24408/94, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22başkaya%20and%20okçuoğlu%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58276%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AİHM, 1991, *Case of Philis/Greece*, Application No: 12750/87, 13780/88, 14003/88, §59, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57541%22%5D%7D>, (30.01.2025).

AİHM, 2012, *Case of Komanicky/Slovakia*, Application No: 40437/07, §64, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-111402%22%5D%7D>, (10.02.2025).

AİHM, 1993, *Case of Pizzetti/Italy*, Application No: 12444/86, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22CASE%20OF%20PIZZETTI%20v.%20ITALY%22%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57813%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AİHM, 1993, *Case of Massa/Italy*, Application No: 14399/88, <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22massa%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57832%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AİHM, 2006, *Case of Scordino/Italy*, Application No: 36813/97, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22scordino%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-72925%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AİHM, 2010, *Case of McFarlane/Ireland*, Application No: 31333/06, §145, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22reasonable%20time%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-100413%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AİHM, 2006, *Case of Musci/Italy*, Application No: 64699/01, §114, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22reasonable%20time%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-72931%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AIHM, 2003, *Case of Morby/Luxembourg*, Application No: 27156/02, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22reasonable%20time%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-24016%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AIHM, 1987, *Case of H./The United Kingdom*, Application No: 9580/81, §70, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22CASE%20OF%20H.%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%22%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57504%22%5D%7D>, (11.02.2025).

AIHM, 2001, *Case of Hakkar/France*, Application No: 19033/91, <https://hudoc.exec.coe.int/ENG#%7B%22execidentifier%22:%5B%22001-52202%22%5D%7D>, (12.05.2025).

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, 12.04.2011, 2011/1-51 K., 2011/42 K., <https://legalbank.net/belge/y-cgk-e-2011-1-51-k-2011-42-t-12-04-2011-sucta-ve-cezada-kanunilik-ilkesi/912222/>, (01.11.2024).

Yargıtay 13. H.D., 26.03.1992, 1992/2432 E., 1992/2924 K., <https://legalbank.net/belge/y-13-hd-e-1992-2432-k-1992-2924-t-26-03-1992-yargitay-13-hukuk-dairesi-karari/448801/>, (07.11.2024).

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 10.04.1991, E. 1991/15-91, K. 1991/202, <https://legalbank.net/belge/y-hgk-e-1991-15-91-k-1991-202-t-10-04-1991-yargitay-hukuk-genel-kurulu-karari/628150/>, (13.11.2024).

Yargıtay Kararı, 11.06.2013, 2013/12148 E., 2013/22011 K., <https://legalbank.net/belge/y-12-hd-e-2013-13148-k-2013-22011-t-11-06-2013-usulsuz-tebligat/1387782/usulsüz+tebligat>, (16.11.2024).

YHGK, 31.07.2007, 2007/668 E., 2007/798 K., <https://legalbank.net/belge/y-hgk-e-2007-668-k-2007-798-t-31-07-2007/3095889/temerrüt+faizi%2c+munzam+zarar>, (10.02.2025)

YHGK, 25.10.2000, 2000/13-1236 E., 2000/1578 K., <https://legalbank.net/belge/y-hgk-e-2000-13-1236-k-2000-1578-t-25-10-2000-alacak-davasi/384140/temerrüt+faizi%2c+munzam+zarar>, (10.02.2025)

3- TAZMİNAT KOMİSYONU KARARI

Tazminat Komisyonu Kararı, 24.09.2024, Dosya No: 2023/4129, Karar No: 2024/1959.

4- RAPORLAR

Anayasa Mahkemesi Yıllık Rapor 2020, https://www.anayasa.gov.tr/media/7444/2020_yillik_rapor.pdf, (25.12.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2020 yılı istatistikleri Değerlendirme Notu, [https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10220211651521-%20Avrupa%20İnsan%20Hakları%20Mahkemesi%20\(AİHM\)%202020%20Yılı%20İstatistik%20Değerlendirme%20Notu.pdf](https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10220211651521-%20Avrupa%20İnsan%20Hakları%20Mahkemesi%20(AİHM)%202020%20Yılı%20İstatistik%20Değerlendirme%20Notu.pdf), (25.12.2021).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesine İlişkin Rehber – Adil Yargılanma Hakkı (Medeni Hukuk Yönü), Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2019, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/301020201146166MaddeRehberiMedeni.pdf>, (05.12.2024).

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, *İnsan Hakları Raporu 2018-2019*, 1. Baskı Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2019.

21. Dönem 3. Yasama yılına ait Anayasa Komisyonu Raporu, https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D21/Y3/T2/DosyaKomisyonRaporunuVerdi/57ea6c72-382a-4bc5-a133-bad1d36b6d72.htm?TSPD_101_R0=08ffcef486ab2000daceaf0254e0cf1cb13f0eca28a631c83001aceba5145182baacbb73e6ebcc040816192505143000eca64487149b6b99c83cbff66a0b51f83e100034406f921f582ef5ebfca419c36d73fc64a8497e26d2f63137cb4f7093, (28.10.2024).

Bireysel Başvuru İstatistikleri, 23.09.2012 - 30.09.2024, <https://www.anayasa.gov.tr/media/9479/bbistatistikler.pdf>, (21.11.2024).

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, *Tutuklama Raporu*, İkinci baskı, Ankara 2011.

İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, 01.01.2024 İtibariyle AİHM Öünde Derdest Başvuru Sayıları İstatistiği, (23.11.2024).

Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonu, Başvuru ve Karar Sayıları İstatistiği, <https://ihtk.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10062024111151AYM%20istatistik%20web.pdf>, (24.11.2024).

Adalet Bakanlığı Tazminat Komisyonu Başvuru ve Karar Sayıları İstatistiği, <https://ihtk.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10062024133253AİHM%20istatistik%20son%20hali.pdf>, (24.11.2024).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2023 Yılı İstatistikleri Değerlendirme Notu, 25.01.2024,

<https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6022024100041Avrupa%20İnsan%20>

Hakları%20Mahkemesi%202023%20Yılı%20İstatistikleri%20Değerlendirme%20Notu.pdf, (24.11.2024).

Council of Europe, Needs Assessment Report on The Individual Application to the Constitutional Court of Turkey, <https://rm.coe.int/16806f2348>, (25.11.2024).

European Court of Human Rights Annual Report 2023, <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>, (01.12.2024).

2017-2023 arası Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru yıllık raporları;
<https://www.anayasa.gov.tr/media/3523/2017yillikrapor.pdf>;
https://www.anayasa.gov.tr/media/5768/2018_yillik_rapor.pdf;
https://www.anayasa.gov.tr/media/6790/2019-yillik-rapor_kucuk.pdf;
https://www.anayasa.gov.tr/media/7444/2020_yillik_rapor.pdf;
https://www.anayasa.gov.tr/media/7998/2021_yillik_rapor.pdf;
https://www.anayasa.gov.tr/media/8645/2022_yillik_rapor.pdf;
https://www.anayasa.gov.tr/media/9230/2023_yillik_rapor.pdf, (07.12.2024).

5- İNTERNET KAYNAKLARI

Adalet Fermanı (Ferman-ı Adalet), 2021, <https://hukukbook.com/adalet-fermani-ferman-i-adalet/>, (05.04.2023).

1876 Kânûn-ı Esâsî, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsî/>, (05.04.2023).

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, Kanun No: 491, Kabul Tarihi 20.04.1340 (1924), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, (04.2023).

Petition of Rights, 1628,

https://archive.csac.history.wisc.edu/2_The_Petition_of_Right.pdf, (07.04.2023).

Habeas Corpus Act, 1679, <https://www.legislation.gov.uk/aep/Cha2/31/2/data.pdf>, (07.04.2023).

TÜSİAD, *AIHS ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu*, 1. Baskı, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul 2003.

Portugese Code of Civil Procedure, 1939, Article 264 para. 1,

https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/7234/1/ocrportuguese_code_of_civil_procedure%2C_1939.pdf, (04.05.2023).

The Virginia Declaration of Rights, <https://gunstonhall.org/learn/george-mason/virginia-declaration-of-rights/the-virginia-declaration-of-rights-ratified-version/>, (31.10.2023).

Tazminat Komisyonu Başkanlığı Görevleri,

<https://ihtk.adalet.gov.tr/SayfaDetay/gorevlerimiz#:~:text=12%20Mart%202024%20tarihinden%20sonra,Tazminat%20Komisyonu%20Başkanlığına%20müracaat%20edilebilmektedir.,> (21.11.2024).

6384 sayılı Kanun Tasarısının Görüşüldüğü 24. Dönem 3. Yasama Yılı 50. Birleşim Tutanağı, <https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak/21871>, (24.11.2024).

Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargı Reformu Stratejisi Eylem Planı, 2020, <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/5102020133816eylemplani.pdf>, (24.11.2024).

Strateji Geliştirme Başkanlığı, Adalet Bakanlığı Performans Programı, 2024, <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/19012024101409Adalet%20Bakanlığı%202024%20Yılı%20Performans%20Programı.pdf>, (24.11.2024).

Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yargıda Hedef Süre Uygulaması Başladı, <https://sgb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yargida-hedef-sure-uygulamasi-baslamistir>, (24.11.2024).

Adalet Bakanlığı, 2024-2028 Stratejik Planı, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/1/dosya/adalet-bakanligi-stratejik-plan-2024-2028-29-04-20244-20-pm.pdf>, (29.12.2024).

T.C. Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, 31.08.2018 tarih ve 93379197-604-E.233/2424 sayılı Yargıda Hedef Süre Uygulaması başlıklı üst yazı, <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/31/dosya/sgb-yargida-hedef-sure-uygulamasi17-07-202017-10.pdf>, (29.12.2024).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. Maddesine İlişkin Rehber, Avrupa Konseyi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2020, <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/482020114224Guide%20Art%2015-TUR.pdf>, (27.01.2025).